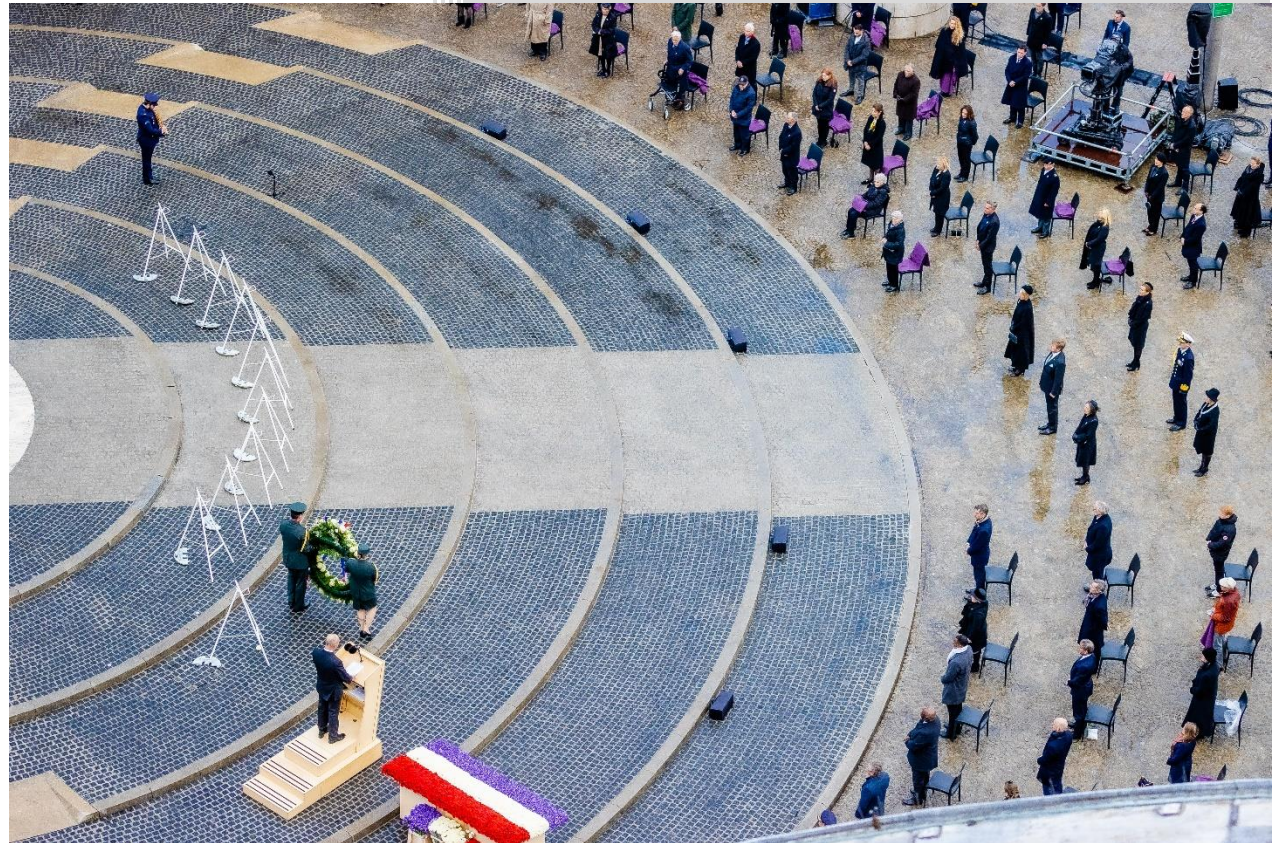

Nationaal Vrijheidsonderzoek 2022

Marije Oudejans (Centerdata)

Stein Jongerius (Centerdata)

Froukje Demant (Nationaal Comité 4 en 5 mei)

Joukje Swinkels (Nationaal Comité 4 en 5 mei)

Fotografie: Martijn Beekman, Ben Houdijk, Carla van Thijn

Het Nationaal Comité 4 en 5 mei doet in het Nationaal Vrijheidsonderzoek jaarlijks onderzoek naar het draagvlak voor de Nationale Herdenking en Bevrijdingsdag onder de Nederlandse bevolking. Dit jaar is er extra aandacht besteed aan de kennis over historische gebeurtenissen en de beleving van vrijheid. Helaas was 2021 opnieuw een bijzonder jaar door de uitbraak van het coronavirus en de daaruit voortvloeiende maatregelen. Alhoewel we dit jaar beter hebben leren leven met het virus, waren 4 en 5 mei opnieuw anders dan we gewend waren. Bovendien vond tijdens de afname van de vragenlijst in februari 2022 een aantal ingrijpende gebeurtenissen plaats: op 24 februari 2022 viel Rusland (opnieuw) Oekraïne binnen. Ook verscheen op 17 februari een rapport over de dekolonisatieoorlog in Indonesië, waarop excuses van premier Mark Rutte volgden. Beide gebeurtenissen hebben veel media-aandacht ontvangen, en zijn mogelijk van invloed geweest op de antwoorden die mensen hebben gegeven. Verder werd vanaf 25 februari 2022 de anderhalve meter afstand losgelaten, was het coronatoegangsbewijs niet meer verplicht en waren de normale openingstijden voor de horeca en het uitgaansleven weer van toepassing.

LEESWIJZER

Op de volgende pagina's vindt u eerst een samenvatting met de belangrijkste bevindingen.

In de volgende twee delen, 'Nationale Herdenking 4 mei' en 'Bevrijdingsdag 5 mei', wordt verder ingegaan op de ervaringen rondom de Nationale Herdenking en Bevrijdingsdag. In hoeverre hecht men belang aan de Nationale Herdenking en hoe heeft men vorig jaar (2021) bij 4 mei en Bevrijdingsdag stilgestaan? Waar mogelijk wordt een vergelijking gemaakt met de resultaten van de vorige meting, en worden de resultaten van alle voorgaande metingen weergegeven.

Elk jaar worden wisselende thema's belicht in het Nationaal Vrijheidsonderzoek. Dit jaar zijn we extra ingegaan op de thema's 'kennis over historische gebeurtenissen', en 'beleving van vrijheid'. Bij de vragen over vrijheid wordt gekeken naar de groepen die voor en vanaf de inval van Rusland in Oekraïne de vragenlijst hebben ingevuld (24 februari 2022) en of tussen deze groepen verschillen bestaan. Deze bevindingen staan beschreven in het derde en vierde deel.

In het vijfde hoofdstuk worden de verschillen tussen groepen (leeftijd, opleidingstype en herkomst) beschreven.

Tot slot is een onderzoeksverantwoording opgenomen met daarin een overzicht van de respons en steekproefopstelling. Hierin staan meer details over de samenstelling van de groepen op het gebied van onder andere opleiding, leeftijd en herkomst.

LISS PANEL

Voor de jaarlijkse meting van het Nationaal Vrijheidsonderzoek wordt vanaf 2020 gebruik gemaakt van het LISS panel van Centerdata. Het LISS panel bestaat uit ongeveer 5.000 huishoudens, verspreid over heel Nederland. Voor dit onderzoek is daarvan een steekproef genomen: uiteindelijk hebben ruim 1.300 personen aan het onderzoek meegedaan. Hiervan heeft een groot deel van de respondenten ook meegedaan aan de vorige metingen (91% nam ook deel aan de meting van 2021, 86% aan de meting van 2020). De vragenlijst is net als vorig jaar voorgelegd in de maand februari. De vragen over de Nationale Herdenking en Bevrijdingsdag gaan over 4 en 5 mei 2021. De LISS panelleden worden de komende jaren gevolgd. Zij krijgen voor een deel steeds dezelfde vragen over 4 en 5 mei, maar er komen ook wisselende thema's aan bod.

DRAAGVLAK 4 EN 5 MEI

Zowel de Nationale Herdenking als Bevrijdingsdag worden nog steeds door het grootste deel van de Nederlandse bevolking belangrijk of heel belangrijk gevonden. Maar liefst 83% van de Nederlanders geeft aan de Nationale Herdenking (heel) belangrijk te vinden. Als het gaat om Bevrijdingsdag is dat 75%. Vergeleken met vorig jaar is het belang dat men hecht aan de Nationale Herdenking gelijk gebleven. Mensen vinden Bevrijdingsdag iets minder belangrijk dan vorig jaar. De herdenking en Bevrijdingsdag worden belangrijk gevonden vanwege voornamelijk de volgende redenen: men is van mening dat het belangrijk is om stil te staan bij de vrijheid en diegenen die daarvoor hun leven hebben gegeven; omdat de dagen een gevoel van saamhorigheid geven; en omdat het belangrijk is ons te realiseren dat zoiets als de Tweede Wereldoorlog niet meer zou mogen plaatsvinden.

De Nationale Herdenking werd in 2021 opnieuw door veel mensen via radio, tv of online gevolgd en de twee minuten stilte is nog steeds volgens velen met afstand het belangrijkste ritueel. Dit jaar zagen we dat de aanwezigheid van politici tijdens 4 mei mensen aanzienlijk minder aansprak dan in de jaren hiervoor. De toespraak van André van Duin was een succes: deze sprak in dezelfde mate aan als die van de koning in 2020. Dit jaar zagen we opnieuw dat de participatie van mensen tijdens 4 mei licht is afgenomen. Dit kan net als in 2020 wellicht verklaard worden door de coronapandemie en de bijbehorende maatregelen. Met betrekking tot Bevrijdingsdag zien we geen afname in de algehele participatie ten opzichte van 2020.

KENNIS OVER HISTORISCHE GEBEURTENISSEN

Respondenten zijn uitgebreid bevestigd naar hun kijk op de Nederlandse geschiedenis en de emoties die ze daarbij voelen. Zo zijn de meest voorkomende gevoelens wanneer men aan de Nederlandse geschiedenis denkt *dankbaarheid, trots, respect* en *fascinatie*. Hierbij zijn er wel aanzienlijke verschillen tussen mensen uit verschillende herkomstgroepen. Zo voelen mensen met een Indonesische achtergrond het vaakst de emotie schaamte bij de gedachte aan de Nederlandse geschiedenis. Mensen met een Antilliaanse/Surinaamse achtergrond voelen vaker boosheid wanneer ze denken aan de Nederlandse geschiedenis dan mensen met een andere herkomst. Eenzelfde diversiteit op basis van herkomst zien we als we respondenten vragen welke historische gebeurtenissen meer aandacht zouden moeten krijgen. Hierbij zien we dat driekwart van de mensen met een Antilliaanse/Surinaamse achtergrond meer aandacht wil voor de Nederlandse rol in de slavernij. Ook bijna driekwart van alle jongeren van 16 tot 24 jaar wil dit. Dit zou volgens de deelnemers het beste gedaan kunnen worden via het onderwijs en documentaires.

VRIJHEID 2022

Als het gaat om de beleving van vrijheid in 2022, zien we dat de vrijheid van meningsuiting gezien wordt als één van de belangrijkste rechten uit de Nederlandse grondwet. Mensen uit verschillende herkomstgroepen hebben hierover gemiddeld genomen wel een andere mening. Mensen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond vinden bijvoorbeeld de vrijheid van godsdienst belangrijker dan andere herkomstgroepen. Ten opzichte van voorgaande jaren zien we dat het belang van vrijheid op veel vlakken is afgenomen. Met name de vrijheid om te demonstreren en het uitzenden van Nederlandse militairen om burgers te beschermen vinden mensen aanzienlijk minder belangrijk dan tijdens de meting van 2020. Als wordt gevraagd over welke onderwerpen die wereldwijd spelen mensen zich het meeste zorgen maken komen klimaatverandering en oorlog hier het meest naar voren. Er bestaan forse verschillen tussen generaties. Jongeren maken zich meer zorgen over een economische crisis, terwijl ouderen zich meer zorgen maken over migratie. Bij de groep die na de Russische inval in Oekraïne heeft deelgenomen aan het onderzoek, komt oorlog als het thema naar voren waar men zich het meeste zorgen over maakt (64%).

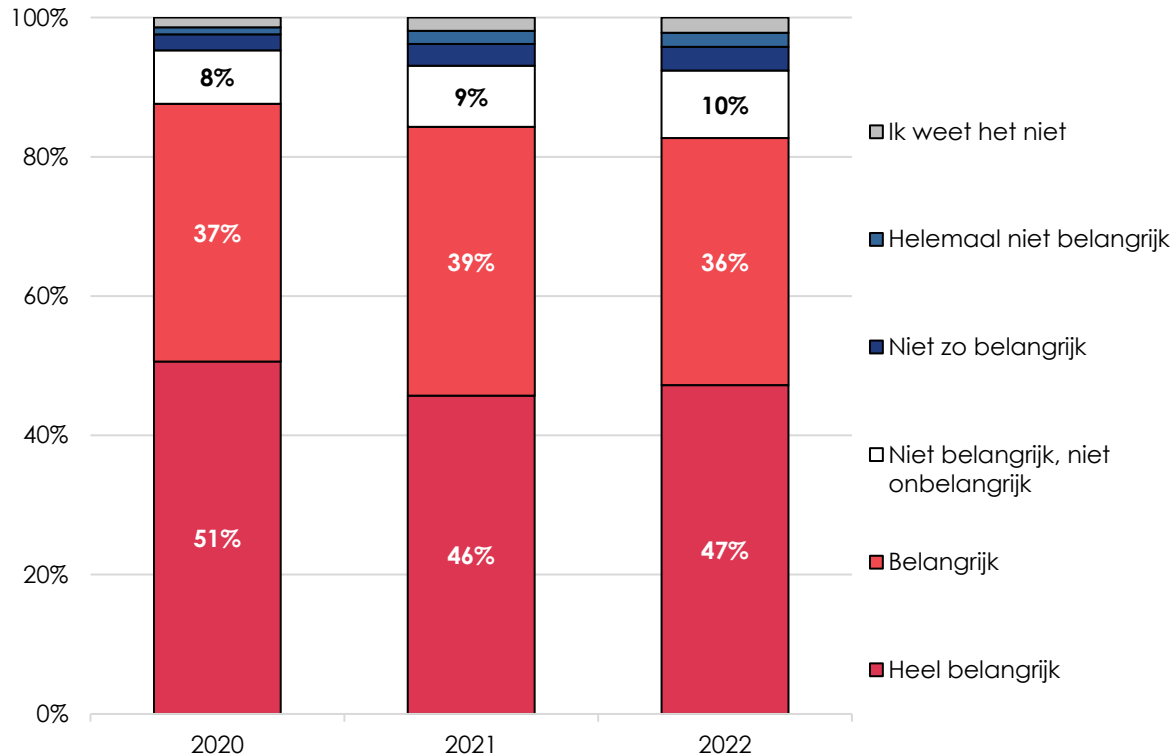

Nationale Herdenking 4 mei

1. NATIONALE HERDENKING 4 MEI

Hoe belangrijk vindt u de jaarlijkse Nationale Herdenking op 4 mei?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Verschillen (1)

In 2022 geeft opnieuw de overgrote meerderheid (83%) aan de Nationale Herdenking (heel) belangrijk te vinden. Wanneer we *Ik weet het niet* buiten beschouwing laten en de scores van dit jaar vergelijken met die van 2021, zien we dat er geen significant verschil is in de mate waarin mensen belang hechten aan de Nationale Herdenking t.o.v. 2021.

Als er verder uitgesplitst wordt naar opleidingstype valt net als vorig jaar op dat mensen met het **opleidingstype basisonderwijs** minder belang hechten aan de Nationale Herdenking (67%) dan mensen met de opleidingstypes **havo/vwo**, **hbo** en **wo**. Van hen vindt 82 tot 86% de Nationale Herdenking (heel) belangrijk.

1. NATIONALE HERDENKING 4 MEI

De meeste mensen (83%) vinden de Nationale Herdenking nog steeds (heel) belangrijk. Een kleine groep (5%) geeft aan de herdenking niet of helemaal niet zo belangrijk te vinden. Aan deze mensen is gevraagd dit toe te lichten. Een aantal antwoorden staat hieronder afgebeeld.

Waarom vindt u de Nationale Herdenking niet belangrijk?

"De tijd verstrijkt, wonden helen."

"Ik vind het herdenken goed voor mensen die willen, maar ik geloof hier zelf niet zo in. De volgende dag gaat iedereen weer door met zijn leven en staat er dan ook niet meer bij stil."

"Je kunt altijd stilstaan bij de oorlogsslachtoffers. Ik vind het niets om dat te reduceren tot 1 minuut stilte. Ik hou niet van rituelen en de koning heeft niets te zoeken bij de Nationale Herdenking. Het is helemaal niet duidelijk wie nou precies herdacht wordt. Nederlandse soldaten? Amerikanen? Russen? Japanners? Andere oorlogen? Dat we de Tweede Wereldoorlog nooit meer vergeten is zo'n doodoener. Dit is veruit de bekendste oorlog onder Nederlanders."

"Het heeft geen enkele zin om jaarlijks deze herdenking te vieren als we er toch niets mee doen. De wereld blijft zoals hij altijd geweest is en wat in het verleden gebeurde gebeurt nog elke dag in deze gehele wereld. We doen er dus niks mee."

Verschillen (2)

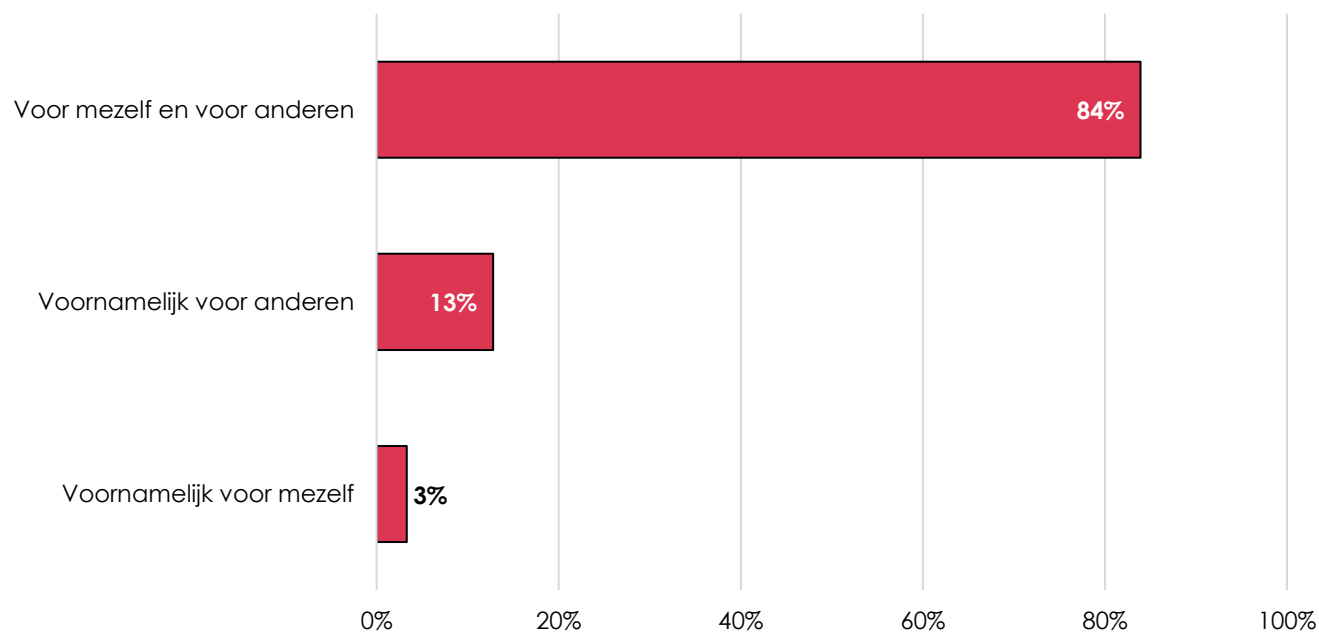
Wanneer gekeken wordt naar leeftijd zien we dat hoe ouder de ondervraagden zijn, hoe meer belang wordt gehecht aan de Nationale Herdenking. Waar 89% van de **65-plussers** en 84% van de **55-64 jarigen** aangeeft de herdenking (heel) belangrijk te vinden is dit in de leeftijdsgroep **16 tot 24 jaar** beperkt tot 66%.

Ook op basis van herkomst zijn er verschillen. Mensen met een **Turkse of Marokkaanse** achtergrond hechten het minste waarde aan de Nationale Herdenking. Van hen geeft slechts 33% aan de Nationale Herdenking (heel) belangrijk te vinden.

1. NATIONALE HERDENKING 4 MEI

Aan de mensen die aangaven de Nationale Herdenking (heel) belangrijk te vinden is gevraagd voor wie zij de Nationale Herdenking belangrijk vinden. De meerderheid (84%) geeft aan de Nationale Herdenking voor zowel zichzelf als anderen belangrijk te vinden. Een kleinere groep van 13% vindt de herdenking voornamelijk belangrijk voor anderen; 3% geeft aan de herdenking voornamelijk voor zichzelf belangrijk te vinden.

Voor wie vindt u de jaarlijkse Nationale Herdenking op 4 mei voornamelijk belangrijk?

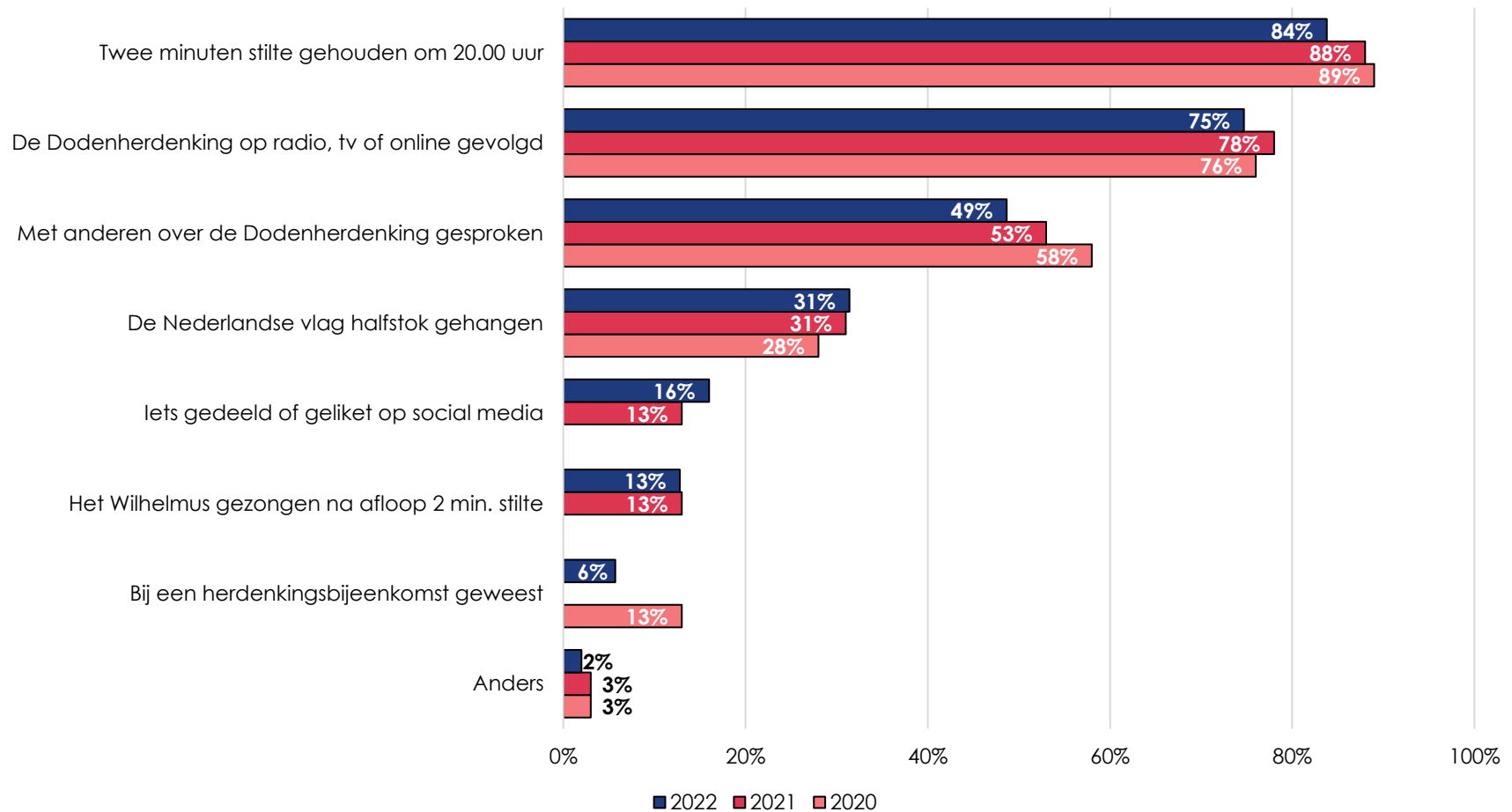

BRON: ALLE RESPONDENTEN DIE DE NATIONALE HERDENKING (HEEL) BELANGRIJK VINDEN.

1. NATIONALE HERDENKING 4 MEI

Hoe heeft u vorig jaar stilgestaan bij de Nationale Herdenking?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

PARTICIPATIE NATIONALE HERDENKING

In 2021 was de Nationale Herdenking opnieuw anders dan normaal door de aanwezigheid van het coronavirus. Zo was de Nationale Herdenking op de Dam wederom zonder publiek. Desondanks heeft 90% van de mensen op één of andere manier stilgestaan bij de Nationale Herdenking. We zien over het algemeen hetzelfde beeld als vorig jaar. De participatie is bij een aantal activiteiten afgenomen ten opzichte van het jaar ervoor. Zo is het aandeel mensen dat op 4 mei om 20.00 uur 2 minuten stilte in acht nam gedaald van 88% naar 84%. Ook het aandeel mensen dat de Nationale Herdenking via radio, tv of online heeft gevolgd is kleiner geworden (van 78% naar 75%). De derde afname die we zien is in het aandeel mensen dat met anderen gesproken heeft over de Nationale Herdenking, dit nam af van 53% in 2020 naar 49% in 2021. Of deze licht dalende trend zich doorzet of het gevolg is van de coronacrisis kunnen we pas in de komende jaren beter duiden.

Het aandeel ondervraagden dat de vlag halfstok hing en het Wilhelmus zong is gelijk gebleven.

1. NATIONALE HERDENKING 4 MEI

BELANGRIJKSTE REDENEN OM STIL TE STAAN BIJ DE NATIONALE HERDENKING	2020	2021	2022
Ik vind het belangrijk om stil te staan bij de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog	95%	96%	95%
Ik vind het belangrijk om stil te staan bij het belang van vrijheid	95%	95%	95%
Uit dankbaarheid voor de mensen die voor onze vrijheid hebben gevochten	94%	94%	93%
Omdat de Tweede Wereldoorlog een belangrijk deel van ons verleden is	93%	93%	94%
Omdat we de Tweede Wereldoorlog niet moeten vergeten	93%	93%	92%
Ik vind het belangrijk om stil te staan bij slachtoffers van oorlogen die na de Tweede Wereldoorlog plaatsvonden	88%	89%	87%
Het is een moment om te realiseren wat écht belangrijk is in het leven	83%	83%	83%
Het is mijn manier om aan te geven dat ik nooit meer oorlog wil	78%	78%	80%
De activiteiten en rituelen op 4 mei spreken mij aan	68%	70%	69%
Ik ben geïnteresseerd in de Tweede Wereldoorlog	64%	65%	68%
Omdat het zo hoort	67%	64%	62%
Uit angst dat zoiets weer kan gebeuren	45%	47%	53%
Ik ken persoonlijk mensen die slachtoffer zijn/waren van oorlog en vind het daarom belangrijk	35%	34%	37%

BRON: RESPONDENTEN DIE VORIG JAAR OP 4 MEI HEBBEN STILGESTAAN BIJ DE NATIONALE HERDENKING

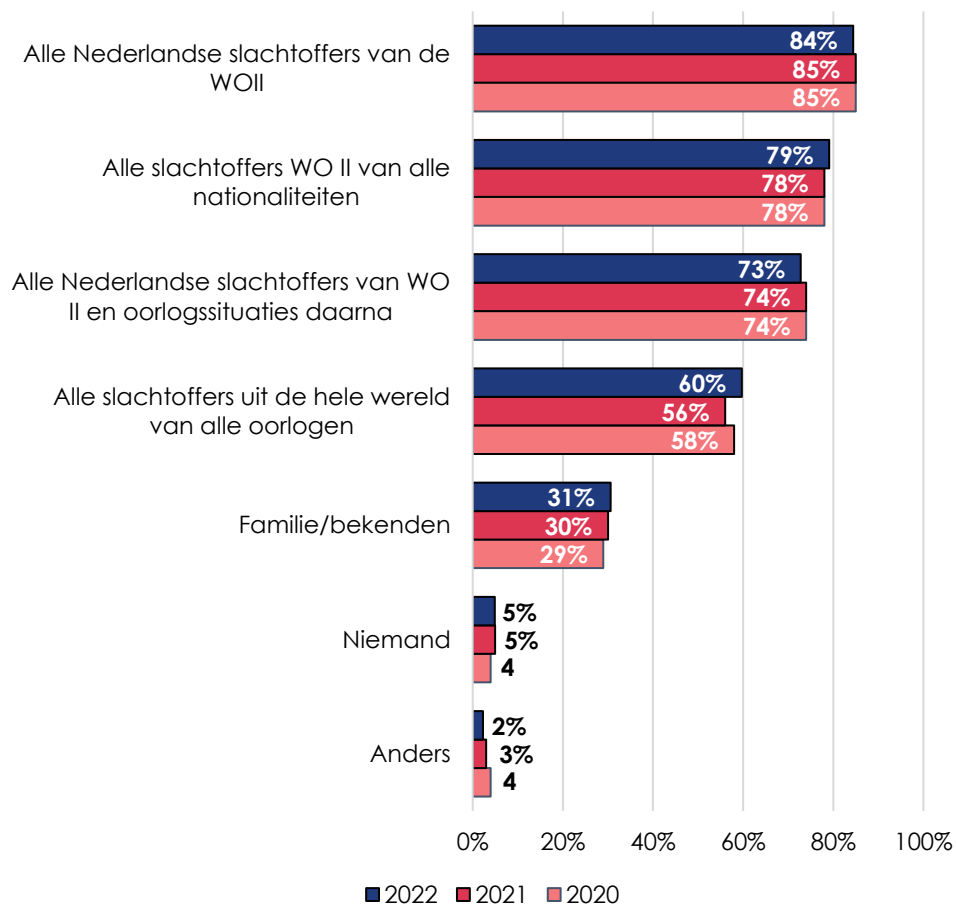
Waarom staat niet iedereen stil bij de Nationale Herdenking?

10% van de respondenten heeft helemaal niet stilgestaan bij de Nationale Herdenking. Dit is een stijging t.o.v. van vorig jaar. In de vorige meting was dit percentage 8%, en het jaar daarvoor 7%.

Net als de vorige keer zeggen de meeste van deze mensen dat de rituelen en activiteiten op 4 mei hen niet aanspreken (53%). Bijna net zo vaak wordt gezegd dat er al voldoende aandacht is voor de Tweede Wereldoorlog (53%). Net iets minder dan de helft geeft aan zich niet aangesproken te voelen door het verhaal dat verteld wordt op 4 mei (47%).

1. NATIONALE HERDENKING 4 MEI

Wie herdenkt u zelf op 4 mei?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

WIE WORDT HERDACHT?

We zien dat mensen tijdens de Nationale Herdenking op 4 mei het vaakst slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog herdenken. Zo geeft 84% aan alle Nederlandse slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog te herdenken, en 79% herdenkt alle slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog (dus ongeacht nationaliteit).

De groepen alle Nederlandse slachtoffers van WOII en oorlogssituaties daarna (73%) en alle slachtoffers uit de hele wereld van alle oorlogen (60%) worden vervolgens het meest herdacht.

VERGELIJKING MET VORIG JAAR

Vergeleken met vorig jaar is er weinig verschil in wie er wordt herdacht tijdens de Nationale Herdenking op 4 mei. Ondanks dat het verschil klein is, zien we wel een toename in de mate waarin de groep alle slachtoffers uit de hele wereld van alle oorlogen herdacht wordt. Ook de toename voor de groep familie/bekenden is klein, maar significant.

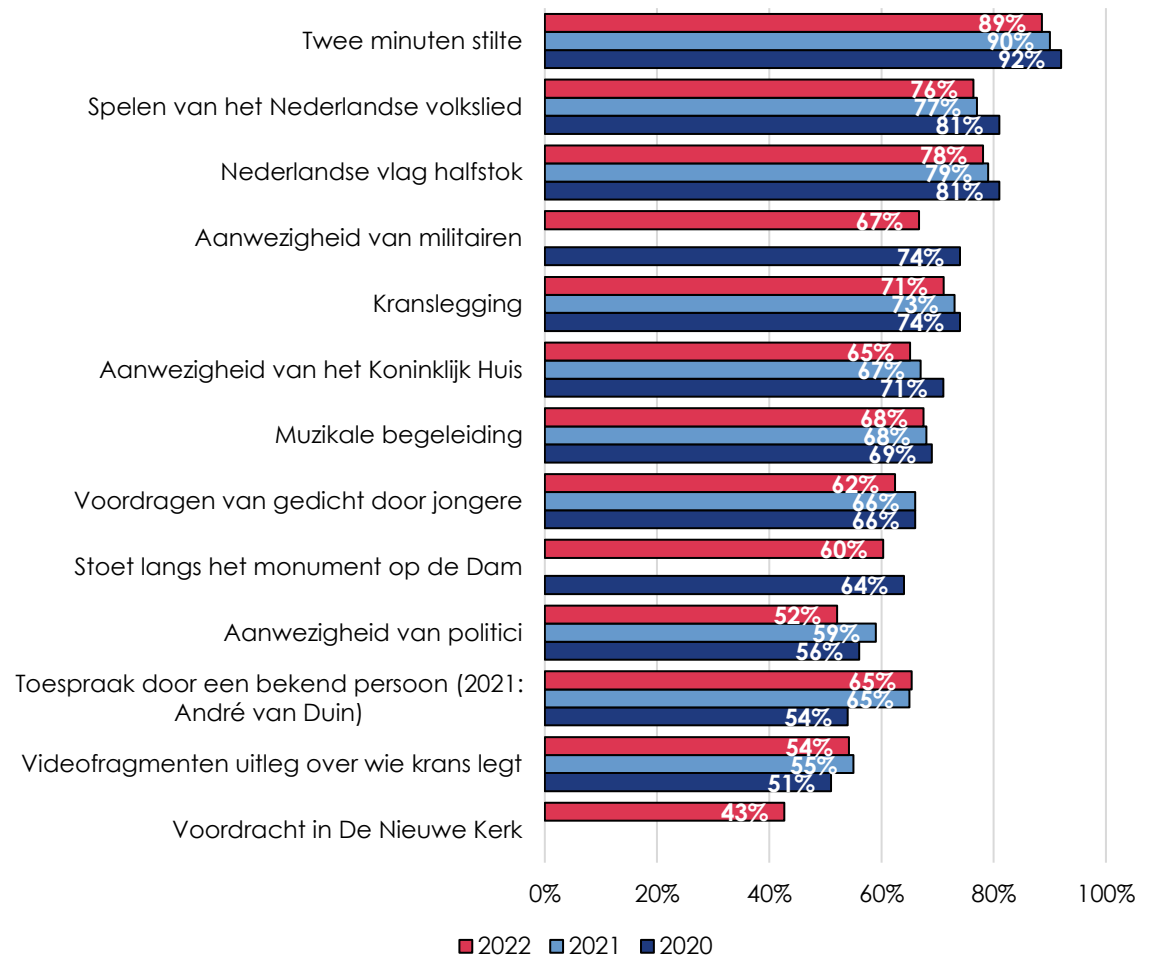
Onderdelen Nationale Herdenking

Opnieuw is vorig jaar vanwege het coronavirus de Nationale Herdenking zonder publiek gehouden. Hiernaast is te zien in welke mate de onderdelen het publiek hebben aangesproken. Ook onderdelen die tijdens de coronacrisis niet mogelijk waren zijn voorgelegd.

De **aanwezigheid van politici** (2020: 'de premier') sprak significant minder mensen aan dan vorig jaar: 52% ten opzichte van 59% vorig jaar. Een mogelijke verklaring hiervoor is het tumultueuze politieke jaar. Ook het **voordragen van een gedicht door een jongere** sprak dit jaar minder mensen aan: 62% ten opzichte van 66% van vorig jaar.

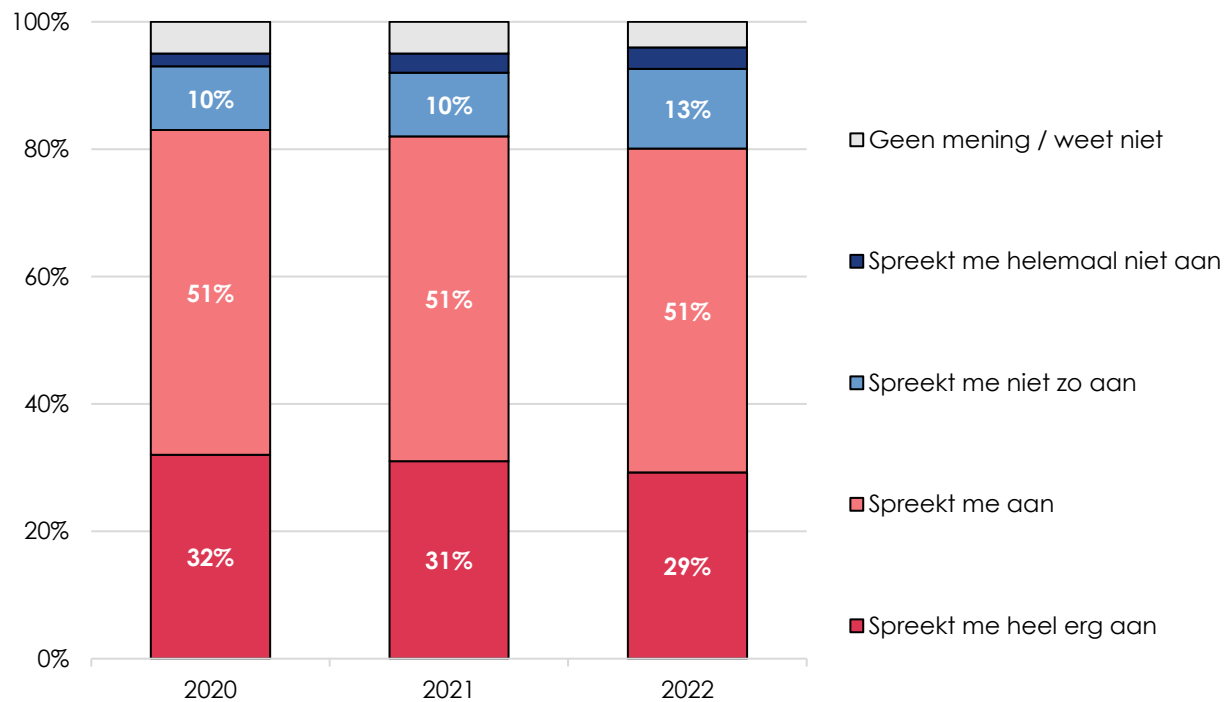
De onderdelen van de Nationale herdenking zijn over het algemeen allemaal vrij bekend. Bij de meeste onderdelen gaf minder dan 5% aan het niet te kennen. **De voordracht in De Nieuwe Kerk** was daarentegen minder bekend, 14% gaf aan het onderdeel niet te kennen.

Welke onderdelen van 4 mei spreken u aan?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

In welke mate spreekt de Nationale Herdenking in zijn geheel u aan?

De mate waarin de Nationale Herdenking mensen (heel erg) aanspreekt is iets gedaald van 82% in 2021 naar 80% in 2022. Ondanks dat het een kleine afname betreft, is deze daling statistisch significant wanneer we de categorie *Geen mening / Weet niet* buiten beschouwing laten.

Daarmee spreekt de Nationale Herdenking (80%) meer mensen (heel erg) aan, dan Bevrijdingsdag (71%).

BRON: ALLE RESPONDENTEN

1. NATIONALE HERDENKING 4 MEI

Voor 80% van de mensen spreekt de Nationale Herdenking nog steeds (heel erg) aan, een kleinere groep van 16% gaf aan dat de Nationale Herdenking hen niet zo of helemaal niet aanspreekt. Deze groep is gevraagd of zij een suggestie konden doen waardoor de Nationale Herdenking meer zou aanspreken. Van hen gaf 10% een suggestie. Een aantal antwoorden staat hieronder afgebeeld.

Kunt u een suggestie doen voor een verandering van de Nationale Herdenking waardoor deze u meer zou aanspreken?

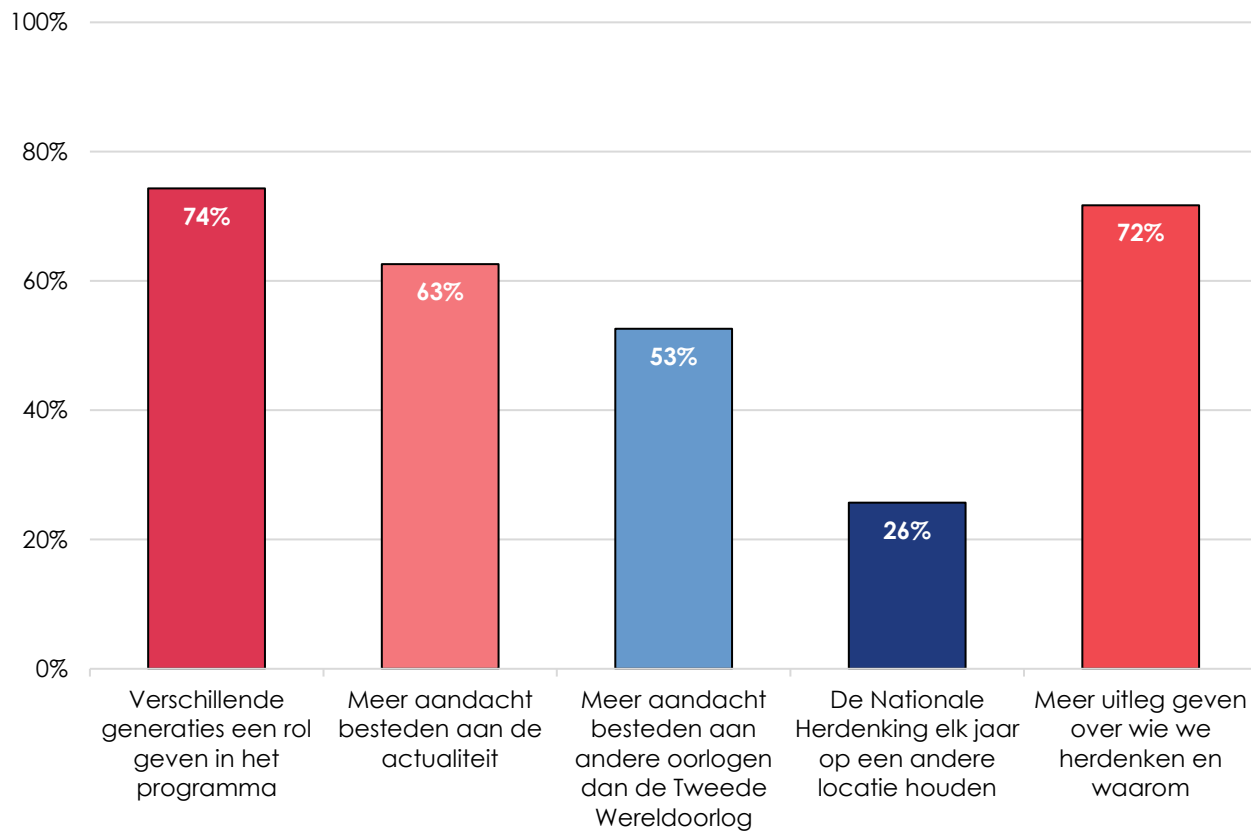
"Iets minder langdradig. Ik wil er graag bij stilstaan, maar dat leggen van de kransen duurt altijd zo lang dat ik halverwege vaak afhaak."

"Minder protocol, echtere mensen. Lezingen, gedichten, muziek, theater van echte mensen over hun ervaringen. Geen politiek of koningshuis of leger."

"Wij moeten niet langer meer hangen in het verleden. Er hangt teveel een slachtofferrol omheen. We zijn hard op weg de volgende oorlog in te rollen. Er moet meer worden stilgestaan bij huidige conflicten. We zijn een paar generaties verder. We mogen niet vergeten, maar we moeten alerter zijn en bewuster worden van toekomstige problemen."

"Meer aandacht voor slachtoffers die in het heden vallen, en oprechte actie ondernemen om het te voorkomen. Twee minuten stilte en herdenking verliezen hun geloofwaardigheid als we hedendaagse oorlog en slachtoffers ervan nog steeds toelaten."

Welke veranderingen zouden u aanspreken?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Veranderingen

Aan alle respondenten is gevraagd welke mogelijke veranderingen van de Nationale Herdenking hen zouden aanspreken.

Verschillende generaties een rol geven (74%), meer uitleg (72%) en meer aandacht voor de actualiteit (63%) zouden een ruime meerderheid van de mensen (heel erg) aanspreken. Een krappe meerderheid (53%) zegt dat meer aandacht voor andere oorlogen hen (heel erg) zou aanspreken.

Het jaarlijks verplaatsen van de Nationale Herdenking spreekt mensen daarentegen niet zo aan, slechts 26% geeft aan dat deze verandering hen (heel erg) zou aanspreken.

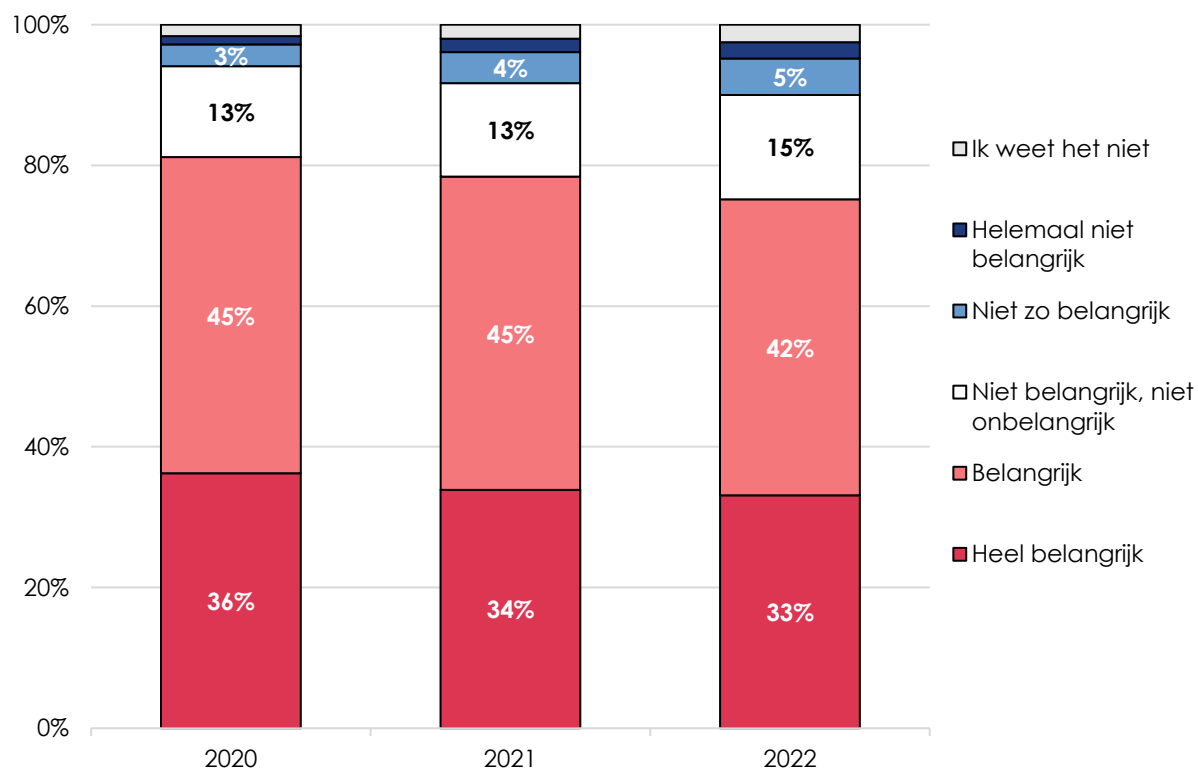

Bevrijdingsdag 5 mei

2. BEVRIJDINGSDAG 5 MEI

Hoe belangrijk vindt u de jaarlijkse Bevrijdingsdag op 5 mei?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Verschillen (1)

Vergeleken met vorig jaar is het belang dat aan Bevrijdingsdag wordt gehecht opnieuw licht afgenomen. Desondanks vindt driekwart (75%) Bevrijdingsdag (heel) belangrijk. Slechts 8% geeft aan de dag (helemaal) niet belangrijk te vinden.

Als we kijken naar leeftijd, zien we een verschil in de mate waarin mensen Bevrijdingsdag *heel* belangrijk vinden. Hierbij zien we dat hoe ouder mensen zijn, hoe belangrijker zij 5 mei vinden. Zo vindt 13% van de jongeren tussen de **16 en 24 jaar** Bevrijdingsdag heel belangrijk, terwijl dit bijna 40% is onder de mensen **boven de 55**.

Er zijn geen verschillen in de mate waarin mensen Bevrijdingsdag belangrijk vinden tussen mensen met verschillende opleidingstypes.

2. BEVRIJDINGSDAG 5 MEI

Verschillen (2)

Tussen herkomstgroepen bestaan er verschillen in de mate waarin ze 5 mei belangrijk vinden.

Zo geeft een derde (33%) van de mensen met een **Turkse of Marokkaanse** achtergrond aan Bevrijdingsdag (heel) belangrijk te vinden. Onder mensen **zonder migratieachtergrond** en mensen met een **Indonesische** achtergrond is dit aanzienlijk hoger: respectievelijk 79% en 75% geeft aan Bevrijdingsdag (heel) belangrijk te vinden.

De meeste mensen geven aan Bevrijdingsdag belangrijk of heel belangrijk te vinden. 8% vindt Bevrijdingsdag niet zo of helemaal niet belangrijk. Aan deze mensen hebben we gevraagd dit toe te lichten. Een aantal van deze antwoorden staat hieronder afgebeeld.

Waarom vindt u de jaarlijkse Bevrijdingsdag op 5 mei niet (zo) belangrijk?

"Het herdenken van slachtoffers van oorlogen in het algemeen vind ik belangrijker."

"Herdennen is voor mij belangrijker dan vieren. Gevoelsmatig staan er weinig mensen 'echt' stil op Bevrijdingsdag dat het ook om de bevrijding gaat."

"Als het zo belangrijk zou zijn, dan zouden we vrij krijgen."

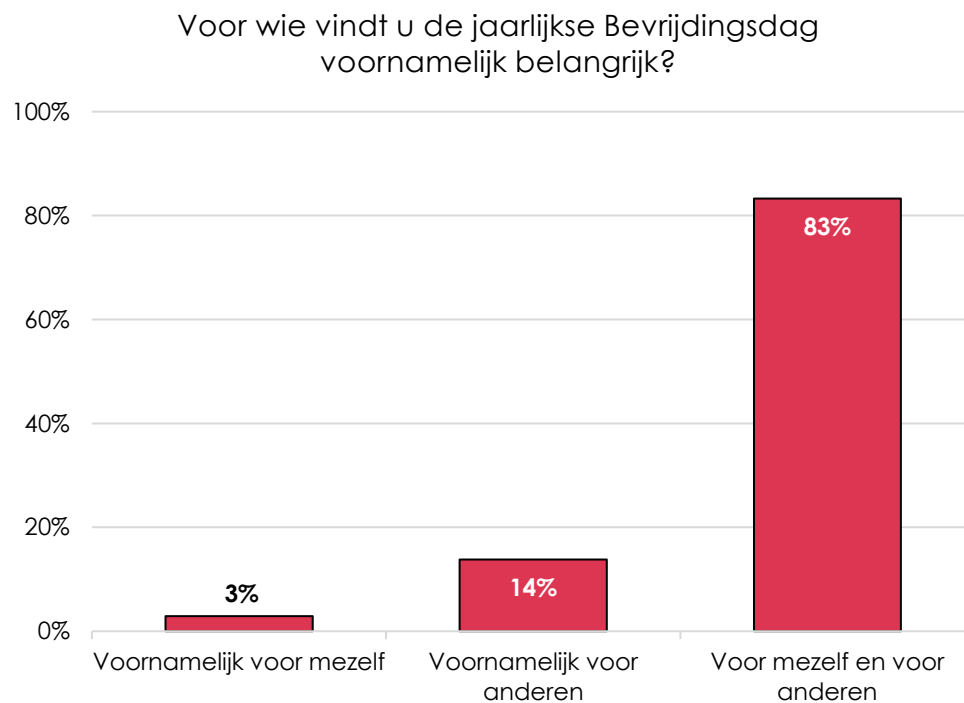
"De drukte spreekt mij niet aan."

"5 mei is gewoon een feestdag waarbij zeker 95% van de feestgangers geen minuut denkt aan het waarom. Wij zijn geen oorlogsgeneratie meer. De waarde van de herdenking zou zich inmiddels kunnen meten met die van eerdere wereldse oorlogen."

2. BEVRIJDINGSDAG 5 MEI

VOOR WIE IS 5 MEI BELANGRIJK?

Aan de mensen die aangaven Bevrijdingsdag (heel) belangrijk te vinden is gevraagd voor wie zij Bevrijdingsdag op 5 mei voornamelijk belangrijk vinden. Vergelijkbaar met de Nationale Herdenking vindt de overgrote meerderheid Bevrijdingsdag belangrijk voor zichzelf én anderen (83%). Een kleinere groep (14%) vindt 5 mei vooral belangrijk voor anderen, en de overige 3% vindt Bevrijdingsdag vooral belangrijk voor zichzelf.

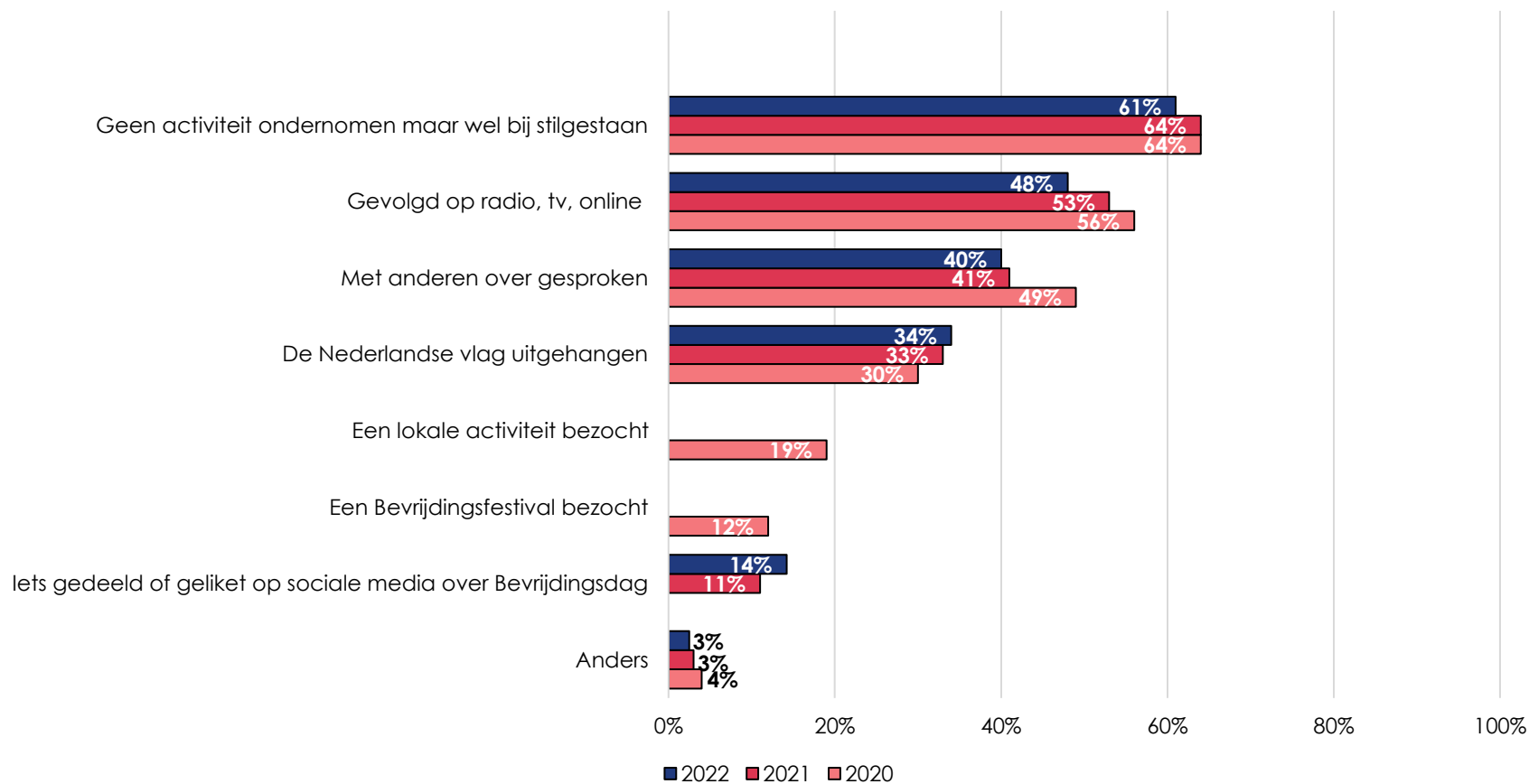

BRON: ALLE RESPONDENTEN

2. BEVRIJDINGSDAG 5 MEI

Wat hebt u vorig jaar tijdens Bevrijdingsdag gedaan?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

2. BEVRIJDINGSDAG 5 MEI

PARTICIPATIE 5 MEI

Vanwege de coronamaatregelen was het in 2021 opnieuw niet mogelijk om fysiek een activiteit te bezoeken in het kader van 5 mei. In dit tweede jaar waarin Bevrijdingsdag beperkt werd door de coronamaatregelen gaf 82% van de mensen aan op één of andere manier te hebben stilgestaan bij Bevrijdingsdag. Dit is niet significant anders dan het jaar ervoor. We zien wel twee dalingen bij de verschillende mogelijkheden waarop men kan stilstaan bij Bevrijdingsdag ten opzichte van het jaar ervoor. Allereerst zien we dat minder mensen Bevrijdingsdag via radio, tv of online gevolgd hebben: waar dit vorig jaar nog meer dan de helft was (53%), was dit nu iets minder dan de helft (48%). Verder zien we een daling in het aandeel mensen dat geen activiteit ondernomen heeft maar wel heeft stilgestaan bij Bevrijdingsdag: dit daalde van 64% naar 61%.

2. BEVRIJDINGSDAG 5 MEI

BELANGRIJKSTE REDENEN OM STIL TE STAAN BIJ BEVRIJDINGSDAG	2020	2021	2022
Ik vind het belangrijk om stil te staan bij het belang van vrijheid	95%	93%	95%
Het is een belangrijk deel van ons verleden	93%	91%	94%
Uit dankbaarheid voor de mensen die voor onze vrijheid hebben gevochten	91%	90%	94%
Omdat we de oorlog niet moeten vergeten	90%	89%	91%
Ik vind het belangrijk om stil te staan bij de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog	90%	89%	92%
Het is een moment om te realiseren wat écht belangrijk is in het leven	83%	84%	85%
Het is mijn manier om aan te geven dat ik nooit meer oorlog wil	76%	75%	79%
Ik ben geïnteresseerd in de Tweede Wereldoorlog	66%	67%	70%
De activiteiten en rituelen op 5 mei spreken mij aan	65%	66%	64%
Omdat het zo hoort	58%	54%	57%
Uit angst dat zoiets weer kan gebeuren	47%	48%	58%
Ik ken persoonlijk mensen die slachtoffer zijn/waren van oorlog en vind het daarom belangrijk	36%	36%	39%

BRON: RESPONDENTEN DIE VORIG JAAR OP 5 MEI EEN ACTIVITEIT HEBBEN ONDERNOMEN OF HEBBEN STILGESTAAN BIJ BEVRIJDINGSDAG

Waarom staat niet iedereen stil bij Bevrijdingsdag?

Net als bij de Nationale Herdenking op 4 mei, is er een groep die helemaal niet stilstaat bij Bevrijdingsdag. Deze groep bestaat uit 18% van de respondenten. Ten opzichte van de vorige meting is er geen significante verandering in de mate van participatie.

De meest genoemde reden om niet stil te staan bij Bevrijdingsdag in 2021 was vanwege het coronavirus en dat er daarom minder activiteiten waren om te bezoeken (53%). Net als de vorige keer geeft de helft (51%) aan dat de activiteiten en rituelen hen niet aanspreken. Verder geven mensen aan op andere momenten stil te staan bij het belang van vrijheid (49%) of oorlogsslachtoffers (40%).

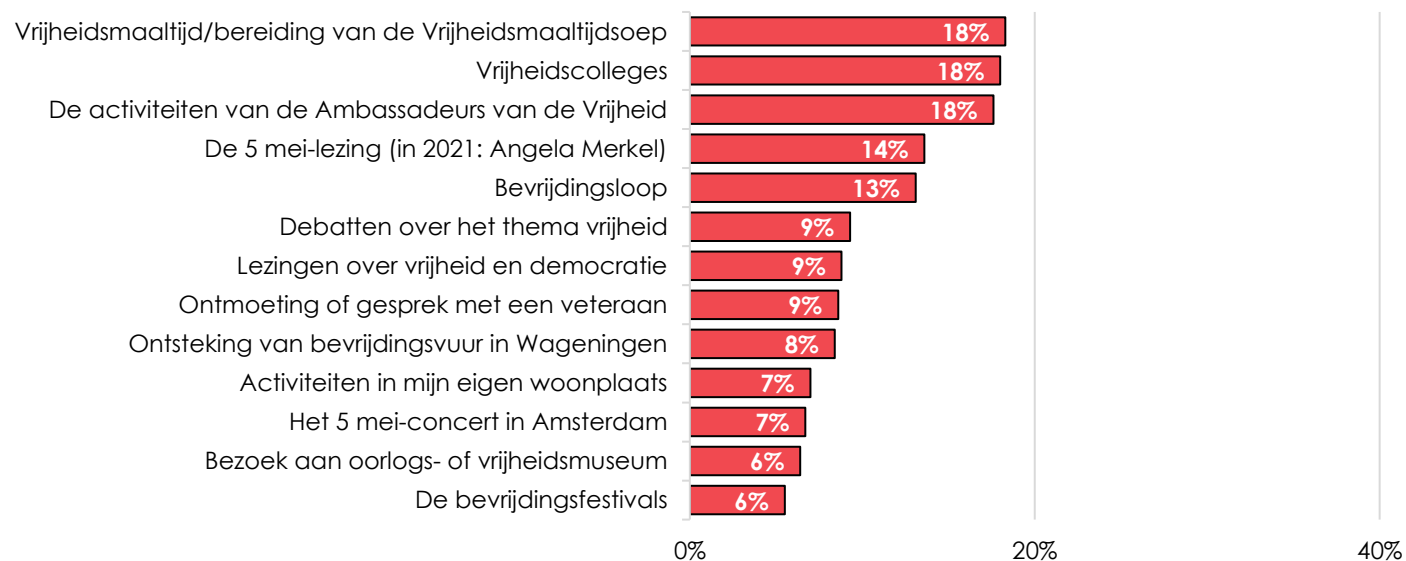
2. BEVRIJDINGSDAG 5 MEI

ONBEKENDE ONDERDELEN BEVRIJDINGSDAG 2022

Er is niet direct gevraagd hoe bekend de verschillende onderdelen van de Nationale Herdenking en Bevrijdingsdag zijn. Bij de vraag in hoeverre mensen de onderdelen als aansprekend ervaren, konden zij wel aangeven dat een onderdeel hen niet bekend was.

Op basis van deze antwoorden zien we dat het bereiden van een vrijheidsmaaltijd of bereiding van de Vrijheidsmaaltijdsoep het minst bekend was. Bijna een vijfde (18%) van de mensen geeft aan deze activiteit niet te kennen. Ook de vrijheidscolleges en de activiteiten van de Ambassadeurs van de Vrijheid zijn relatief onbekend (18%).

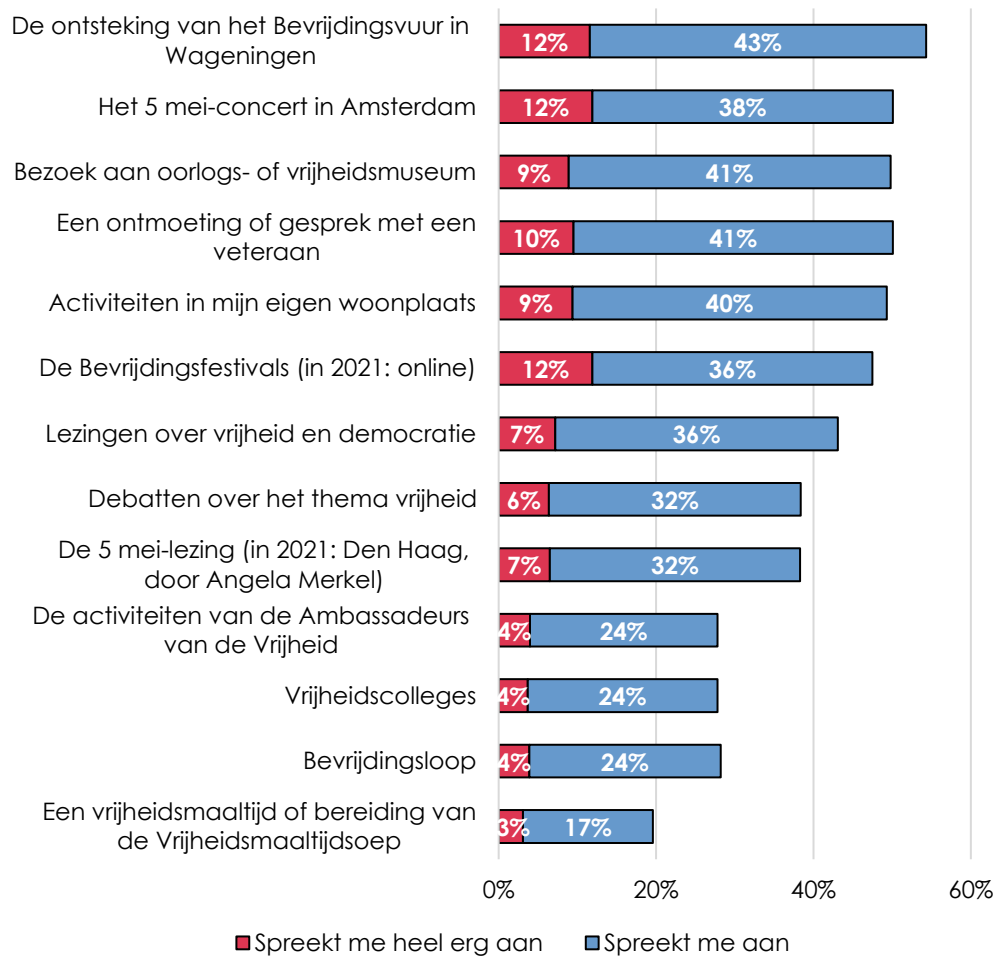
Welke onderdelen van 5 mei 2021 zijn onbekend?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

2. BEVRIJDINGSDAG 5 MEI

Welke onderdelen van 5 mei spreken u aan?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Onderdelen Bevrijdingsdag

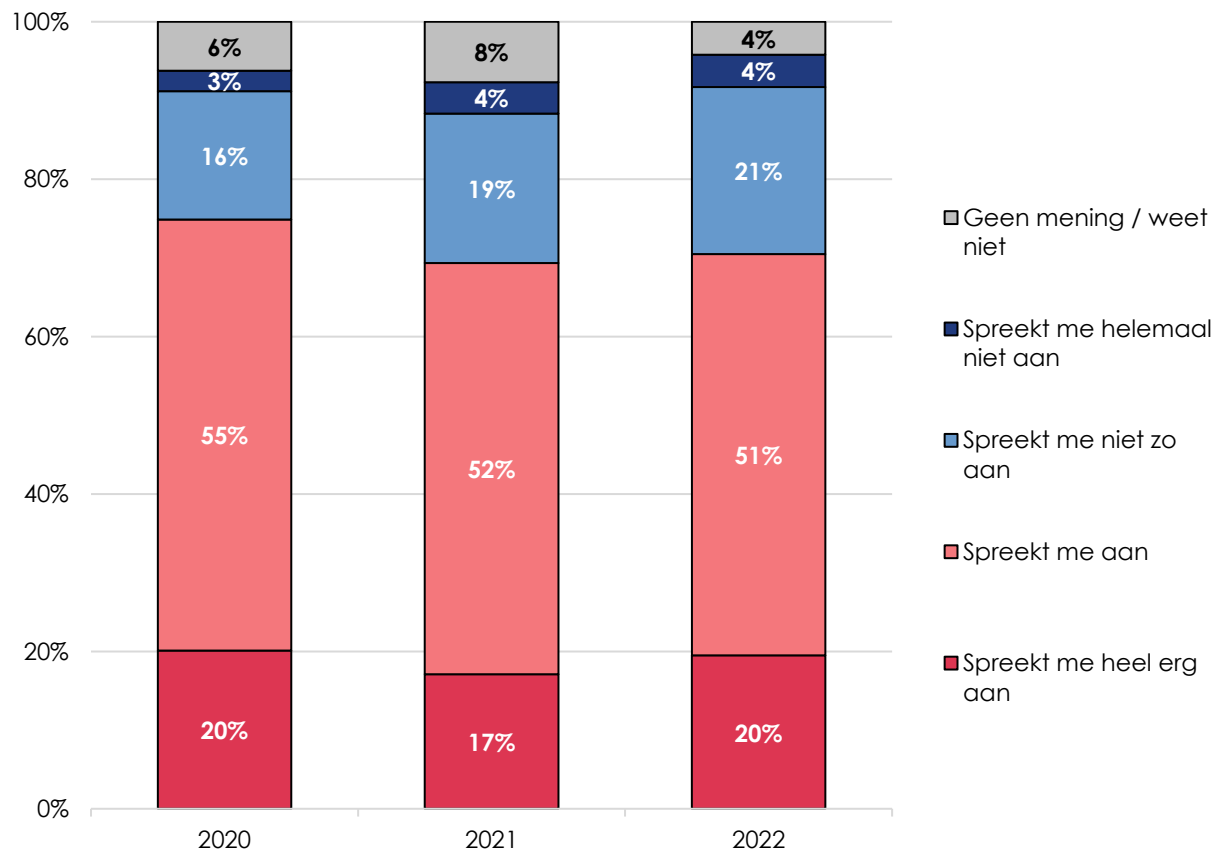
De ontsteking van het Bevrijdingsvuur in Wageningen spreekt het meeste aan van alle onderdelen. Ruim de helft van de mensen (54%) waardeert dit onderdeel sterk. Daarnaast wordt het 5 mei-concert in Amsterdam, een bezoek aan een oorlogs- of vrijheidsmuseum en een ontmoeting of gesprek met een veteraan door de helft (50%) van de mensen als (heel) erg aansprekend ervaren. De onderdelen die het minste aanspreken zijn de Vrijheidscolleges, de Bevrijdingsloop en de Vrijheidsmaaltijd. Op de vorige pagina was te zien dat deze onderdelen ook relatief onbekend zijn.

Verschillen leeftijd

Het ontsteken van het Bevrijdingsvuur wordt voornamelijk erg gewaardeerd door **65-plussers**: bijna twee derde (64%) geeft aan dat dit onderdeel hen (erg) aanspreekt. De online Bevrijdingsfestivals spreken daarentegen **25 tot 34-jarigen** het meeste aan. Van hen geeft 62% aan dat de online Bevrijdingsfestivals (heel erg) aanspreken.

2. BEVRIJDINGSDAG 5 MEI

In welke mate spreekt Bevrijdingsdag in zijn geheel u aan?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Op het eerste gezicht lijkt zowel de groep *Spreekt me niet zo/helemaal niet aan* als de groep *Spreekt me (heel erg) aan* te zijn toegenomen t.o.v. vorig jaar.

Echter wanneer de categorie *Geen mening / weet niet* niet meegenomen wordt in de vergelijking is er geen verschil in de mate waarin Bevrijdingsdag in zijn geheel aansprak in 2022 t.o.v. 2021.

2. BEVRIJDINGSDAG 5 MEI

Aan de mensen die hebben aangegeven dat Bevrijdingsdag hen (helemaal) niet aanspreekt is gevraagd om een suggestie te doen voor manieren waarop Bevrijdingsdag hen meer zou aanspreken. Hieronder is een deel van de suggesties afgebeeld.

Kunt u een suggestie doen voor een verandering van Bevrijdingsdag waardoor deze u meer zou aanspreken?

“Activiteiten meer richten op alle leeftijdsgroepen. Het is nu vooral gericht op jongeren door de keuze van het programma.”

“De meeste mensen moeten op die dag werken. Die kunnen dus niet meedoen aan de festiviteiten.”

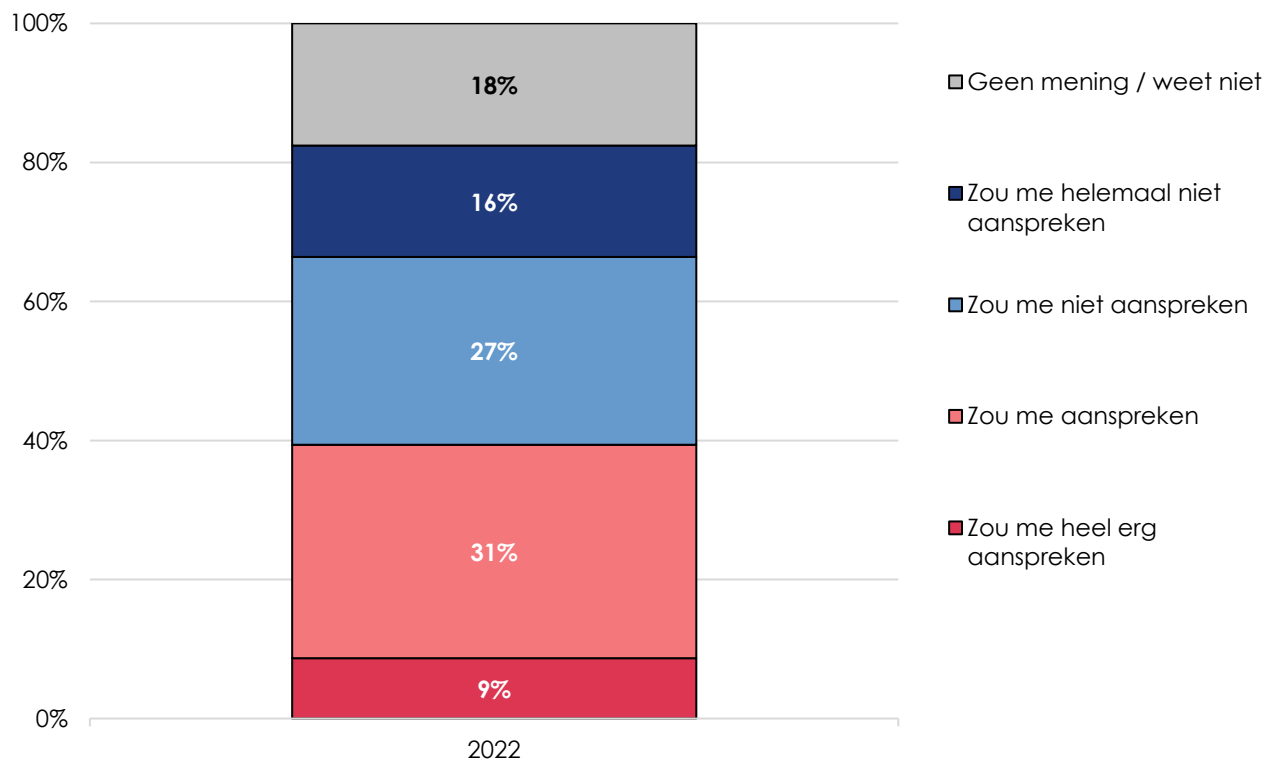
“Door de echte mensen meer een podium te geven, niet dat geleuter van mensen die morgen weer rustig een oorlog beginnen.”

“Het echt over de bevrijding te laten gaan. Gevoelsmatig gaat een groot gedeelte puur om het feesten en consumeren. Heeft niets met de bevrijding op 5 mei '45 te maken.”

“Stilstaan bij mensen die nog steeds niet als vrij of gelijke worden behandeld.”

2. BEVRIJDINGSDAG 5 MEI

Stelt u zich voor dat 5 mei 'Dag van de Vrijheid' gaat heten in plaats van 'Bevrijdingsdag'. Zou deze verandering u aanspreken?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Dag van de vrijheid

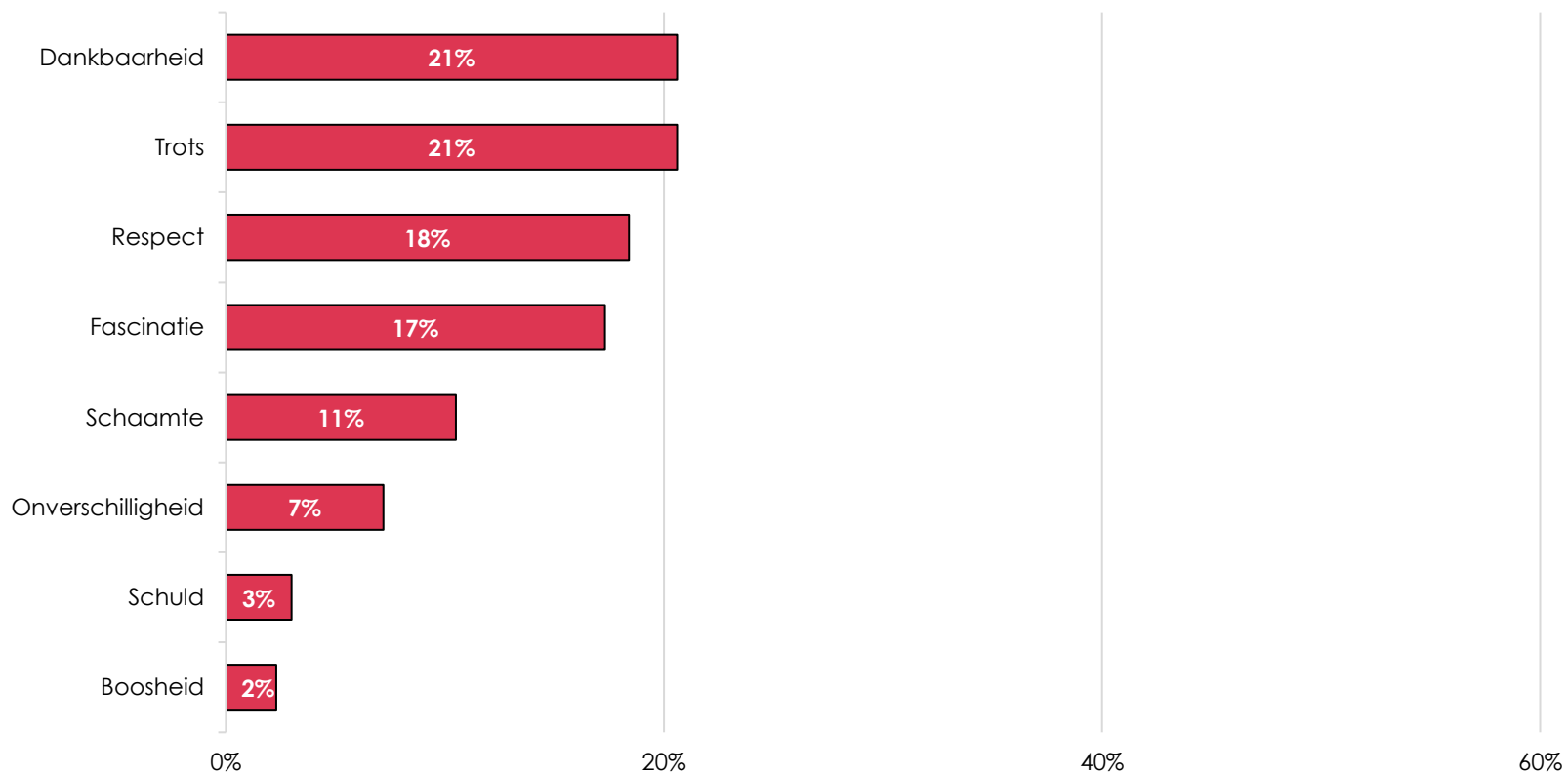
Aan alle respondenten is gevraagd of het ze zou aanspreken als Bevrijdingsdag hernoemd zou worden naar *Dag van de Vrijheid*. De meningen hierover zijn verdeeld. Een minderheid geeft aan dat dit (heel erg) zou aanspreken (40%), terwijl een iets grotere groep (43%) aangeeft dat dit hen (helemaal) niet zou aanspreken. Een relatief grote groep van 18% heeft hier geen mening over of weet het niet.

Kennis over historische gebeurtenissen

3. KENNIS OVER HISTORISCHE GEBEURTENISSEN

Als u aan de geschiedenis van Nederland denkt, welk gevoel past daar het beste bij?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

3. KENNIS OVER HISTORISCHE GEBEURTENISSEN

Na de vraag over welk gevoel het beste past bij de Nederlandse geschiedenis is gevraagd of er gebeurtenissen waren waar men specifiek aan dacht tijdens het beantwoorden van deze vraag.

Hieronder staan enkele veel genoemde gebeurtenissen weergegeven.

"De bevrijding van Nederland" (dankbaarheid)

"De gouden eeuw" (fascinatie/ respect/trots)

*"De Eerste en Tweede Wereldoorlog" (dankbaarheid/
respect/ fascinatie)*

"De Tachtigjarige oorlog" (fascinatie/ trots/ dankbaarheid)

"Het slavernijverleden" (schaamte)

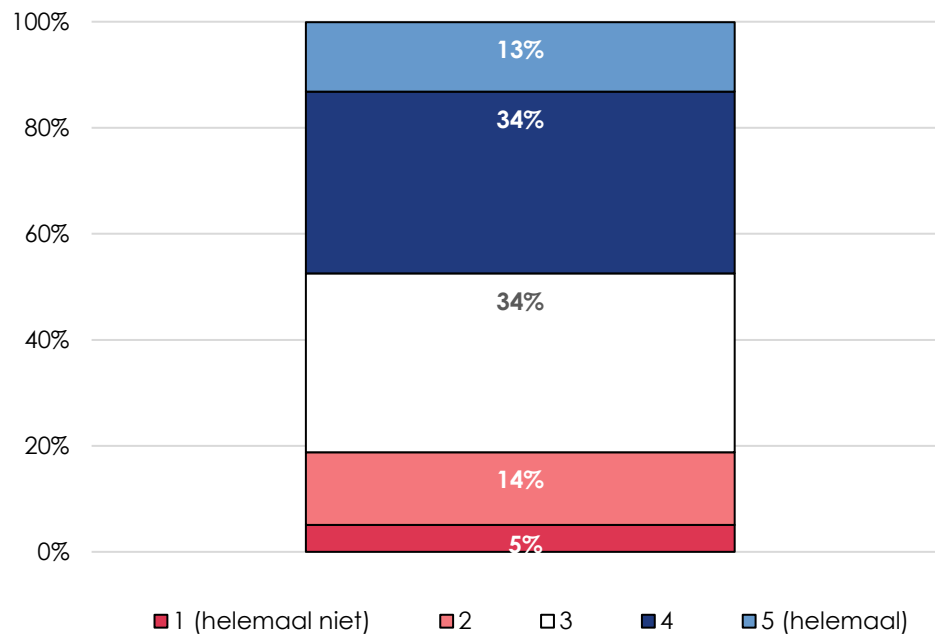
*"Hoe de Nederlanders vroeger met hun koloniën omgingen"
(boosheid)*

"Bedwingen van het water" (trots)

"Klein land grote prestaties" (respect)

3. KENNIS OVER HISTORISCHE GEBEURTENISSEN

In hoeverre voelt u zich verbonden met de Nederlandse geschiedenis?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

We zien dat bijna de helft van de mensen (47%) zich (helemaal) verbonden voelt met de Nederlandse geschiedenis. Er is een relatief grote middengroep (34%) die een meer neutraal gevoel heeft als het gaat over de verbondenheid met de Nederlandse geschiedenis. Een minderheid voelt zich (helemaal) niet verbonden met de Nederlandse geschiedenis (19%).

Verschillen

Als we kijken naar verschillen tussen opleidingstypes zien we bij mensen met onderwijstype **basisschool** een gemiddelde verbondenheid van 2,9, terwijl mensen met een **hbo/wo**-opleiding zich meer verbonden voelen met een gemiddelde score van 3,5.

Eenzelfde patroon is te zien wanneer we kijken naar leeftijdsgroepen. **16 tot 24-jarigen** hebben een gemiddelde van 2,8 op de schaal van 1 tot 5. **65-plussers** daarentegen hebben gemiddeld een 3,6 op de schaal van 1 tot 5.

De verschillen naar herkomst staan in hoofdstuk 5 beschreven.

3. KENNIS OVER HISTORISCHE GEBEURTENISSEN

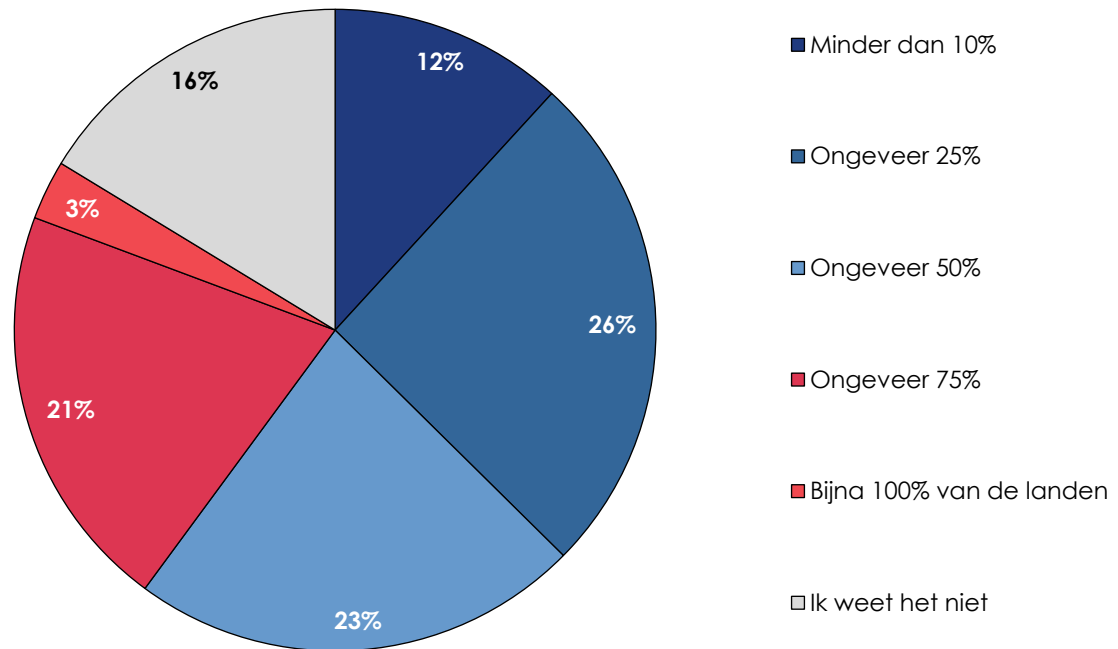
Kennis over de Tweede Wereldoorlog

Bijna alle landen waren in zekere mate betrokken bij de Tweede Wereldoorlog. Slechts 3% van de mensen is hiervan op de hoogte.

Men is verdeeld over het aandeel landen dat betrokken was bij de Tweede Wereldoorlog. Zo zijn de antwoorden 25%, 50%, en 75% ieder ongeveer door een kwart van de respondenten gegeven. Een aanzienlijk deel (16%) geeft aan niet te weten hoeveel procent van de landen wereldwijd was betrokken bij de Tweede Wereldoorlog.

Uit het Nationaal Vrijheidsonderzoek van 2012 kwam naar voren dat 2% aangaf dat bijna alle landen betrokken waren bij de Tweede Wereldoorlog.

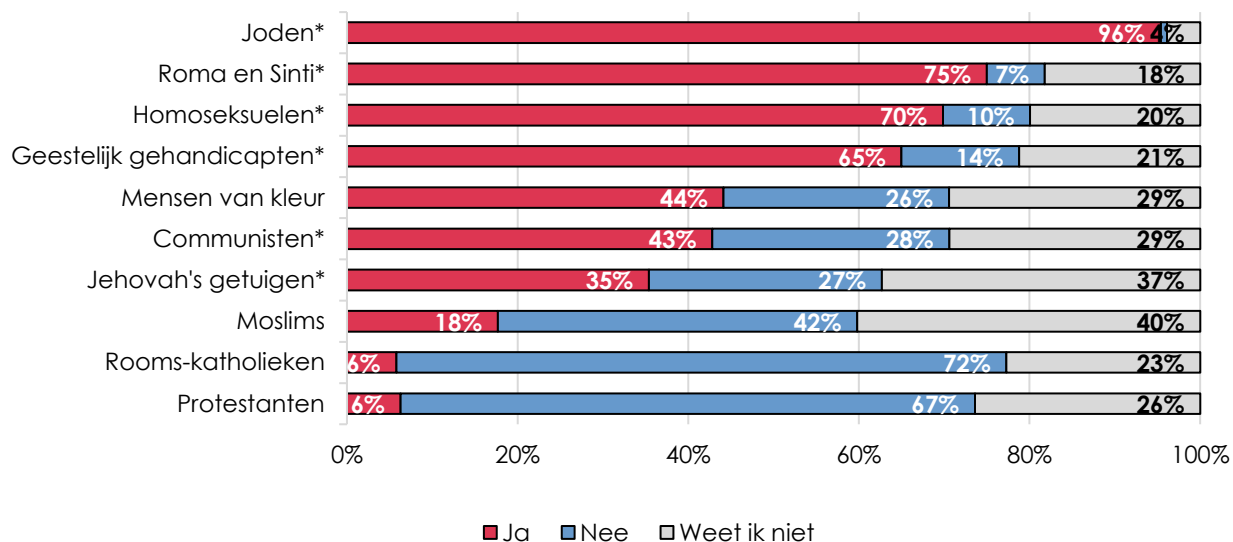
Hoeveel procent van de landen wereldwijd was betrokken bij de Tweede Wereldoorlog?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

3. KENNIS OVER HISTORISCHE GEBEURTENISSEN

Welke van de onderstaande groepen werden tijdens de Tweede Wereldoorlog door de nazi's vervolgd?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

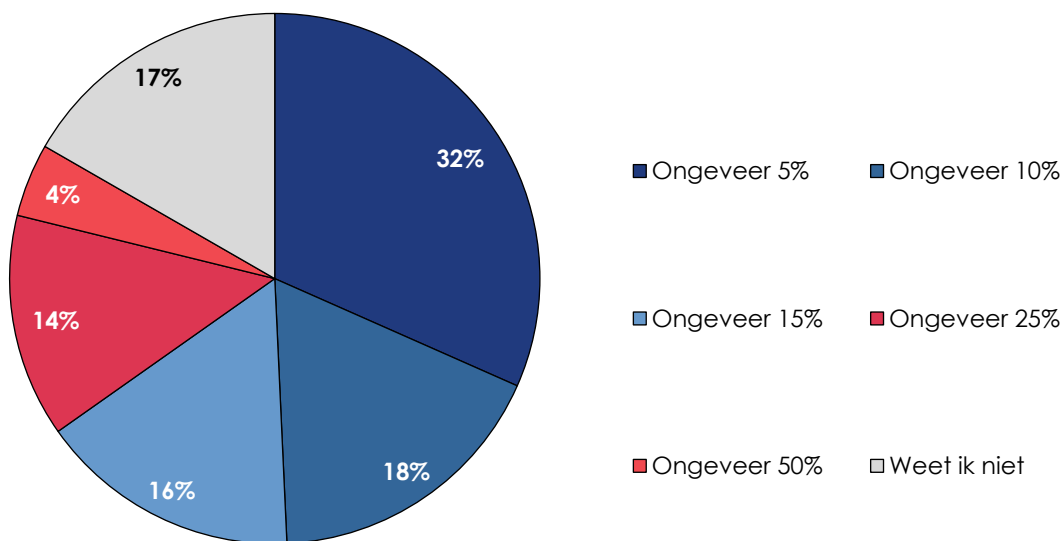
Wanneer mensen gevraagd wordt welke groepen werden vervolgd door de nazi's in de Tweede Wereldoorlog is duidelijk dat de meerderheid van de mensen aan de **Joden**, **Roma/Sinti**, **homoseksuelen** en **geestelijk gehandicapten** denkt. Opvallend is dat bij de vervolging van **Jehovah's getuigen** en **moslims** de meeste twijfel zit, bij deze groepen geeft 37% - 40% aan het niet te weten. De juiste antwoorden voor deze vraag zijn aangegeven met een asterisk (*) in de grafiek.

Eerder onderzoek

In het Nationaal Vrijheidsonderzoek van 2012 gaf ook 96% aan dat Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog door de nazi's werden vervolgd. De vervolging van Roma en Sinti was bij 73% bekend, dat homoseksuelen werden vervolgd was bij 61% bekend. 56% wist dat geestelijk gehandicapten werden vervolgd, 31% was ervan op de hoogte dat dit het geval was bij communisten en 31% bij Jehova's getuigen. 32% dacht dat mensen van kleur tijdens de oorlog werden vervolgd, en 13% dacht dat moslims werden vervolgd.

3. KENNIS OVER HISTORISCHE GEBEURTENISSEN

Hoeveel procent van de Nederlandse bevolking pleegde verzet tegen de Duitse overheersing in WOII?

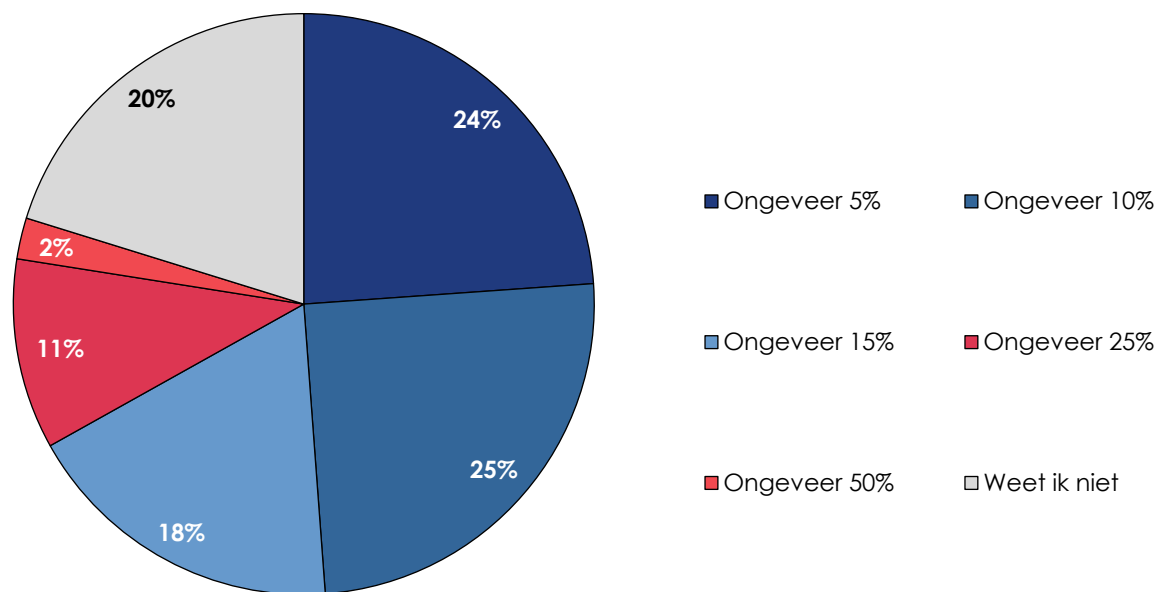

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Gemiddeld denkt een derde (32%) van de mensen dat ongeveer 5% van de Nederlandse bevolking betrokken was bij het verzet in de Tweede Wereldoorlog. Ongeveer één op de zes mensen geeft aan geen idee te hebben. Meer dan de helft van de mensen denkt dat meer Nederlanders in het verzet zaten dan daadwerkelijk het geval was. In werkelijkheid pleegde ongeveer 5% verzet tegen de Duitse overheersing. In ander onderzoek, dat in 2006 werd uitgevoerd, kwam ook naar voren dat een derde van dit feit op de hoogte was.

3. KENNIS OVER HISTORISCHE GEBEURTENISSEN

Hoeveel procent van de Nederlandse bevolking werkte in Nederland actief mee met de Duitse overheersers?

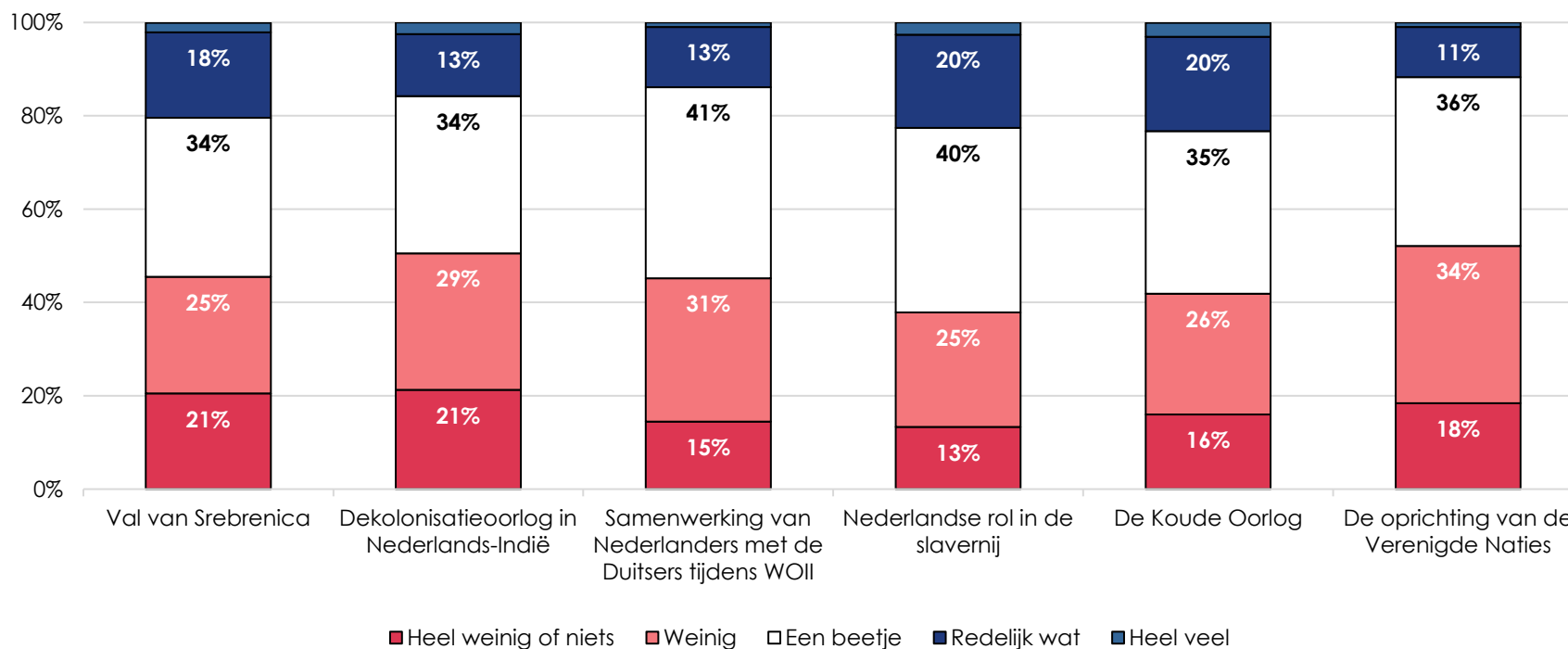

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Als we kijken naar alle respondenten zien we dat bijna een kwart (24%) van de mensen denkt dat 5% van de Nederlanders collaborateur was tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ruim de helft (56%) denkt dat het percentage dat actief meewerkte met de Duitse overheersers hoger lag. In werkelijkheid werkte ongeveer 5% van de Nederlanders actief mee met de Duitse bezetter. In ander onderzoek, dat in 2006 werd uitgevoerd, gaf een derde aan dat het aantal collaborateurs onder de Nederlandse bevolking 5% betrof.

3. KENNIS OVER HISTORISCHE GEBEURTENISSEN

Hoeveel kennis hebt u over de volgende historische gebeurtenissen?

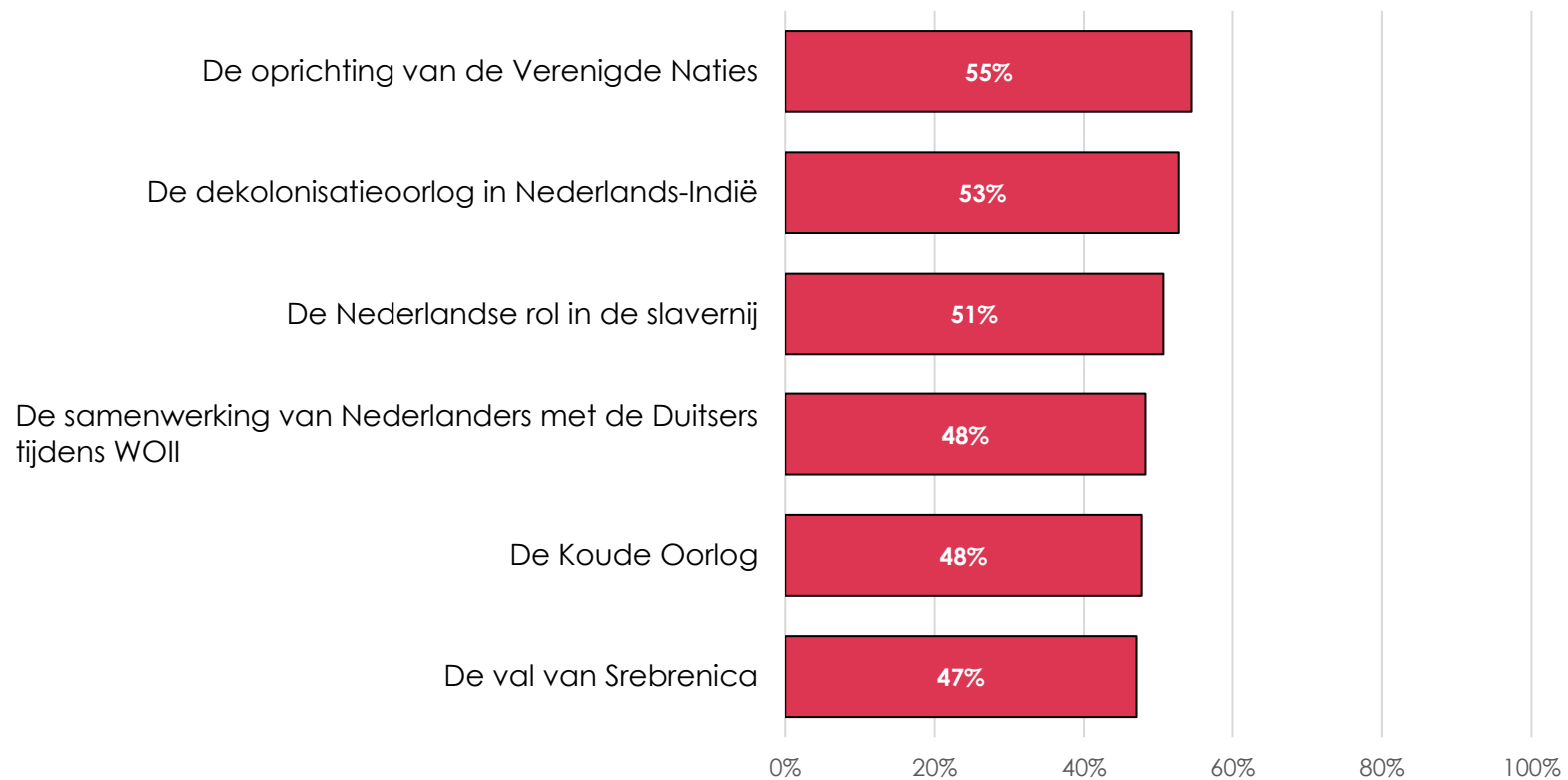

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Voor alle historische gebeurtenissen geldt: ongeveer driekwart van de respondenten geeft aan een beetje of (heel) weinig over de gebeurtenis te weten. Over de Nederlandse rol in de slavernij en de Koude Oorlog denken we het meeste te weten: 23% van de mensen geeft aan hier redelijk wat of heel veel over te weten. Nederlanders hebben de minste kennis over de oprichting van de Verenigde Naties. Er bestaan aanzienlijke verschillen tussen herkomstgroepen. Deze worden in hoofdstuk 5.3 besproken.

3. KENNIS OVER HISTORISCHE GEBEURTENISSEN

Vindt u dat er meer aandacht zou moeten zijn voor deze gebeurtenissen? (Ja / Nee)

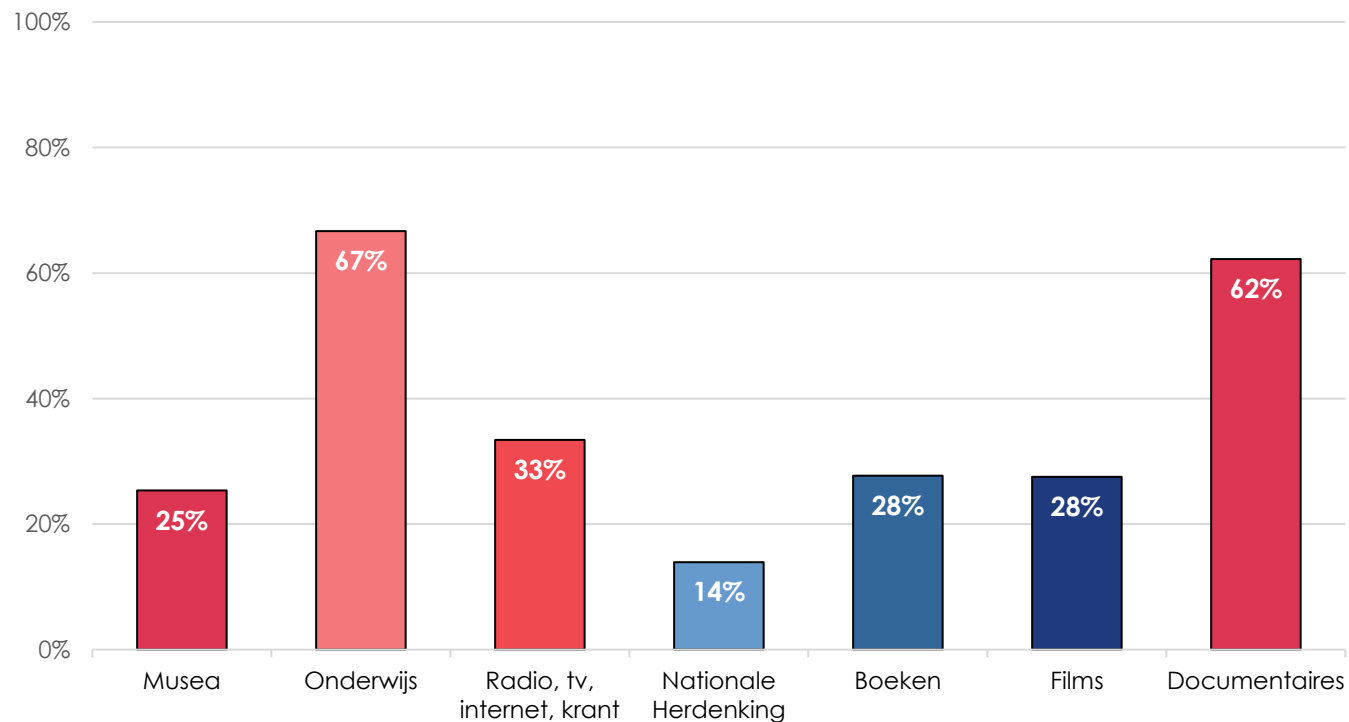
BRON: ALLE RESPONDENTEN

Over het algemeen vindt ongeveer de helft van de respondenten dat alle gebeurtenissen meer aandacht zouden moeten krijgen. De **oprichting van de VN** en de **dekolonisatieoorlog in Nederlands-Indië** worden het vaakst genoemd.

3. KENNIS OVER HISTORISCHE GEBEURTENISSEN

Op welke manier zou er meer aandacht moeten zijn voor deze gebeurtenissen?

BRON: RESPONDENTEN DIE AANGAVEN DAT ER MEER AANDACHT VOOR EEN GEBEURTENIS MOET KOMEN

Meer aandacht

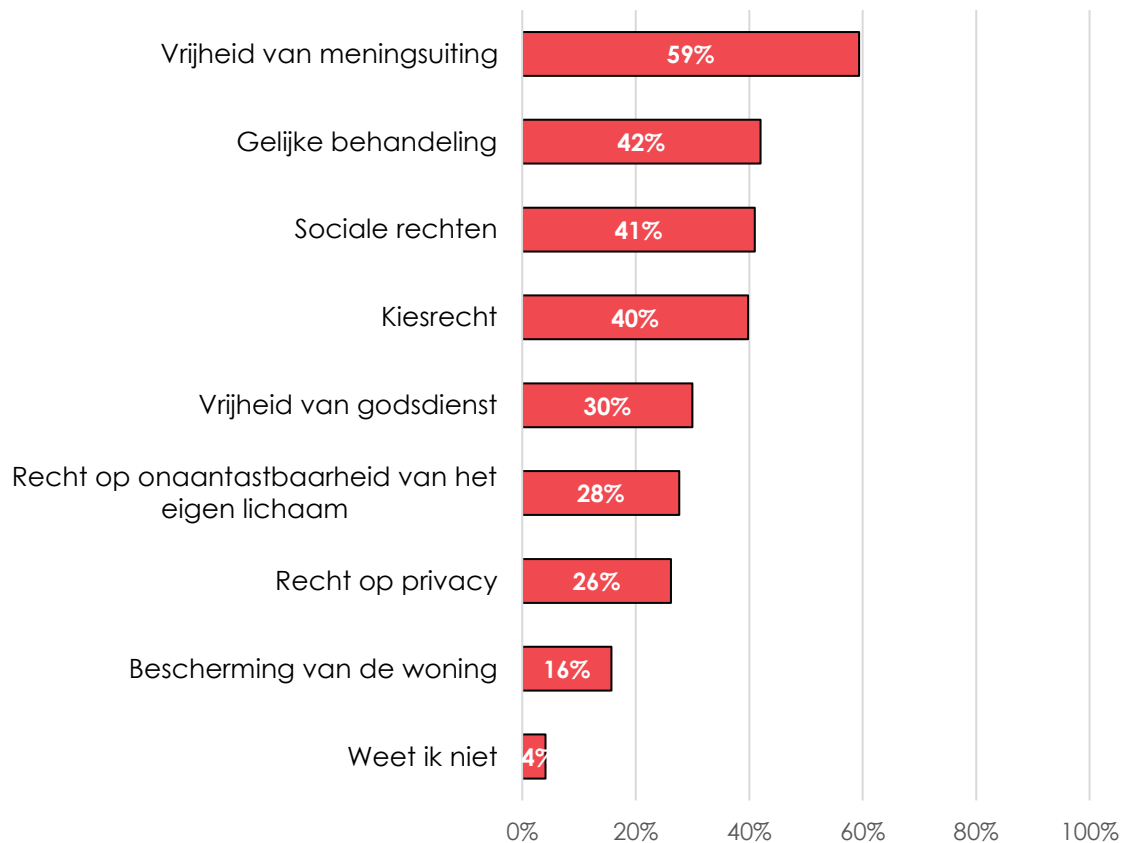
Als wordt gevraagd op welke manier er meer aandacht zou moeten zijn voor de verschillende historische gebeurtenissen, dan zien we weinig verschillen per gebeurtenis. Hiernaast staat het gemiddelde percentage van alle gebeurtenissen per medium afgebeeld. Hieruit blijkt duidelijk dat mensen het liefst meer aandacht voor de gebeurtenissen willen via het **onderwijs** (67%) en/of **documentaires** (62%).

Beleving van vrijheid

4. BELEVING VAN VRIJHEID

Welke drie rechten uit de Nederlandse grondwet zijn voor u het belangrijkste?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

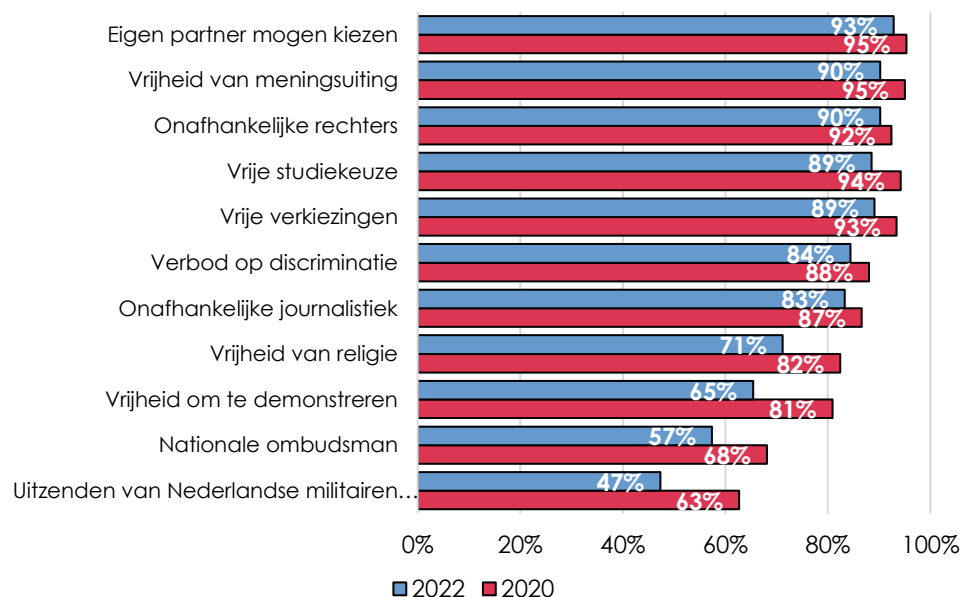
Verschillen

Het recht uit de grondwet dat men veruit het belangrijkste vindt is de vrijheid van meningsuiting (59%).

Als we inzoomen op dit recht zien we verschillen tussen de verschillende herkomstgroepen. Zo noemt slechts 23% van de mensen met een **Turkse of Marokkaanse** achtergrond dit als één van de belangrijkste drie rechten. Onder mensen met een **andere, westerse** achtergrond werd de vrijheid van meningsuiting het meest belangrijk gevonden (67%): een groter aandeel dan gemiddeld (59%).

4. BELEVING VAN VRIJHEID

Hoe belangrijk vindt u de volgende zaken voor uzelf en voor uw eigen leven?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

VERSCHILLEN OVER TIJD - VOOR UZELF

Wanneer we vragen naar het belang van bepaalde zaken voor het leven van de respondent zelf, en de antwoorden vergelijken van respondenten die zowel in 2020 als 2022 meededen, zien we een opvallende daling voor alle genoemde zaken. We kijken hierbij naar het percentage respondenten dat aangeeft een concept (heel) belangrijk te vinden. Zo is het belang van *vrijheid om te demonstreren* gedaald met 16 procentpunten, vergelijkbaar is ook *uitzenden van Nederlandse militairen om burgers te beschermen* gedaald met 15 procentpunten ten opzichte van 2020. Alle veranderingen ten opzichte van 2020 zijn statistisch significant. Een mogelijke verklaring voor deze dalingen is de coronacrisis, waarin veel vrijheden ingeperkt zijn om het virus te bestrijden. Hierdoor hebben mensen wellicht ervaren dat sommige vrijheden noodzakelijk waren om op te geven ten behoeve van een groter belang.

Verschillen m.b.t. 24 februari

Als het gaat om het belang van vrijheden, zien we dat mensen die **vanaf 24 februari** hebben meegedaan aan het onderzoek de uitzending van militairen naar oorlogsgebieden belangrijker vinden (voor zichzelf), net als de vrijheid om te demonstreren. Dit in vergelijking tot mensen die **voor 24 februari** hebben meegedaan. Voor de uitzending van militairen geldt dat ook mensen met een **Turkse of Marokkaanse** achtergrond dit relatief belangrijk vinden. Mensen met opleidingstype **havo/vwo** of **wo** vinden het uitzenden van Nederlandse militairen naar oorlogsgebied minder belangrijk dan mensen met een ander opleidingstype.

4. BELEVING VAN VRIJHEID

Hoe belangrijk vindt u de volgende zaken voor Nederland?

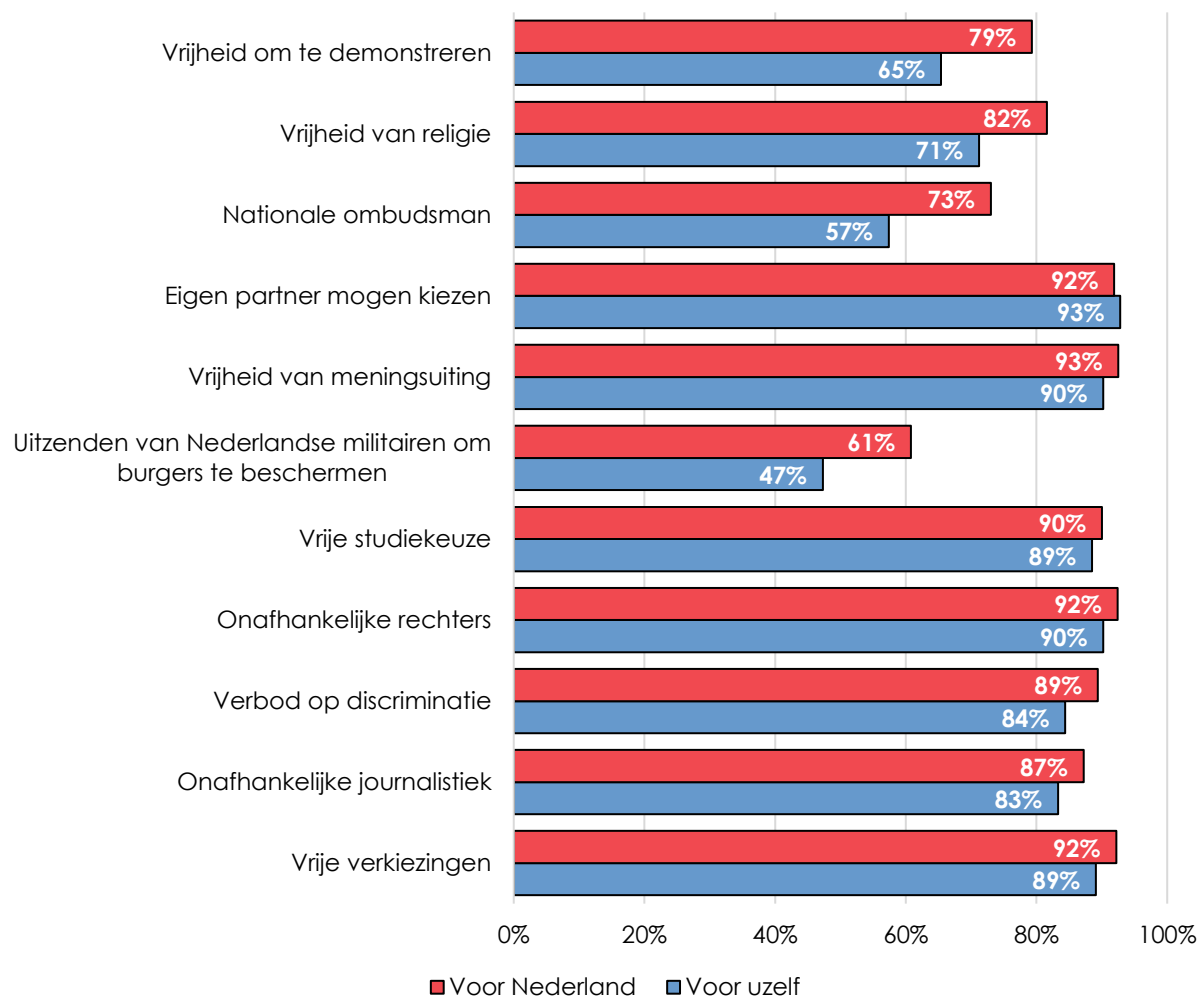
BRON: ALLE RESPONDENTEN

VERSCHILLEN OVER TIJD - VOOR NEDERLAND

Ook als we kijken naar welke zaken mensen belangrijk vinden voor Nederland kunnen we een vergelijking maken tussen 2020 en 2022. Hier zien we een daling in vergelijking met 2020. Uitzondering hierop is het belang van onafhankelijke rechters. De grootste daling is te zien in *het uitzenden van Nederlandse militairen om burgers te beschermen*, dit belang is met 12 procentpunten afgenomen ten opzichte van 2020. Ook aan de *vrijheid om te demonstreren* wordt in 2022 minder belang gehecht, dit belang is met 8 procentpunten gedaald ten opzichte van vorige jaar.

4. BELEVING VAN VRIJHEID

Hoe belangrijk vindt u de volgende zaken?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

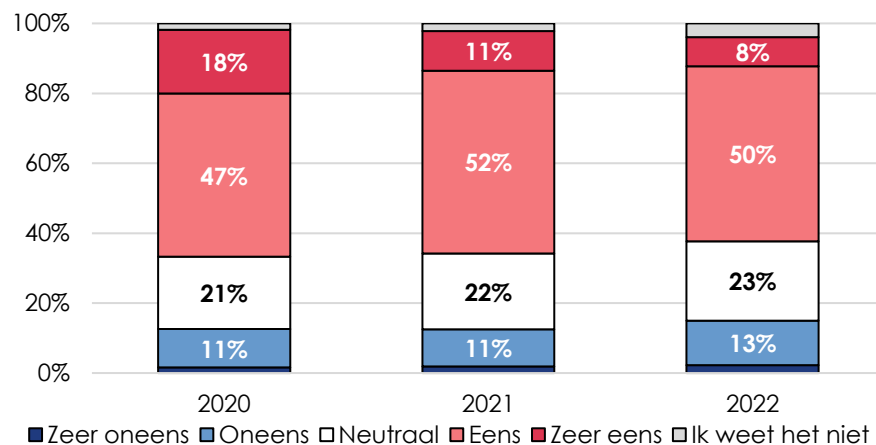
Voor uzelf of voor Nederland?

Over het algemeen zien we dat mensen meer belang hechten aan de genoemde zaken voor Nederland dan voor zichzelf. Met name als het gaat om het *uitzenden van Nederlandse militairen om burgers te beschermen* vinden mensen dit aanzienlijk belangrijker voor Nederland dan voor zichzelf. Ook het hebben van een *Nationale ombudsman*, *vrijheid om te demonstreren* en *vrijheid van religie* vinden mensen een stuk vaker belangrijk voor Nederland dan voor zichzelf.

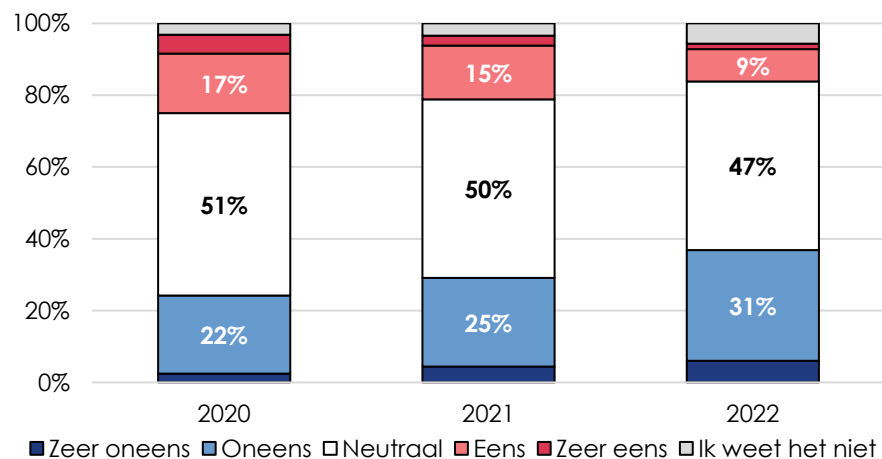

4. BELEVING VAN VRIJHEID

Ik kan in Nederland altijd uitkomen voor mijn meningen, overtuigingen, en gevoelens

Mijn gevoel van vrijheid is de afgelopen vijf jaar toegenomen

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Stellingen over vrijheid (1)

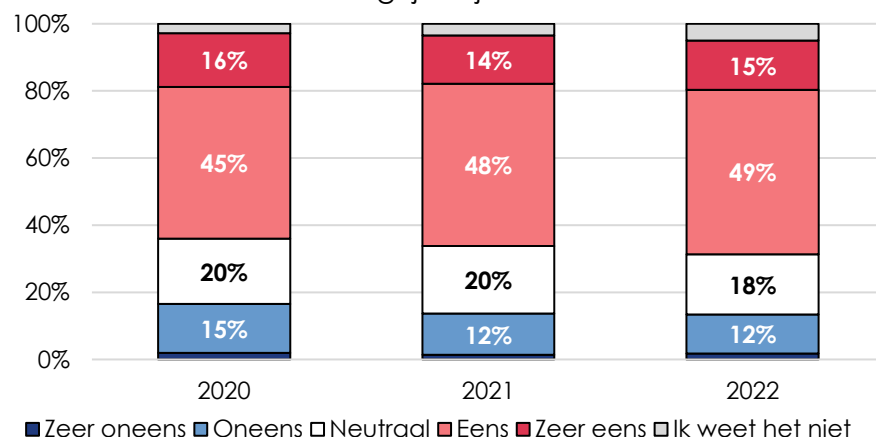
Vier stellingen over vrijheid zijn zowel in 2020, 2021 als in 2022 aan het panel voorgelegd. De eerste twee stellingen laten zien dat de beleving van vrijheid is afgenomen ten opzichte van vorig jaar.

Vergeleken met vorig jaar zijn minder mensen het (zeer) eens met de stelling dat je in Nederland kunt uitkomen voor je overtuigingen en gevoelens. Ook wanneer de groep *Ik weet het niet* buiten beschouwing wordt gelaten is deze daling significant.

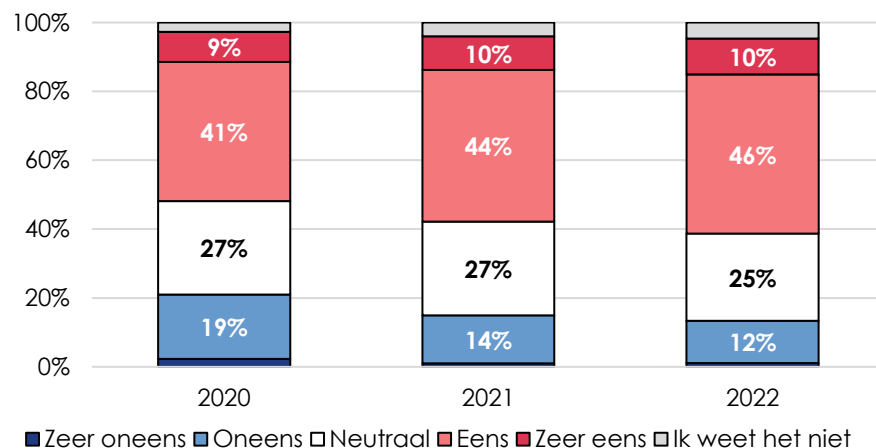
Voor de stelling *Mijn gevoel van vrijheid is de afgelopen vijf jaar toegenomen* is een afname waar te nemen. Waar vorig jaar nog 18% het (zeer) eens was met de stelling is dit in 2022 nog maar 11%. Deze daling blijft significant wanneer *Ik weet het niet* buiten beschouwing gelaten wordt.

4. BELEVING VAN VRIJHEID

Ik denk dat mensen gaan vergeten hoe belangrijk vrijheid is

Onze vrijheid is steeds minder vanzelfsprekend

BRON: ALLE RESPONDENTEN

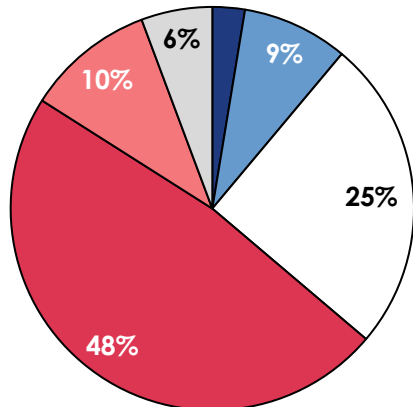
Stellingen over vrijheid (2)

Bij de stelling *Ik denk dat mensen gaan vergeten hoe belangrijk vrijheid is* zijn alleen verschillen tussen 2021 en 2022 te vinden wanneer *Ik weet het niet* meegenomen wordt in de vergelijking. Dit duidt erop dat de verandering voornamelijk in de groep zit van mensen die *Ik weet het niet* antwoorden. Ook bij de stelling *Onze vrijheid is steeds minder vanzelfsprekend* zien we dit patroon. Wanneer *Ik weet het niet* buiten beschouwing gelaten wordt is er geen verschil te vinden tussen 2021 en 2022.

Dit is opvallend gezien de resultaten m.b.t. de vorige twee stellingen waar wel een daling waar te nemen is in de beleving van vrijheid. Als mensen minder vrijheid ervaren kan men verwachten dat ze vrijheid ook minder vanzelfsprekend vinden. Dat is echter niet het geval.

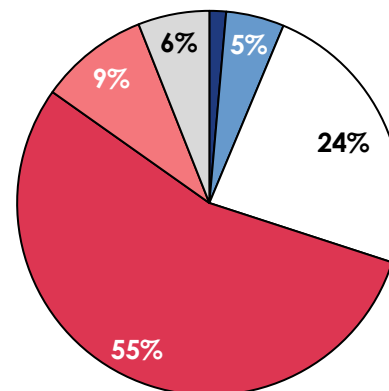
4. BELEVING VAN VRIJHEID

De overheid mag bepaalde vrijheden inperken om daarmee de veiligheid van iedereen te vergroten

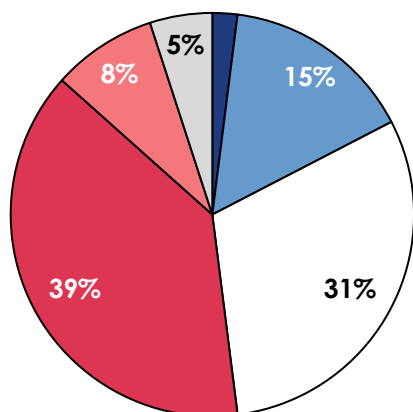
■ Zeer oneens ■ Oneens □ Neutraal ■ Eens ■ Zeer eens □ Ik weet het niet

In een vrij land is het ook toegestaan om meningen tegen de democratie te verkondigen

■ Zeer oneens ■ Oneens □ Neutraal ■ Eens ■ Zeer eens □ Ik weet het niet

Rekening houden met anderen mag *niet* ten koste gaan van je eigen vrijheid

■ Zeer oneens ■ Oneens □ Neutraal ■ Eens ■ Zeer eens □ Ik weet het niet

Stellingen over vrijheid

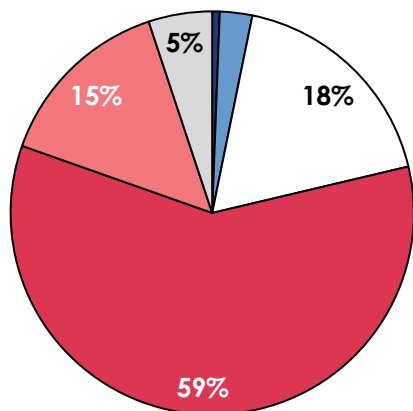
De grootste eensgezindheid zien we bij de stelling *Er kan alleen vrijheid zijn wanneer je andere opvattingen en ideeën respecteert ook al ben je het er niet mee eens* (p.47). 77% van de respondenten geeft aan het hiermee (zeer) eens te zijn. Slechts een heel klein percentage (3%) is het hiermee (zeer) oneens.

Bij de stelling *Rekening houden met anderen mag niet ten koste gaan van je eigen vrijheid* zien we het kleinste aandeel van mensen die het (zeer) eens zijn met de stelling. Iets minder dan de helft (47%) is het (zeer) eens met deze stelling.

BRON: ALLE RESPONDENTEN

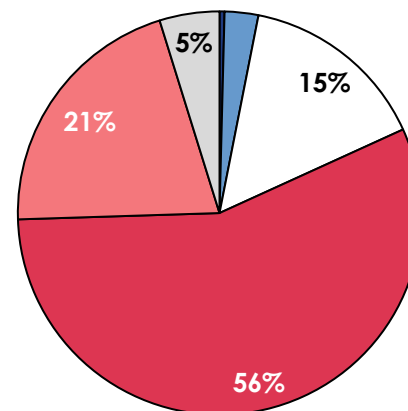
4. BELEVING VAN VRIJHEID

Kritiek en debat zijn nodig om de vrijheid in stand te houden

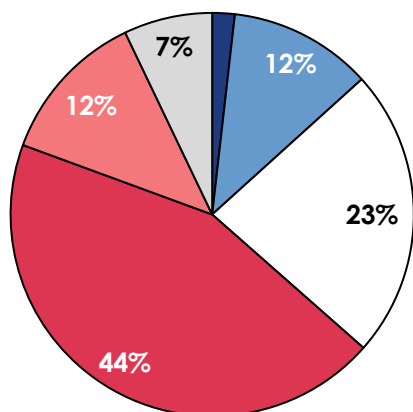
■ Zeer oneens ■ Oneens □ Neutraal ■ Eens ■ Zeer eens □ Ik weet het niet

Er kan alleen vrijheid zijn wanneer je andere opvattingen en ideeën respecteert ook al ben je het er niet mee eens

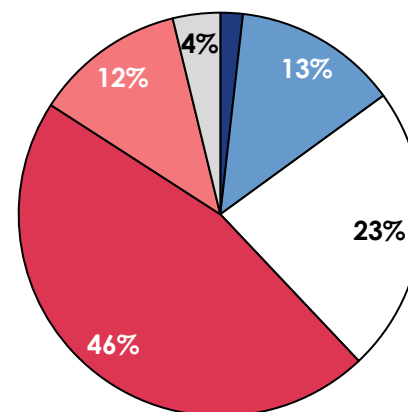
■ Zeer oneens ■ Oneens □ Neutraal ■ Eens ■ Zeer eens □ Ik weet het niet

Als je groepen beledigt, maak je misbruik van je vrijheid

■ Zeer oneens ■ Oneens □ Neutraal ■ Eens ■ Zeer eens □ Ik weet het niet

Iedereen mag doen en laten wat hij wil, zolang hij zich maar aan de wet houdt

■ Zeer oneens ■ Oneens □ Neutraal ■ Eens ■ Zeer eens □ Ik weet het niet

VERSCHILLEN VOOR EN NA 24 FEBRUARI 2022, LEEFTIJD EN HERKOMST

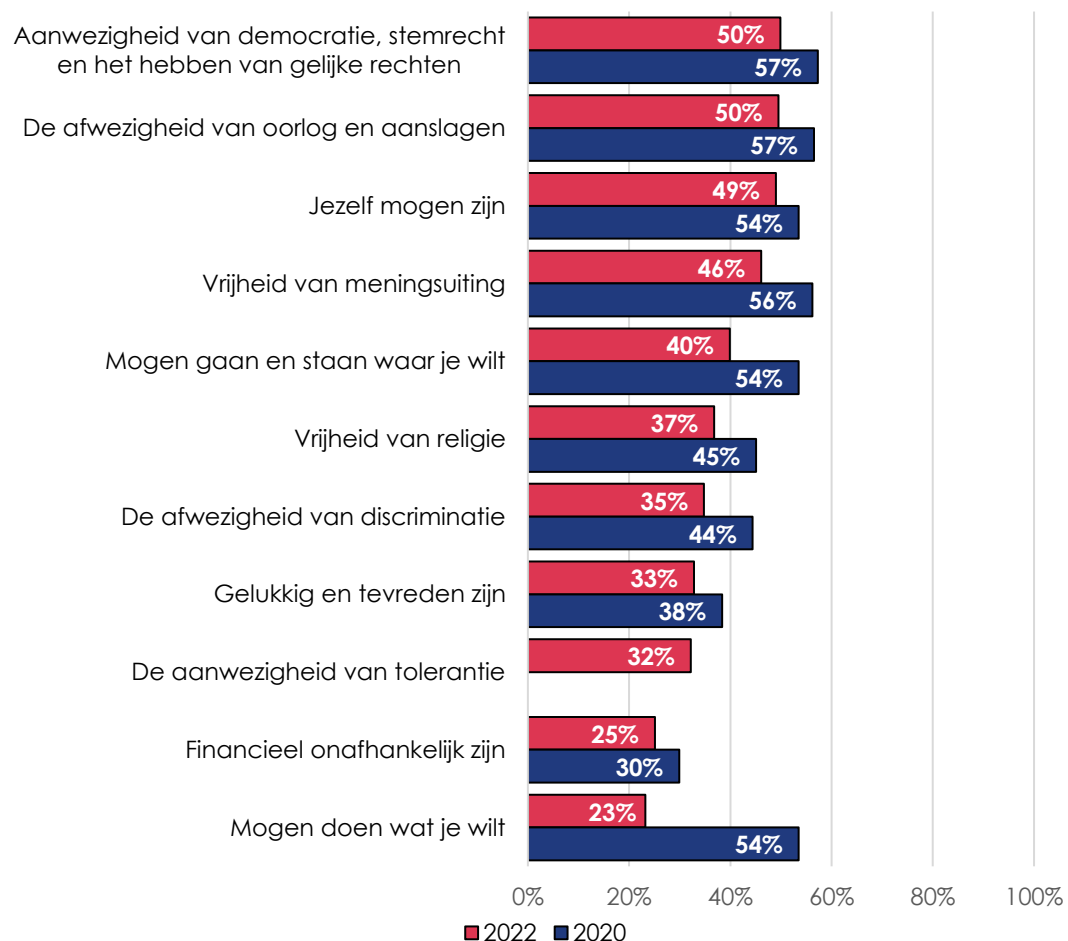
Op 24 februari 2022 begon de Russische invasie van Oekraïne. Als we de deelnemers aan het onderzoek opdelen in de groep die tot 24 februari meedeed, en de groep die vanaf 24 februari deelnam zien we een verschil in antwoorden op de stelling *Mijn gevoel van vrijheid is de afgelopen vijf jaar toegenomen*. De groep die **vanaf 24 februari** heeft meegedaan aan het onderzoek geeft aan het *meer eens* te zijn met de stelling dan de groep die daarvoor meedeed. Bij de andere stellingen over vrijheid zien we geen verschillen tussen de groepen die voor of vanaf 24 februari de vragenlijst hebben ingevuld.

Ook andere gebeurtenissen rondom deze datum kunnen van invloed zijn geweest: vanaf 25 februari werden de coronamaatregelen bijvoorbeeld verder versoepeld: de anderhalvemetermaatregel werd afgeschaft, het coronatoegangsbewijs verdween en de horeca en het uitgaansleven mochten langer openblijven.

Kijken we naar andere achtergrondkenmerken, dan zien we dat leeftijd ook een rol speelt: **oudere mensen** zijn het vaker eens met de stelling dat het gevoel van vrijheid de afgelopen jaren is toegenomen. Mensen met een **Turkse of Marokkaanse achtergrond** of een **andere niet-westerse achtergrond** zijn het vaker eens met deze stelling dan mensen zonder migratieachtergrond.

4. BELEVING VAN VRIJHEID

In hoeverre hebben de volgende zaken te maken met vrijheid?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Wat is vrijheid?

In de grafiek hiernaast zien we het aandeel respondenten dat aangeeft dat de genoemde zaken *helemaal wel* te maken hebben met vrijheid. Een aantal van de vragen zijn in het Vrijheidsonderzoek van 2020 ook gesteld. Waar mogelijk is de vergelijking gemaakt met 2020.

Bij alle onderwerpen is er sprake van een afname ten opzichte van 2020. De grootste daling is te zien bij de *vrijheid van meningsuiting*. Waar in 2020 nog 56% van de respondenten aangaf dat dit *helemaal wel* te maken heeft met vrijheid is dit in 2022 nog maar 46%. Ook op de thema's *de aanwezigheid van democratie, stemrecht en gelijke rechten* en *de afwezigheid van oorlogen en aanslagen* is een daling te zien.

Let op: De items over *jezelf mogen zijn, mogen doen wat je wilt* en *mogen gaan en staan waar je wilt* zijn in 2020 voorgelegd als 1 item. Hierdoor kunnen deze percentages niet 1 op 1 vergeleken worden.

4. BELEVING VAN VRIJHEID

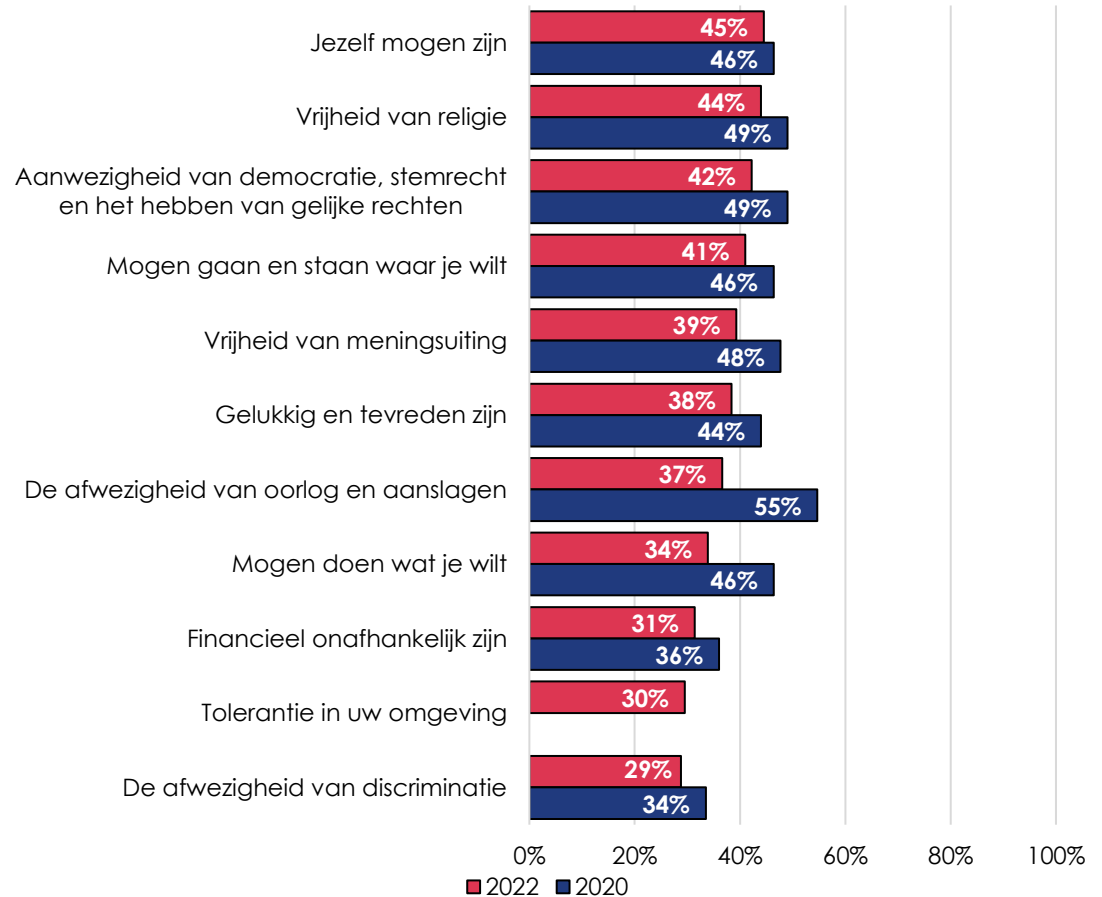
Ervaren vrijheid

In de grafiek hiernaast laten we zien welk aandeel van de respondenten aangeeft de afgebeelde zaken als *voldoende aanwezig* te ervaren in zijn of haar eigen leven. Deze vraag is ook in 2020 gesteld.

Opnieuw zien we over het algemeen een daling in het percentage mensen dat aangeeft dat de onderwerpen voldoende aanwezig zijn in zijn of haar eigen leven. Opvallend is dat alle dalingen behalve die m.b.t de *vrijheid van religie* significant waren ten opzichte van 2020. De grootste daling zien we in de ervaren *afwezigheid van oorlog en aanslagen*. Deze was in 2020 nog 55%, maar is gedaald naar 37%.

Let op: ook hier geldt dat de items over *jezelf mogen zijn*, *mogen doen wat je wilt* en *mogen gaan en staan waar je wilt* in 2020 gesteld zijn als 1 vraag. Hierdoor kunnen deze percentages niet 1 op 1 vergeleken worden.

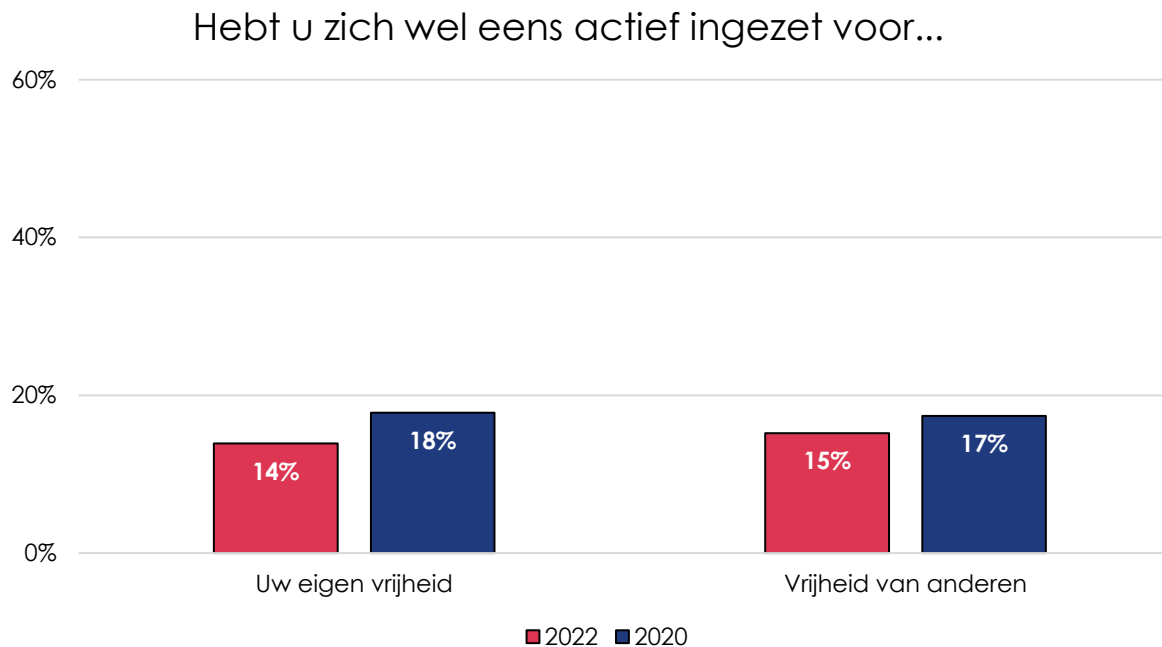
In hoeverre ervaart u de volgende zaken voldoende in uw eigen leven?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

4. BELEVING VAN VRIJHEID

BRON: ALLE RESPONDENTEN

In de mate waarin mensen aangeven zich te hebben ingezet voor de vrijheid zien we een daling ten opzichte van 2020. Zo is het inzetten voor de eigen vrijheid gedaald van 18% naar 14%.

Bij het inzetten voor de vrijheid van anderen zien we geen statistisch significante daling.

4. BELEVING VAN VRIJHEID

Wat hebt u zelf gedaan voor uw eigen vrijheid?

"Gedemonstreerd en gebruik gemaakt van elke vorm van stemrecht."

"20 jaar gediend bij de krijgsmacht."

"Het geven van onderwijs aan leerlingen. Over al de onderwerpen die rond dit begrip hangen."

"Mijn mening verwoord in een omgeving die een andere mening was toegedaan."

"Niet normaal maken wat niet normaal is."

"Petities ondertekend."

Wat hebt u zelf gedaan voor de vrijheid van anderen?

"Actieve hulp vluchtelingen. Kraken, ondersteunen. Acties, demonstraties."

"Als ik in mijn omgeving zie dat iemand, al is het met woorden, kwaad wordt aangedaan spring ik er tussen."

"Het kiesrecht gebruikt!"

"Ik ben leerkracht voor anderstalige nieuwkomers. Een taal leren aan iemand geeft hen een gevoel van vrijheid in een vreemd land."

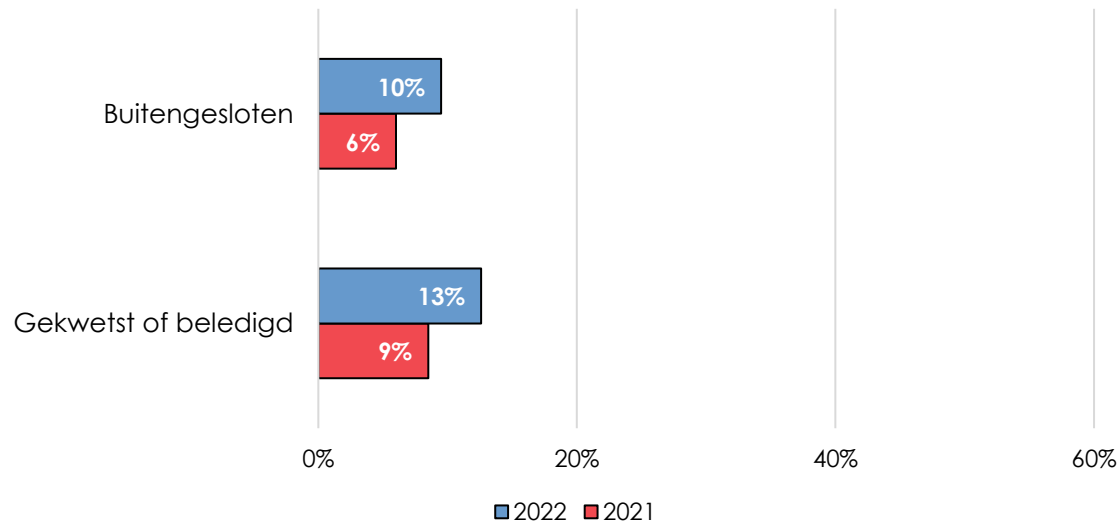
"Uitzending Bosnië."

"Onderdak geboden met levensonderhoud."

"Steunen van goede doelen."

4. BELEVING VAN VRIJHEID

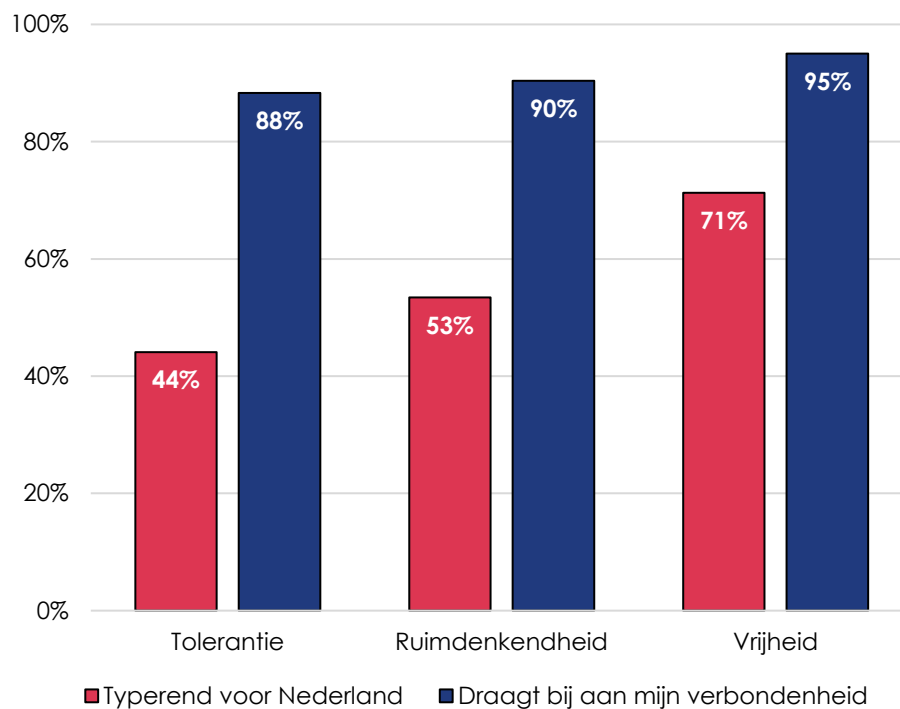
BENT U VANWEGE UW ACHTERGROND HET AFGELOPEN JAAR OOIT...

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Van alle respondenten heeft 13% zich de afgelopen 12 maanden weleens gekwetst of beledigd gevoeld vanwege zijn of haar achtergrond (geloof, leeftijd, geslacht, seksuele geaardheid, lichamelijke of geestelijke beperking, migratieachtergrond of een andere reden). Daarbij heeft 10% zich vanwege zijn of haar achtergrond de afgelopen 12 maanden weleens buitengesloten gevoeld. Als we dit vergelijken met 2021 is dit een toename, toen nog 6% zich buitengesloten voelde en 9% zich gekwetst of beledigd voelde. Daarnaast rapporteert 14% van de mensen in 2022 dat zij het afgelopen jaar hebben gemerkt dat iemand in zijn of haar nabije omgeving werd *buitengesloten* vanwege zijn of haar achtergrond.

4. BELEVING VAN VRIJHEID

Typerende waarden en verbondenheid

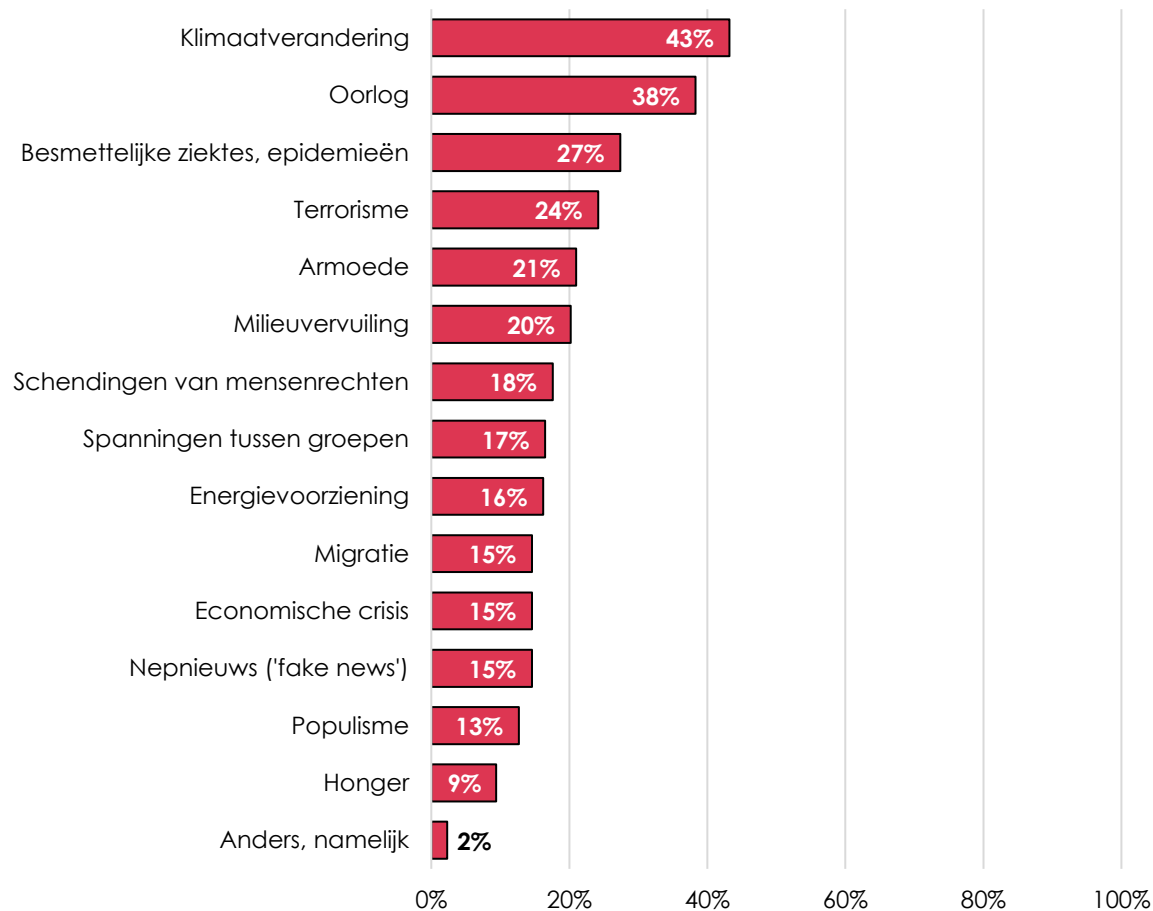
Respondenten is gevraagd of zij de waarden *tolerantie*, *ruimdenkendheid* en *vrijheid* typerend vinden voor Nederland, en of deze bijdragen aan hun gevoel van verbondenheid met ons land. In de grafiek zien we in het rood het percentage mensen dat aangeeft dat een waarde (heel erg) typerend is voor Nederland. Daarnaast zien we in het blauw het aandeel mensen dat aangeeft dat deze waarde (enigszins tot heel erg) bijdraagt aan zijn of haar verbondenheid met Nederland.

De waarde *vrijheid* blijkt volgens de respondenten zowel het meest typerend voor Nederland, als de waarde die het meest bijdraagt aan de persoonlijke verbondenheid met Nederland.

BRON: ALLE RESPONDENTEN

4. BELEVING VAN VRIJHEID

Over welke onderwerpen die wereldwijd spelen maakt u zich zorgen?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Zorgen

De respondenten is gevraagd om drie onderwerpen te kiezen waar zij zich het meeste zorgen over maken. Men maakt zich het meeste zorgen over de klimaatverandering: dit thema wordt door 43% gekozen. Oorlog is een ander thema dat veel respondenten zorgen baart (38%). Een mogelijke verklaring hiervoor is de (dreigende) invasie van Rusland in Oekraïne. Bij de groep die vanaf 24 februari invulde, zien we vaker het thema oorlog terugkomen dan daarvoor. Vanaf deze datum noemt 63% het als onderwerp waar ze zich zorgen over maken, voor deze datum maakte 29% zich hier zorgen over. Aangezien de respondenten hier drie items konden kiezen gaat dit ten koste van andere onderwerpen, te weten: de zorgen die men heeft over spanningen tussen groepen en migratie.

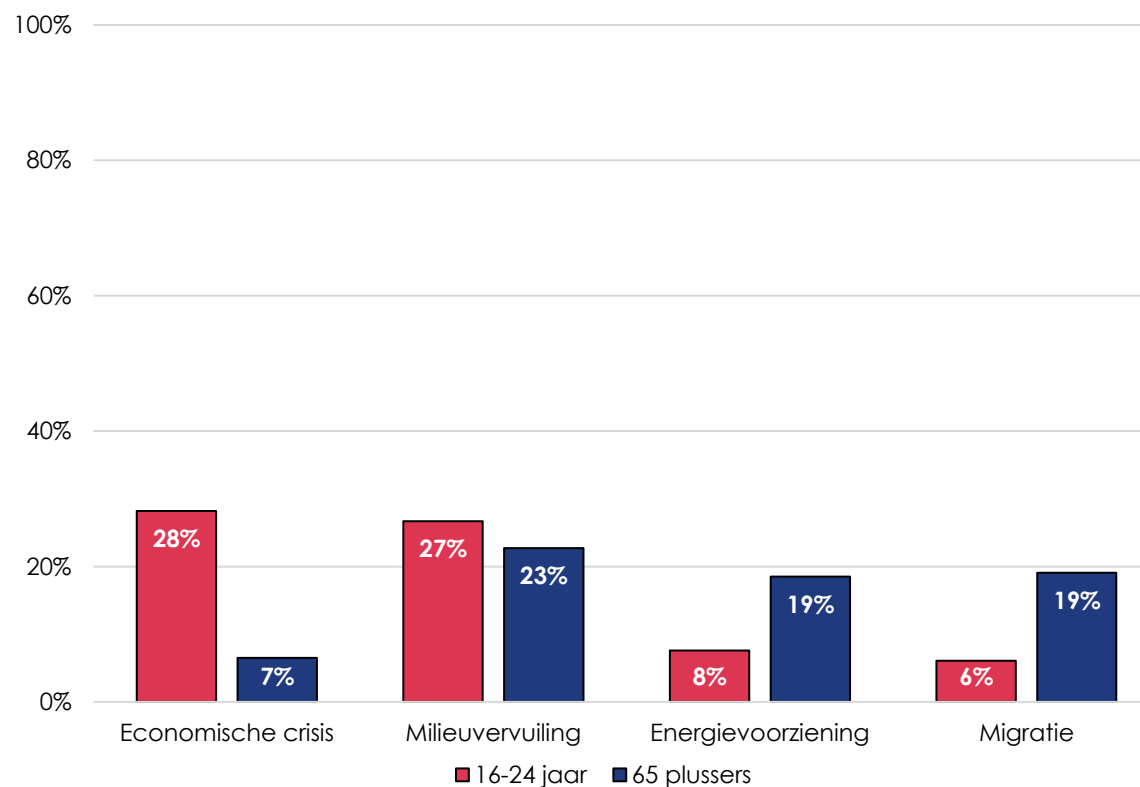
Verschillen

Wanneer we kijken naar wat verschillende generaties als grootste problemen zien, is er een aantal onderwerpen waarop verschillen te zien zijn tussen leeftijdsgroepen. We lichten de antwoorden van jongeren (**16-24 jaar**) en ouderen (**65 jaar en ouder**) uit in de grafiek hiernaast.

Opvallend is dat **jongeren** zich veel meer zorgen maken over een eventuele economische crisis. Zo'n 28% van hen noemt dit als een van drie onderwerpen waar zij zich zorgen over maken. Onder **ouderen** is dit slechts 7%.

Ouderen maken zich daarentegen veel vaker zorgen over migratie. Zo'n 19% van hen noemt dit als een van drie onderwerpen waar zij zich zorgen over maken. Onder **jongeren** is dit slechts 6%.

4. BELEVING VAN VRIJHEID

BRON: ALLE RESPONDENTEN VAN 16-24 JAAR EN 65 JAAR OF OUDER.

VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

In dit hoofdstuk wordt verder ingegaan op de verschillen tussen leeftijd, opleidingstypes en herkomst. We bespreken deze verschillen in de volgorde waarin de onderwerpen aan bod zijn gekomen in het rapport. De paragraafnummers (5.1, 5.2, etc.) verwijzen naar het hoofdstuk waarin de algemene bevindingen zijn besproken.

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

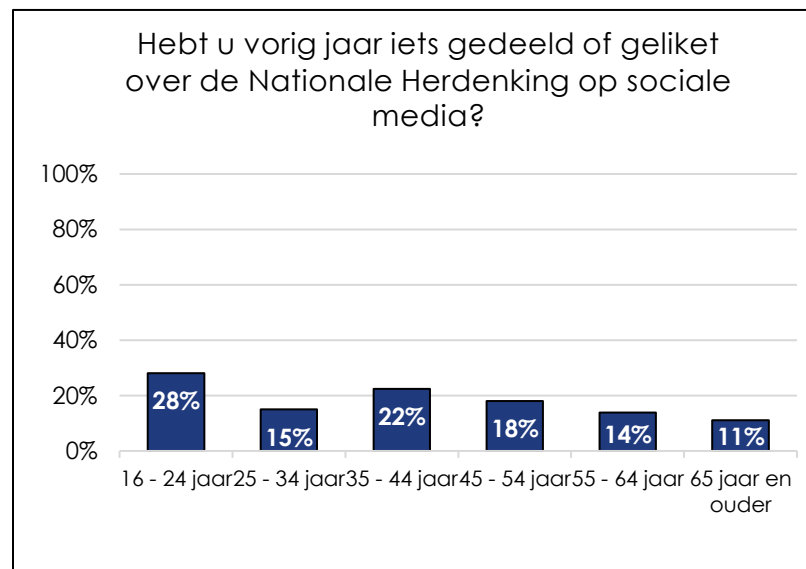
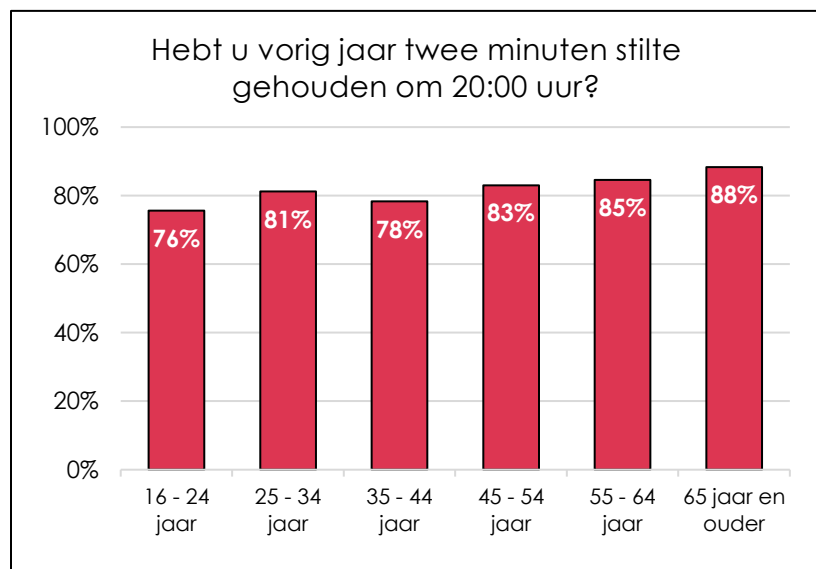
5.1. NATIONALE HERDENKING 4 MEI

PARTICIPATIE 4 MEI NAAR OPLEIDING

Wanneer we kijken naar het totale aantal mensen dat aangeeft op de één of andere manier stil te hebben gestaan bij de Nationale Herdenking, zijn er geen verschillen naar opleidingstype. Wel zien we dat mensen met een **basisschool**opleiding minder vaak de Nationale Herdenking op radio, tv of internet hebben gevolgd (60%) dan andere groepen (circa 75% of hoger). Ook zien we dat mensen met een **basisonderwijs-, vmbo- of mbo-**opleiding minder vaak met anderen over de Nationale Herdenking hebben gepraat: rond de 40-44% ten opzichte van circa 55% of meer bij mensen met als opleidingstype **havo/vwo, hbo, of wo**. Daarentegen delen of liken mensen met een **basisschool-** of **havo/vwo-**opleiding wel vaker iets over de herdenking op sociale media. Circa 23% van de mensen met deze opleidingstypes besteedde aandacht aan de Nationale Herdenking via sociale media, terwijl dit onder de overige opleidingstypes maximaal 16% was. Een mogelijke verklaring hiervoor is de leeftijdsverdeling binnen de opleidingstypes: het aandeel 16-24 jarigen onder mensen met een basisschool- of havo/vwo-opleiding is relatief groot.

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

PARTICIPATIE 4 MEI NAAR LEEFTIJD

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Wanneer we kijken naar de mate waarin mensen aangeven op de één of andere manier stil te hebben gestaan bij de Nationale Herdenking zijn er verschillen tussen leeftijdsgroepen. Dit aandeel loopt op van 82% in de leeftijd **16 tot 24 jaar** naar ruim 94% van de **65-plussers**. Daarmee vormen de **65-plussers** net als in 2020 de leeftijdsgroep die het meeste aandacht besteedt aan de Nationale Herdenking. Wanneer we kijken naar het aandeel mensen dat om 20:00 twee minuten stilte hield is er een klein verschil tussen leeftijdsgroepen. Met name jongeren tussen de **16 en 24 jaar** nemen minder vaak twee minuten stilte in acht: zo'n 76% tegenover 88% van de **65-plussers** was twee minuten stil.

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

Ook in de mate waarin mensen via radio, tv of online de Nationale Herdenking hebben gevolgd zien we verschillen tussen leeftijdsgroepen. Dit percentage loopt op van 60% van de **16 tot 24-jarigen** tot 84% van de **65-plussers**. Daarentegen zien we dat jongeren vaker via sociale media betrokken zijn bij de Nationale Herdenking. Van de **16 tot 24-jarigen** heeft 28% iets gedeeld of geliket via sociale media over de Nationale Herdenking. Daarna neemt het aandeel mensen dat via sociale media betrokken was af tot 11% onder **65-plussers**.

PARTICIPATIE 4 MEI NAAR HERKOMST

BRON: ALLE RESPONDENTEN

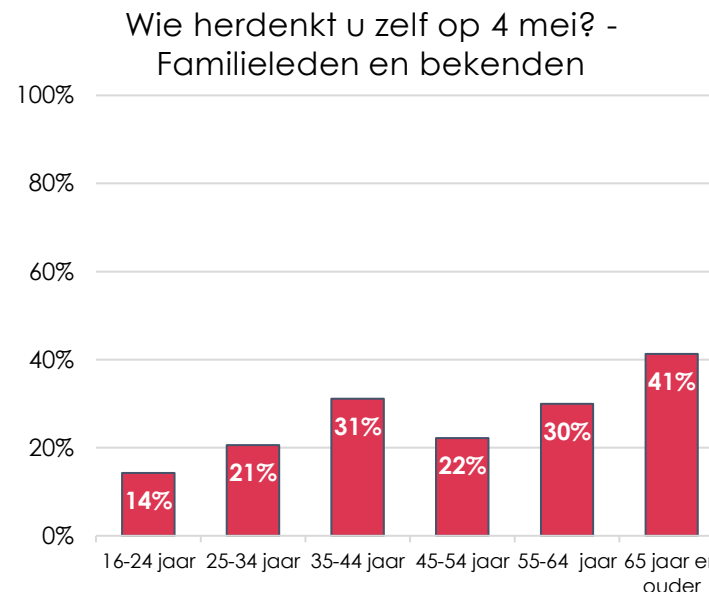
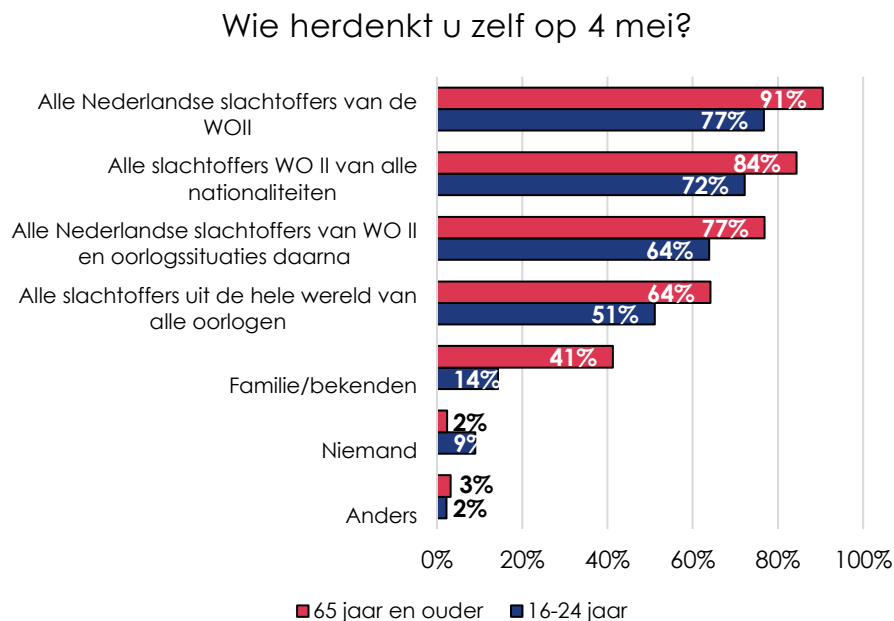
Mensen met een **Turkse of Marokkaanse** achtergrond stonden relatief het minst vaak stil bij de Nationale Herdenking (41%). Ook onder mensen met een **andere, niet-westerse** achtergrond is dit lager dan bij **mensen zonder migratieachtergrond**: zo'n 70% van deze mensen staat op één of andere manier stil bij de Nationale Herdenking. Voor de overige herkomstgroepen is dit aandeel 82% tot 95%.

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

Bij het halfstok hangen van de Nederlandse vlag zien we dat mensen met een **Turkse of Marokkaanse** en met een **Antilliaanse of Surinaamse** achtergrond minder vaak de vlag uithangen dan alle andere groepen. Slechts 8% van de mensen met een **Turkse of Marokkaanse** achtergrond gaf aan dit te doen en 22% van de mensen met een **Antilliaanse of Surinaamse** achtergrond, tegenover 35% van de mensen **zonder migratieachtergrond**. Bij het in acht nemen van twee minuten stilte zien we dat minder dan een derde (29%) van de mensen met een **Turkse of Marokkaanse** achtergrond twee minuten stilte hield. Onder mensen **zonder migratieachtergrond** was het aandeel mensen dat twee minuten stilte hield het hoogst met 90%, gevolgd door de groep met een **Antilliaanse of Surinaamse** achtergrond (77%). Ook in de mate waarin mensen de Nationale Herdenking op tv, radio of online gevolgd hebben zien we dit terug. Waar gemiddeld genomen 75% van de mensen de Nationale Herdenking via tv, radio of internet volgde, is dit onder mensen met een **Turkse of Marokkaanse** achtergrond 29%. We zien tevens dat mensen met een **andere, niet-westerse migratieachtergrond** de Nationale Herdenking minder vaak via tv, radio of internet volgden dan gemiddeld (52%). Eenzelfde patroon zien we bij het spreken met anderen over de Nationale Herdenking. Van de mensen met een **Turkse of Marokkaanse** achtergrond gaf 20% aan met anderen over de herdenking gesproken te hebben. Bij overige groepen is dit aandeel groter: van 37% tot 52%.

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

WIE HERDENKT U ZELF OP 4 MEI? NAAR LEEFTIJD

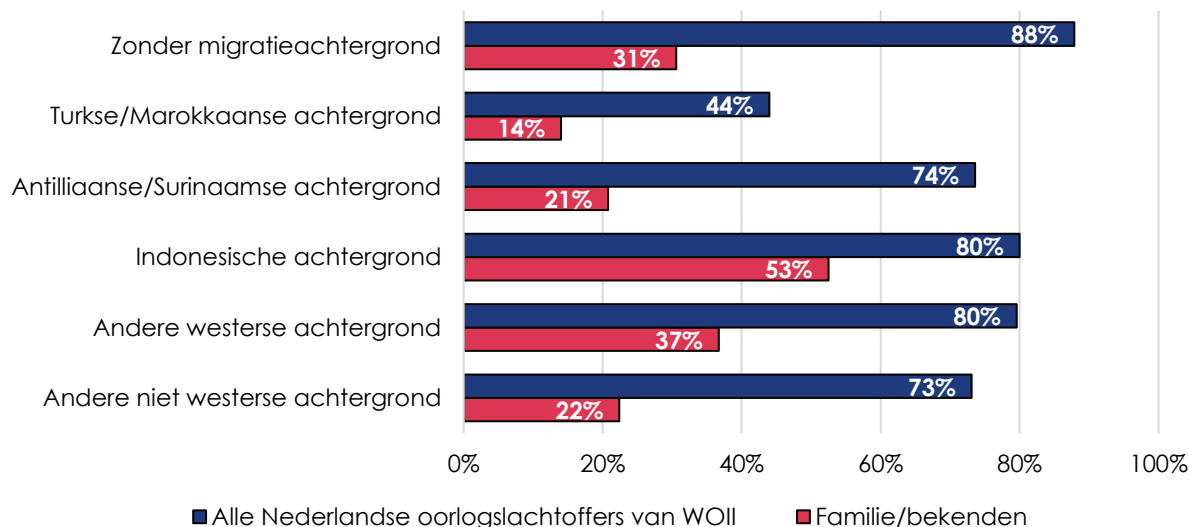
BRON: ALLE RESPONDENTEN, 16-24 JAAR OF 65 JAAR EN OUDER / ALLE RESPONDENTEN

Opnieuw zien we dit jaar dat jongeren en oudere mensen een ander antwoord geven op de vraag wie ze herdenken op 4 mei. Zo geven **jongeren** (16-24 jaar) en **ouderen** (65-plussers) voor de volgende groepen andere antwoorden: *alle Nederlandse oorlogsslachtoffers van de Tweede Wereldoorlog* (77% vs. 91%), *Alle Nederlandse oorlogsslachtoffers van de Tweede Wereldoorlog en oorlogssituaties en vredesoperaties daarna* (64% vs. 77%), *Alle slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog van alle nationaliteiten* (72% vs. 84%) en voor *Familie/bekenden* (14% vs. 41%). Ook gaf 9% van de jongeren aan *niemand* te herdenken tijdens de Nationale Herdenking, tegenover 2% van de ouderen.

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

WIE HERDENKT U ZELF OP 4 MEI? NAAR HERKOMST

Wie herdenkt u zelf op 4 mei?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

In de groepen die herdacht worden tijdens de Nationale Herdenking zijn er verschillen tussen mensen met een verschillende herkomstgroep. Zo herdenken mensen **zonder een migratieachtergrond** alle Nederlandse oorlogsslachtoffers van de Tweede Wereldoorlog het vaakst (88%), mensen met een **Turkse of Marokkaanse** achtergrond herdenken deze groep het minst vaak (44%). Ook herdenken mensen met een **Turkse of Marokkaanse achtergrond** alle slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog van alle nationaliteiten het minst vaak (54%), tegenover gemiddeld 79% van alle respondenten. Mensen met een **andere, niet-westerse** achtergrond herdenken vaker *niemand* tijdens de Nationale Herdenking (15%), tegenover gemiddeld 5% van alle respondenten. Opvallend is dat mensen met een **Indonesische** achtergrond het vaakst *familie of bekenden* herdenken (53%) tegenover gemiddeld 30% van alle respondenten.

5.2. BEVRIJDINGSDAG 5 MEI

PARTICIPATIE 5 MEI NAAR OPLEIDING

Er is geen verschil in opleidingstype als het erom gaat of men in enige vorm heeft stilgestaan bij Bevrijdingsdag in 2021. Wel zijn er verschillen in de activiteiten die mensen hebben ondernomen. Zo hingen mensen met een **mbo**-opleiding het vaakst de vlag uit (40%). Net als vorig jaar hebben mensen met opleidingstype **wo** het *minst* vaak iets gelijkt of gedeeld op sociale media in het kader van Bevrijdingsdag (circa 10-12%). Dit werd het meeste gedaan door mensen met een **basisschool**opleiding (24%).

PARTICIPATIE 5 MEI NAAR LEEFTIJD

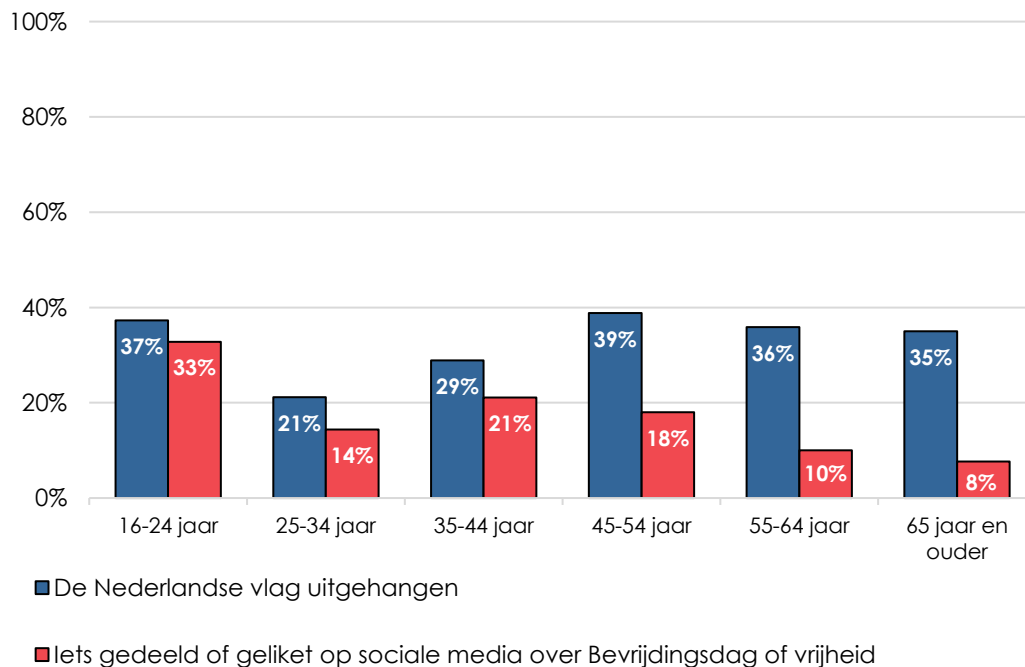
Er is een verschil tussen leeftijdsgroepen als het erom gaat of men in enige vorm heeft stilgestaan bij Bevrijdingsdag op 5 mei 2021. Over het algemeen hebben ouderen (**55 jaar en ouder**) het vaakst in enige vorm stilgestaan bij Bevrijdingsdag, tussen de 86% en 88%. Bij mensen tussen de **25 en 34 jaar** is dit aandeel het kleinst: 70%.

Ook zien we verschillen tussen leeftijdsgroepen als het gaat om het uithangen van de vlag. We zien dat mensen tussen de **25-34 jaar** het minst vaak (21%) de vlag hebben uitgehangen op Bevrijdingsdag. Dit staat in contrast tot de oudere leeftijdsgroepen. Van de **45-54-jarigen** hing 39% de vlag uit op Bevrijdingsdag. Ook onder **16-24-jarigen** ligt dit aandeel op ruim een derde (37%). Dit kan worden verklaard doordat mensen in deze leeftijdsgroep vaker bij hun ouders wonen.

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

Wat hebt u vorig jaar tijdens Bevrijdingsdag op 5 mei gedaan?

We zien dat **65-plussers** het vaakst aangeven een Bevrijdingsfestival via tv, radio of internet te hebben gevolgd (36%). De leeftijdsgroep **25-34 jaar** deed dit het minst vaak (20%). Ook het aandeel mensen dat Bevrijdingsdag via tv, radio of online heeft gevolgd neemt toe naarmate de leeftijd toeneemt. Zo volgde minder dan een derde (29%) van de jongeren tussen de **16-24 jaar** Bevrijdingsdag via tv, radio of online. Onder **65-plussers** was dit meer dan de helft (61%).

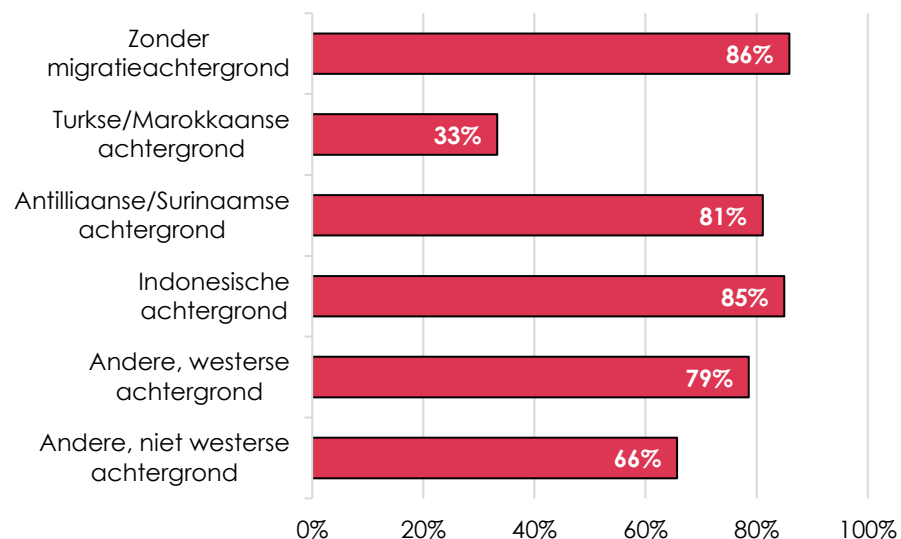
Bij het delen of liken op sociale media zien we een omgekeerd patroon. Jongeren tussen de **16 en 24 jaar** doen dit het vaakst. Een derde (33%) geeft aan dit gedaan te hebben, terwijl dit aandeel onder **65-plussers** 8% was.

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Ten slotte zien we dat bijna driekwart (71%) van de **65-plussers** geen activiteit heeft ondernomen op 5 mei, maar wel heeft stilgestaan bij Bevrijdingsdag. In de leeftijdsgroep **25-34 jaar** is dit aandeel lager (42%). Bij de andere activiteiten zijn er geen verschillen gevonden tussen leeftijdsgroepen.

PARTICIPATIE 5 MEI NAAR HERKOMST

Wie staan er op één of andere manier stil bij Bevrijdingsdag?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Tussen herkomstgroepen zijn er verschillen in de mate waarin stil werd gestaan bij Bevrijdingsdag. We zien dat bij bijna alle herkomstgroepen de meerderheid Bevrijdingsdag op één of andere manier vierde (79% - 85%). In de groep mensen met een **Turkse of Marokkaanse** achtergrond zien we een lager percentage. Een derde (33%) van hen stond op één of andere manier stil bij Bevrijdingsdag. Ook mensen met een **andere niet-westerse** afkomst stonden minder vaak stil bij Bevrijdingsdag, hoewel dit aandeel nog twee derde bedroeg (66%). Ditzelfde patroon is ook te zien bij het uithangen van de Nederlandse vlag. Slechts 2% van de mensen met een **Turkse of Marokkaanse** achtergrond heeft afgelopen jaar de Nederlandse vlag uitgehangen. Onder mensen **zonder migratieachtergrond** was dit aandeel het hoogste met 38%. Ook in de mate waarin men geen activiteiten heeft ondernomen, maar wel heeft stilgestaan bij Bevrijdingsdag zijn grote verschillen te zien. Mensen met een **Indonesische** achtergrond deden dit het vaakst (70%), terwijl mensen met een **Turkse of Marokkaanse** achtergrond dit het minst vaak deden (14%).

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

Verder zien we dat het volgen van een Bevrijdingsfestival op radio, tv of online relatief weinig gedaan werd door mensen met een **Turkse of Marokkaanse** achtergrond (12%). Onder mensen met een **Antilliaanse of Surinaamse** achtergrond is dit aandeel het hoogst (43%). Het volgen van Bevrijdingsdag op radio, tv of online laat een vergelijkbaar verschil tussen herkomstgroepen zien.

Mensen zonder migratieachtergrond spraken het vaakst met anderen over Bevrijdingsdag (42%). Dit aandeel is bij mensen met een **Turkse of Marokkaanse** achtergrond het laagst: zo'n 18% van hen gaf aan met anderen te hebben gesproken over Bevrijdingsdag. Mensen met een **andere, niet-westerse** achtergrond deelden of liketen het vaakst iets over Bevrijdingsdag op sociale media (24%). Mensen met een **Turkse of Marokkaanse** achtergrond deden dit het minst vaak (4%).

5.3 KENNIS OVER HISTORISCHE GEBEURTENISSEN

GEVOELENS NEDERLANDSE GESCHIEDENIS NAAR OPLEIDING, LEEFTIJD EN HERKOMST

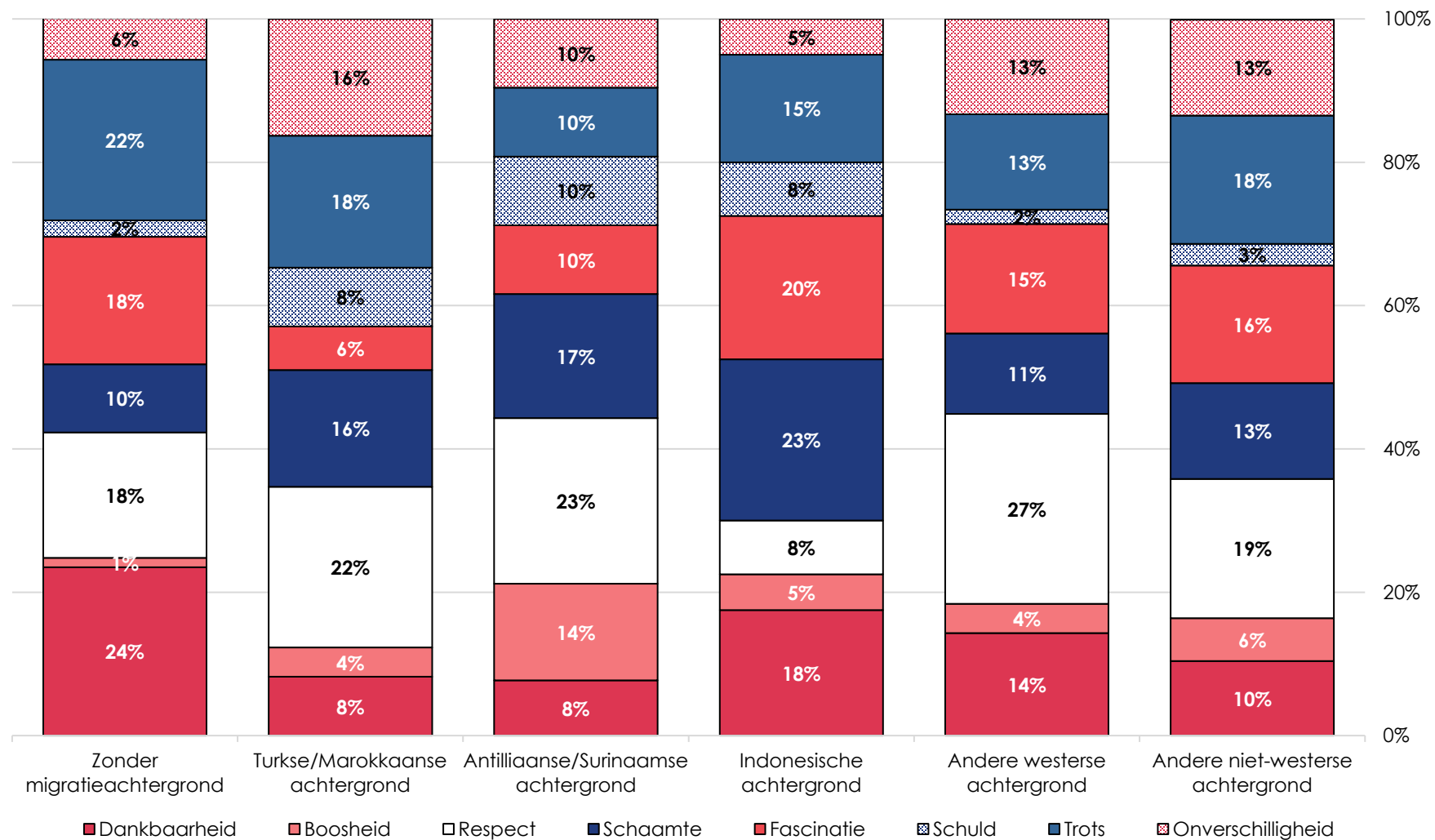
Tussen opleidingstypes bestaan er verschillen in de gevoelens die men het beste bij de geschiedenis van Nederland vindt passen. Het meest opvallend is de mate waarin het gevoel van fascinatie genoemd wordt. Onder mensen met een **basisonderwijs-** of **vmbo-** opleiding is dit 12%, onder mensen met een **havo-**, **vwo-** of **mbo-**opleiding is dit 15% en mensen met een **hbo-** of **wo-**opleiding is dit 24%.

Als we kijken naar de gevoelens van jongeren (**16 - 24-jarigen**) ten opzichte van ouderen zien we een aantal verschillen. Zo voelen **jongeren** (7%) vaker voornamelijk boosheid als ze denken aan de Nederlandse geschiedenis dan **45-54 jarigen** (1%).

Ook tussen de verschillende herkomstgroepen zien we verschillen in gevoelens ten aanzien van de Nederlandse geschiedenis. Zo wordt de emotie *boosheid* veruit het vaakst genoemd door mensen met een **Antilliaanse of Surinaamse** achtergrond. Van deze groep geeft 14% aan *boosheid* het meest passende gevoel te vinden. De antwoorden van mensen met een **Indonesische** achtergrond vallen ook op. Onder hen is het aandeel dat *respect* het best passende gevoel vindt voor de Nederlandse geschiedenis het kleinst (8%). Een kwart (23%) van hen is van mening dat *schaamte* het best passende gevoel is bij de Nederlandse geschiedenis. Mensen **zonder migratieachtergrond** vinden de gevoelens *dankbaarheid* (24%) of *trots* (22%) het best passen bij de Nederlandse geschiedenis (zie figuur op de volgende pagina).

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

Welk gevoel past het beste bij de geschiedenis van Nederland?

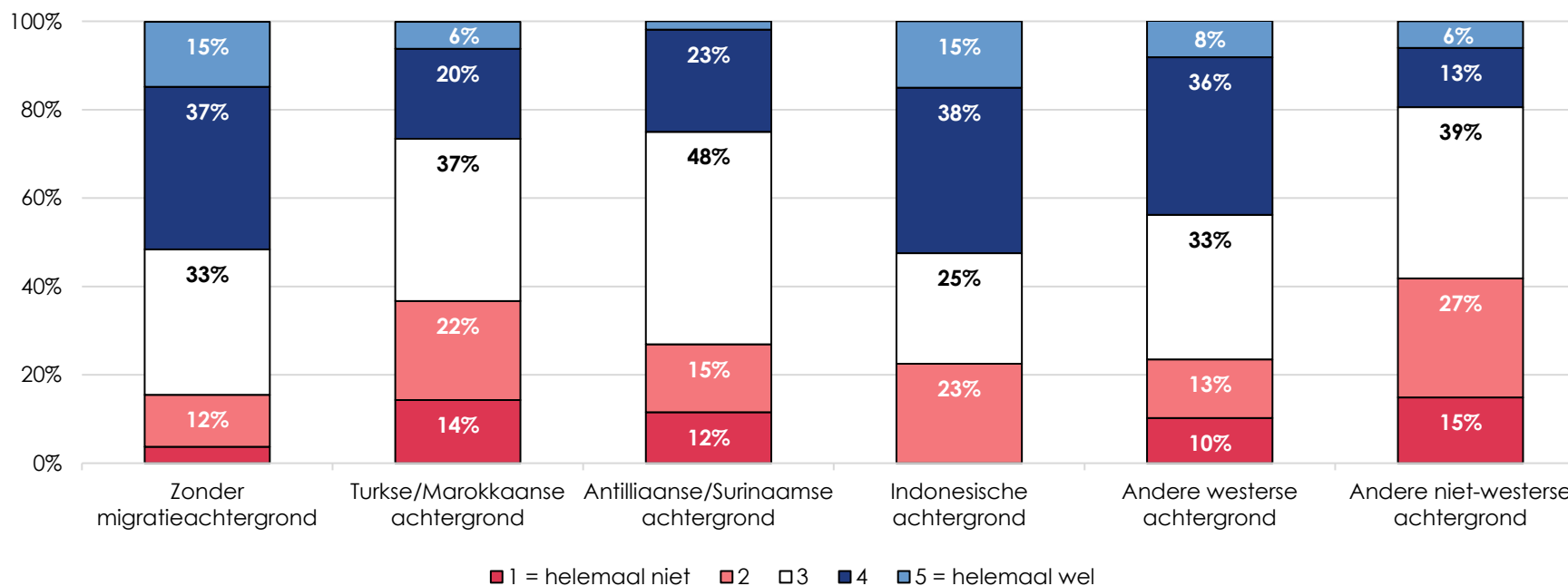

BRON: ALLE RESPONDENTEN

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

VERBONDENHEID MET NEDERLANDSE GESCHIEDENIS NAAR HERKOMST

In hoeverre voelt u zich verbonden met de Nederlandse geschiedenis?

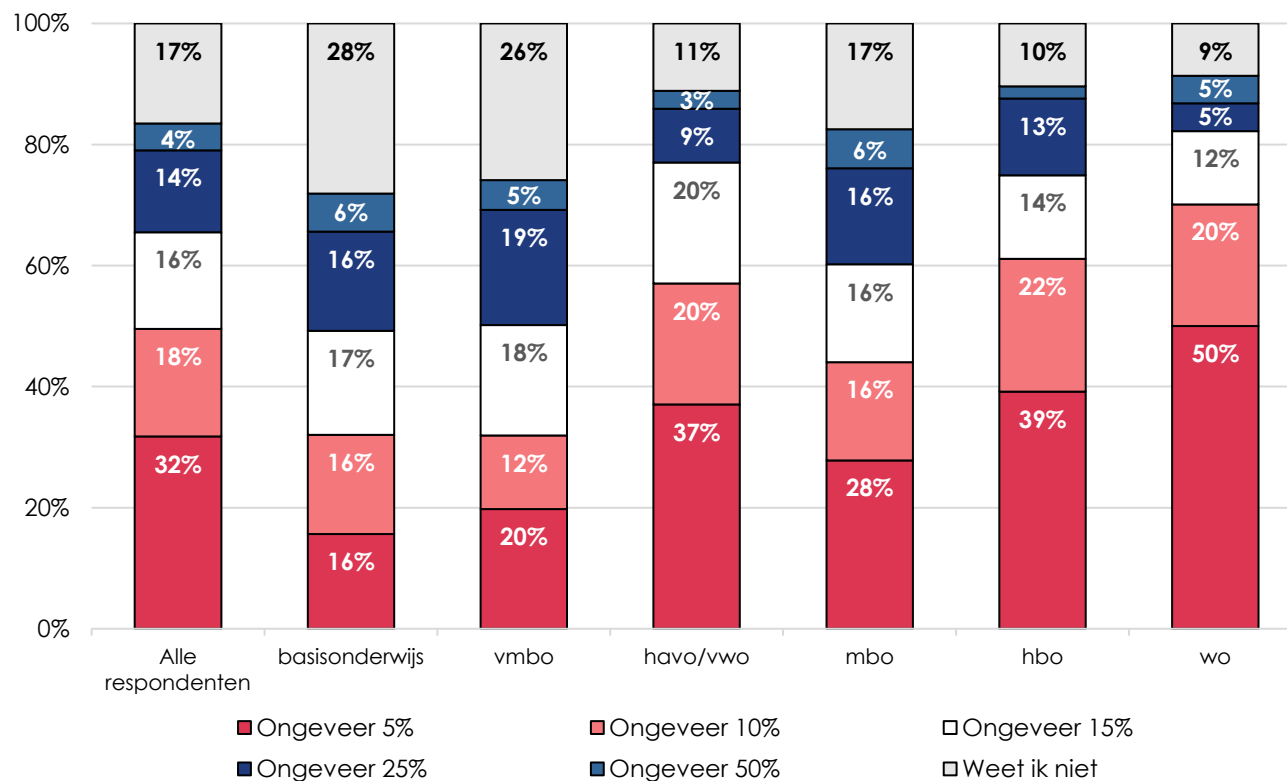

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Wanneer er gekeken wordt naar de verschillende herkomstgroepen valt een aantal dingen op. Zo voelen mensen met een **andere, niet-westerse** achtergrond (2,7 gemiddeld) en mensen met een **Turkse of Marokkaanse** (2,8 gemiddeld) achtergrond zich het minst verbonden met de Nederlandse geschiedenis. Mensen zonder migratieachtergrond voelen zich het meest verbonden met de Nederlandse geschiedenis (3,5 gemiddeld), net als mensen met een **Indonesische** achtergrond (3,5 gemiddeld).

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

HOEVEEL PROCENT VAN DE NEDERLANDERS PLEEGDE VERZET? – NAAR OPLEIDING

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Verzet

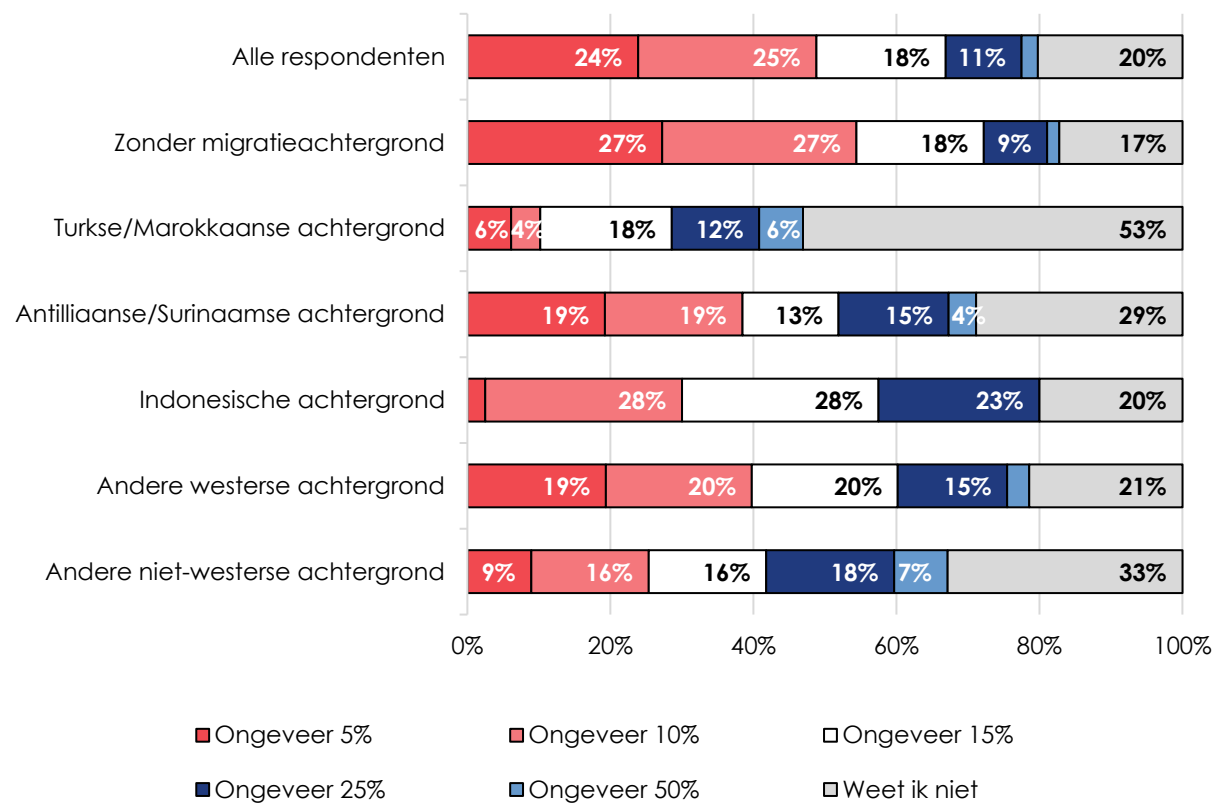
Er zijn grote verschillen tussen opleidingstypes in de mate waarin men denkt dat Nederlanders tijdens de Tweede Wereldoorlog in het verzet zaten. Zo denkt slechts 16% van de mensen met een **basisschoolopleiding** dat het ongeveer 5% was. Meer dan een kwart van de mensen met een **basisschool- of vmbo-opleiding** geeft aan geen antwoord te kunnen geven op de vraag.

In werkelijkheid pleegde ongeveer 5% verzet tegen de Duitse overheersing.

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

HOEVEEL PROCENT VAN DE NEDERLANDERS WERKTE ACTIEF MEE MET DE DUITSE BEZETTER? – NAAR HERKOMST

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Collaboratie

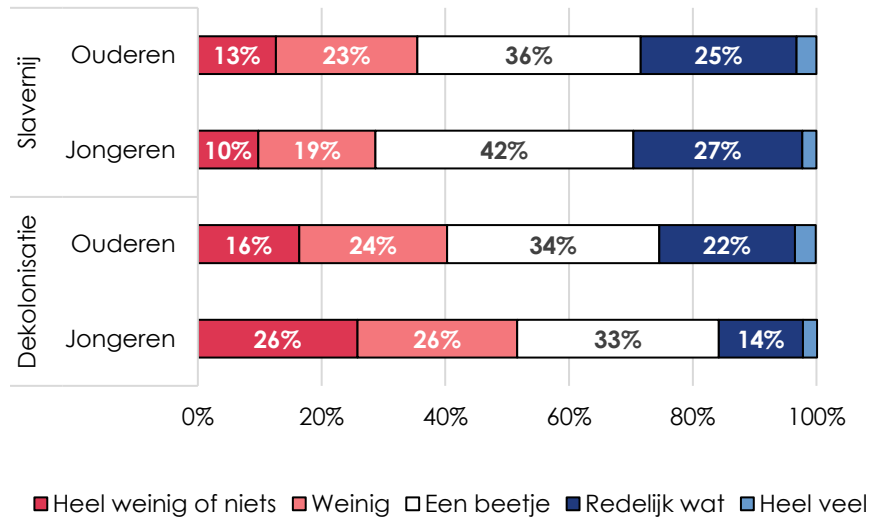
We zien aanzienlijke verschillen tussen herkomstgroepen als het gaat om het inschatten van het percentage Nederlanders dat tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederland actief samenwerkte met de Duitse bezetter. Zo denken mensen met een **Indonesische** achtergrond het vaakst (23%) dat een kwart van de Nederlandse bevolking meewerkte met de Duitsers. Onder mensen met een **Turkse of Marokkaanse** achtergrond gaf meer dan de helft (53%) aan het niet te weten.

In werkelijkheid lag het percentage op ongeveer 5%.

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

HOEVEEL KENNIS HEBT U OVER DEZE HISTORISCHE GEBEURTENISSEN? – NAAR LEEFTIJD

Hoeveel kennis hebt u over...

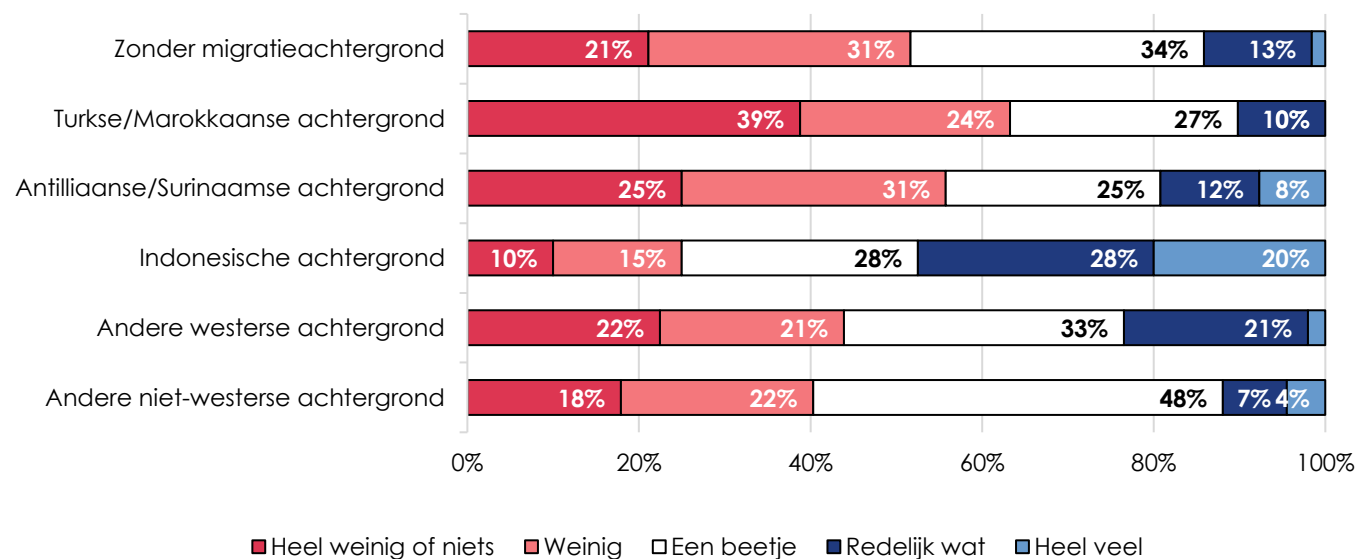
Ook tussen verschillende generaties zien we grote verschillen. Zo zegt 16% van de **jongeren** tussen de **16 en 24 jaar** redelijk wat tot heel veel te weten over de dekolonisatieoorlog in Nederlands-Indië. Onder **65-plussers** is dit aanzienlijk meer, van hen geeft een kwart (25%) aan redelijk wat tot heel veel te weten over dit onderwerp. Daarnaast geeft meer dan de helft van de **jongeren** (52%) aan weinig tot heel weinig te weten over deze gebeurtenis.

Ten aanzien van de Nederlandse rol in de slavernij is er nauwelijks verschil tussen jongeren en ouderen. Zo geeft 30% van de **jongeren** tussen de 16 en 24 jaar aan redelijk wat tot heel veel te weten over het Nederlandse slavernijverleden. Onder **ouderen** (65-plussers) is dit percentage vergelijkbaar: 28%. De kennis over dit thema lijkt juist beperkter bij de middencategorieën: tussen de 15 en 21% geeft aan redelijk wat of heel veel over het slavernijverleden van Nederland te weten.

BRON: RESPONDENTEN VAN 16-24 JAAR OF 65 JAAR EN OUDER

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

HOEVEEL KENNIS HEBT U OVER DE DEKOLONISATIEOORLOG IN NEDERLANDS-INDIË? – NAAR HERKOMST

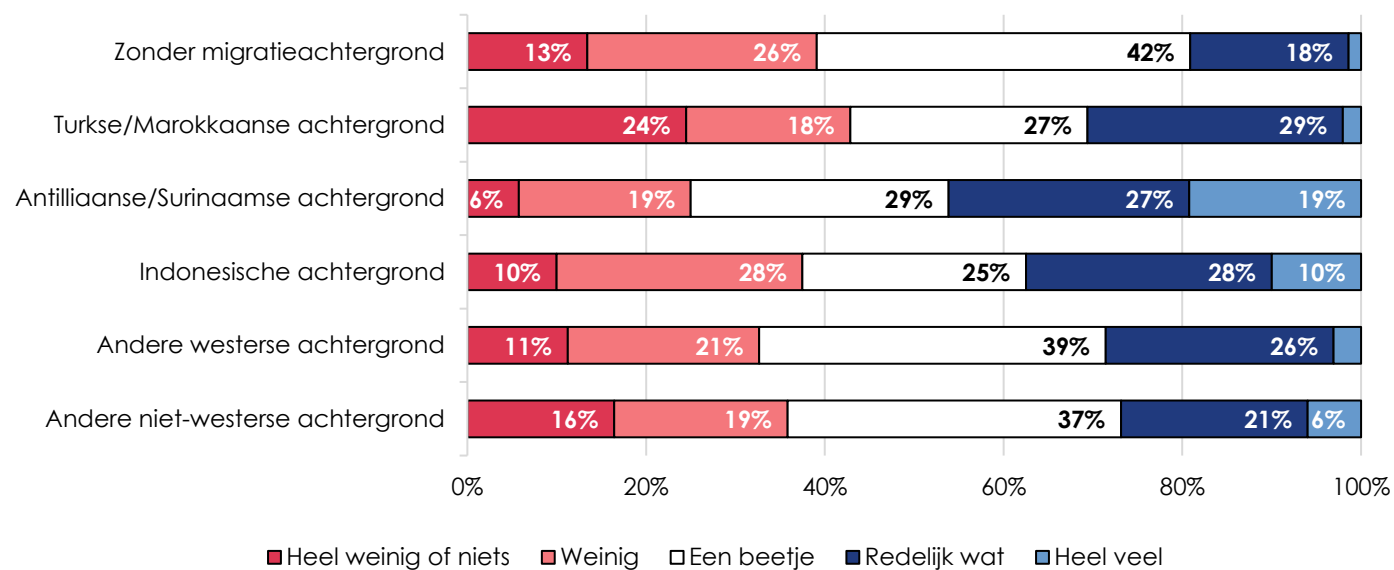

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Niet geheel onverwacht zien we duidelijk dat mensen met een **Indonesische** achtergrond het meeste denken te weten over de dekolonisatieoorlog in Nederlands-Indië. Bijna de helft (48%) van hen geeft aan redelijk wat of heel veel te weten over deze gebeurtenis. Van de mensen **zonder migratieachtergrond** geeft meer dan de helft (52%) aan (heel) weinig te weten over de dekolonisatieoorlog in Nederlands-Indië. Onder mensen met een **andere niet-westerse** of **andere westerse achtergrond** geeft 40-42% aan (heel weinig) te weten over deze gebeurtenis. Onder mensen met een **Turkse of Marokkaanse** achtergrond lijkt de kennis over deze gebeurtenis het meest beperkt.

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

HOEVEEL KENNIS HEBT U OVER DE NEDERLANDSE ROL IN DE SLAVERNIJ? – NAAR HERKOMST

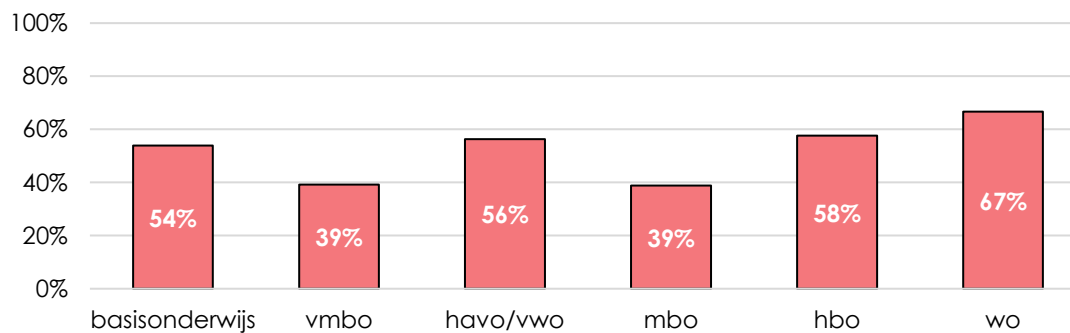
BRON: ALLE RESPONDENTEN

Met betrekking tot het slavernijverleden van Nederland is duidelijk zichtbaar dat mensen met een **Antilliaanse of Surinaamse** achtergrond hier de meeste kennis over hebben. Bijna de helft van hen (46%) geeft aan redelijk wat tot heel veel te weten over het Nederlandse slavernijverleden. De kennis over dit thema is het meest beperkt onder mensen **zonder migratieachtergrond**. Slechts 19% van deze groep denkt redelijk wat tot heel veel te weten over de Nederlandse rol in de slavernij. Ook mensen met een **Indonesische** of **Turkse of Marokkaanse** achtergrond geven aan relatief veel te weten over het Nederlandse slavernijverleden. Onder mensen met een **Indonesische** achtergrond zegt 38% redelijk wat tot heel veel over dit onderwerp te weten. Van de mensen met een **Turkse of Marokkaanse** achtergrond is dit 31%.

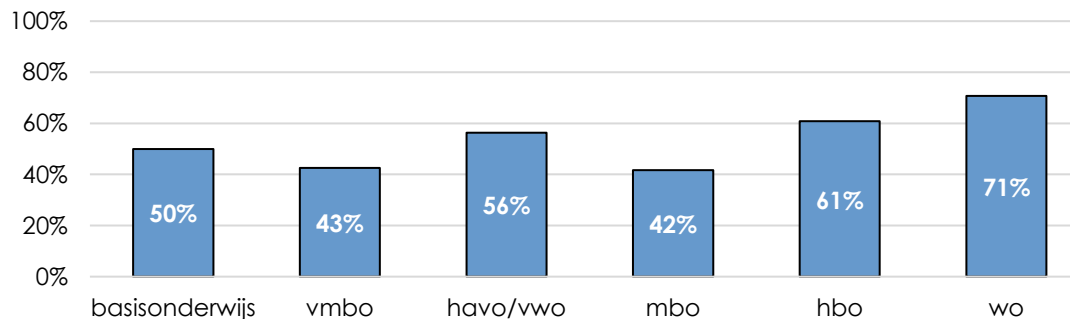
5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

VINDT U DAT ER MEER AANDACHT ZOU MOETEN ZIJN VOOR DEZE GEBEURTENISSEN? – NAAR OPLEIDING

Meer aandacht voor de Nederlandse rol in de slavernij

Meer aandacht voor de dekolonisatieoorlog in Nederlands-Indië

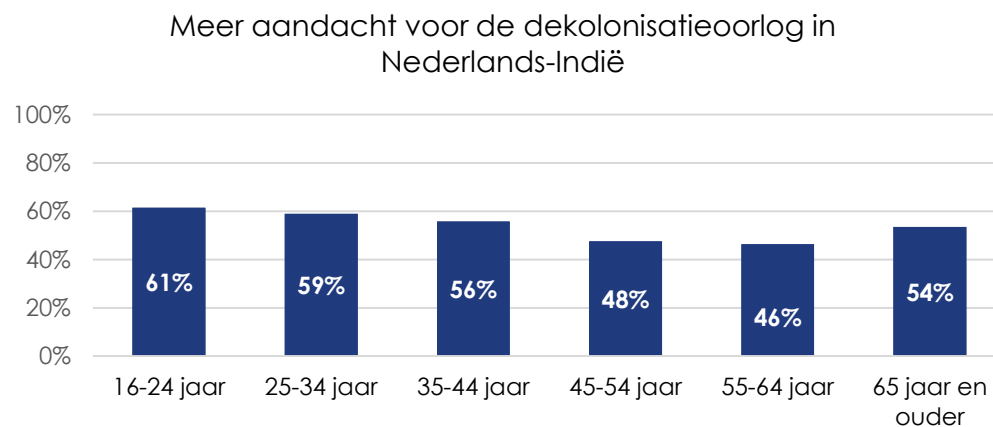
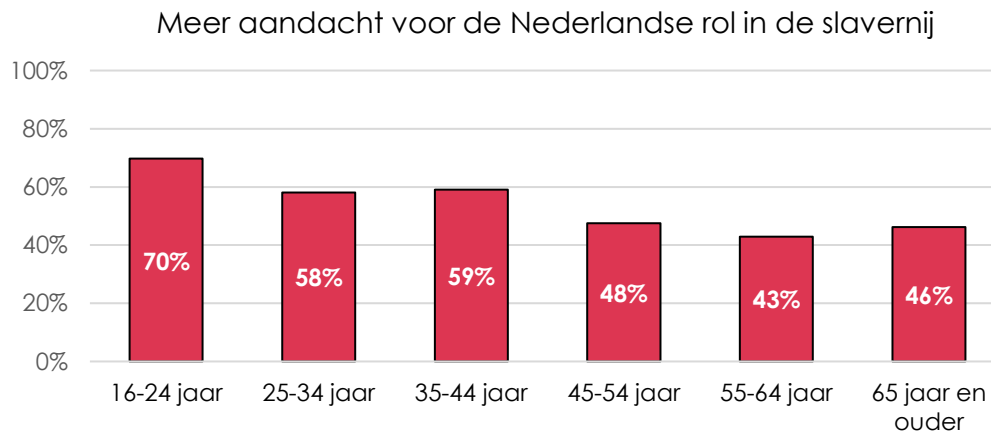
BRON: ALLE RESPONDENTEN

Opleiding

Wanneer we de twee historische gebeurtenissen *Nederlandse rol in de slavernij* en *dekolonisatieoorlog in Nederlands-Indië* uitsplitsen naar opleidingstype zien we aanzienlijke verschillen. Zo vinden universitair geschoolde mensen (**wo**) over het algemeen dat er meer aandacht moet zijn voor het Nederlandse slavernijverleden (67%) en de dekolonisatieoorlog (71%). Onder mensen met een **vmbo**- of **mbo**-opleiding is dit percentage aanzienlijk lager. Dat ruim de helft van de mensen met een **basisonderwijs**- of **havo/vwo**-opleiding van mening is dat er meer aandacht moet komen voor dit thema kan te maken hebben met het relatief grote aandeel jongeren binnen deze groepen. Ook bij de dekolonisatieoorlog in Nederlands-Indië is een vergelijkbaar patroon zichtbaar: van de mensen met een **mbo**- of **vmbo**-opleiding vindt respectievelijk 43% en 42% dat er meer aandacht voor deze gebeurtenis moet komen.

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

VINDT U DAT ER MEER AANDACHT ZOU MOETEN ZIJN VOOR DEZE GEBEURTENISSEN? – NAAR LEEFTIJD

BRON: ALLE RESPONDENTEN

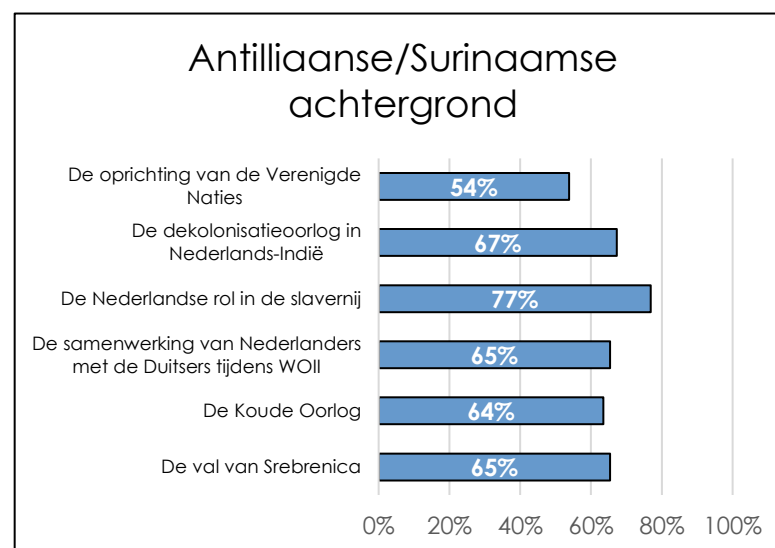
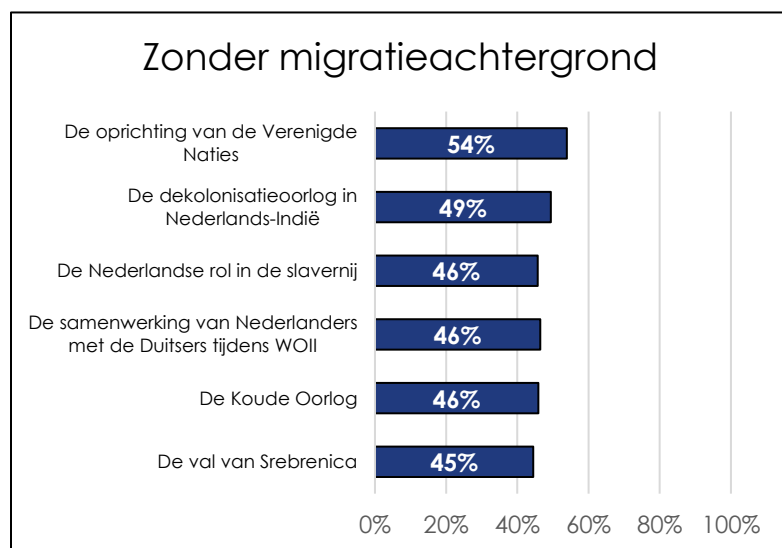
Leeftijd

Er is een duidelijk verschil zichtbaar tussen leeftijdsgroepen in de mate waarin ze vinden dat er extra aandacht aan de Nederlandse rol in de slavernij geschonken moet worden. Zo vindt 70% van de **jongeren** (16-24 jaar) dat er meer aandacht voor deze gebeurtenis moet komen. Onder **ouderen** is dit aanzienlijk minder. Onder mensen boven de **45 jaar** is minder dan de helft van mening dat deze gebeurtenis meer aandacht zou moeten krijgen.

Deze verschillen zijn kleiner als we kijken naar de dekolonisatieoorlog in Nederlands-Indië. Onder **jongeren** (16-24 jaar) is 61% van mening dat deze historische gebeurtenis meer aandacht verdient, terwijl dit percentage bij **45-plussers** tussen de 46% en 54% ligt.

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

VINDT U DAT ER MEER AANDACHT ZOU MOETEN ZIJN VOOR DEZE GEBEURTENISSEN? – NAAR HERKOMST

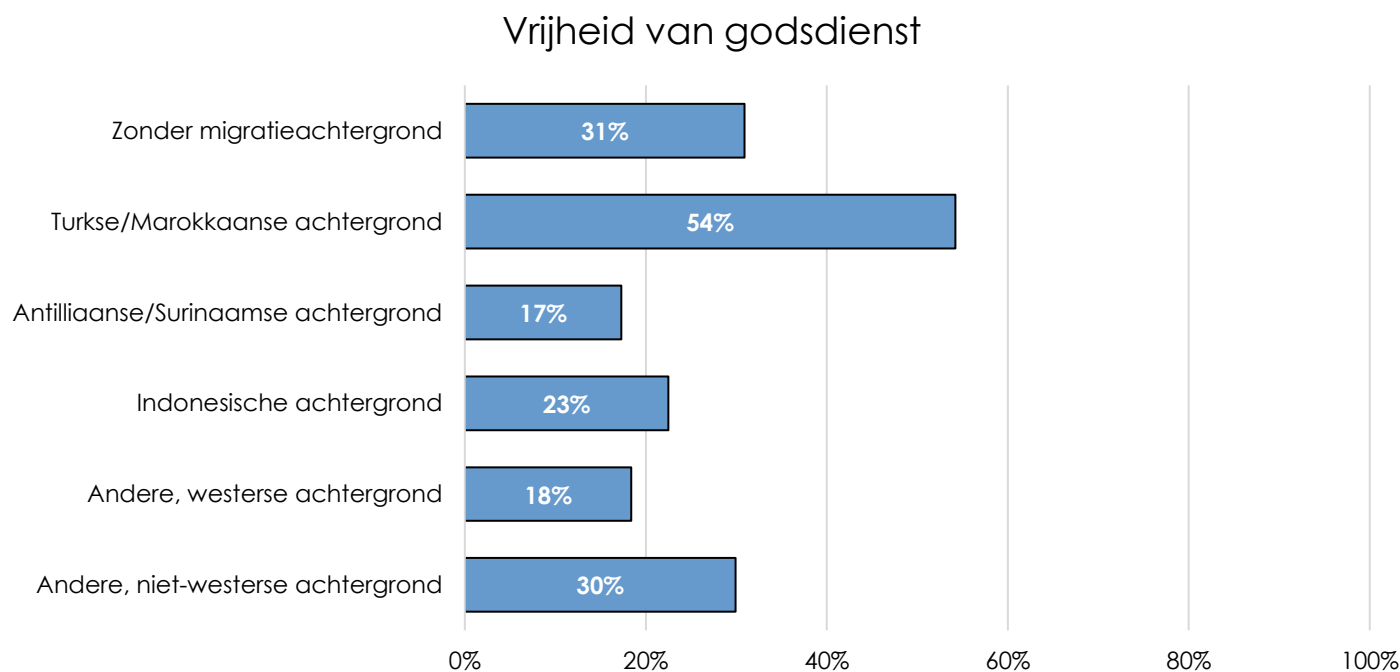
BRON: RESPONDENTEN ZONDER MIGRATIEACHTERGROND EN RESPONDENTEN MET EEN ANTILLIAANSE OF SURINAAMSE ACHTERGROND

Over het algemeen vindt ongeveer de helft van de respondenten dat alle gebeurtenissen meer aandacht zouden moeten krijgen. De **oprichting van de VN** en de **dekolonisatieoorlog in Nederlands-Indië** worden het vaakst genoemd. Mensen **zonder migratieachtergrond** vinden het *minst* vaak dat deze gebeurtenissen meer aandacht moeten krijgen. Onder mensen met een **Antilliaanse of Surinaamse** achtergrond is dit percentage bij veel gebeurtenissen aanzienlijk hoger. De rol van Nederland in de slavernij moet volgens driekwart (77%) van deze groep meer aandacht krijgen, gevolgd door de dekolonisatieoorlog in Nederlands-Indië met tweederde (67%).

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

5.4 BELEVING VAN VRIJHEID

WELKE RECHTEN UIT DE NEDERLANDSE GRONDWET ZIJN VOOR U HET U BELANGRIJKST? – NAAR HERKOMST

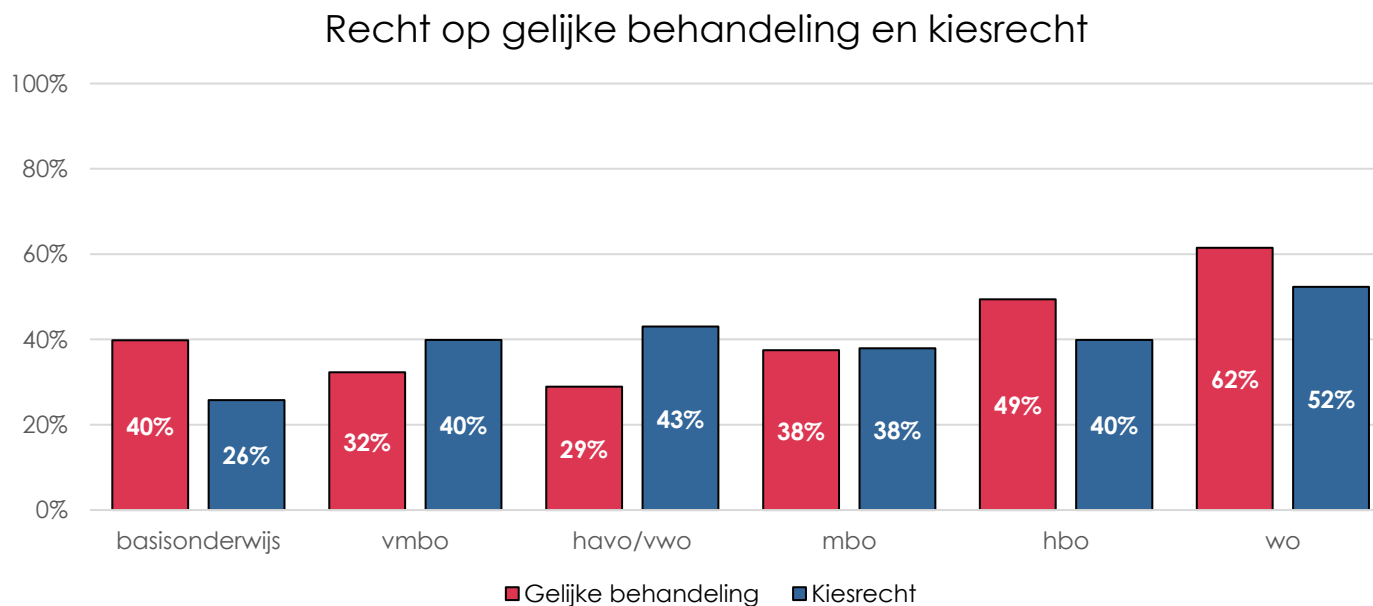
BRON: ALLE RESPONDENTEN

We zien grote verschillen tussen mensen met een verschillende herkomst in de mate waarin de vrijheid van godsdienst als één van de belangrijkste rechten uit de Nederlandse grondwet wordt genoemd. Onder mensen met een **Turkse of Marokkaanse** achtergrond is dit recht extra belangrijk, ongeveer de helft (54%) noemt dit recht in zijn of haar top-drie.

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

WELKE RECHTEN UIT DE NEDERLANDSE GRONDWET ZIJN VOOR U HET U BELANGRIJKST? – NAAR OPLEIDING

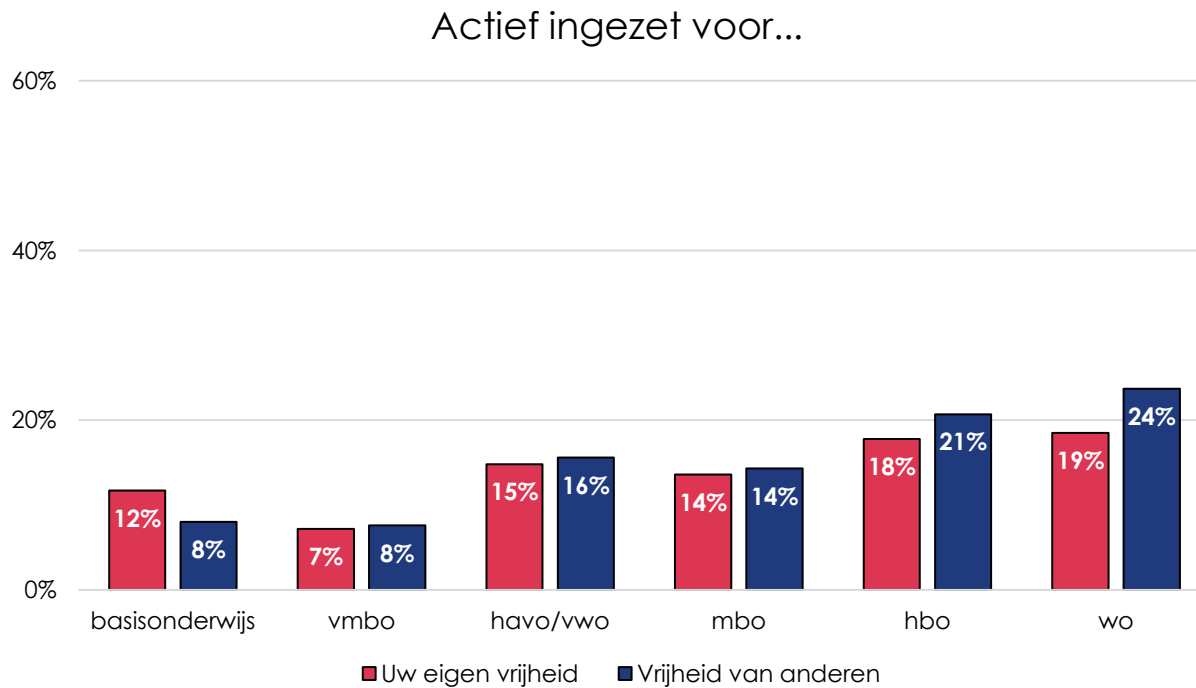

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Ook tussen opleidingstypes zien we opvallende verschillen in de rechten die zij het belangrijkste vinden. Onder mensen met een **wo**-opleiding worden het kiesrecht en het recht op gelijke behandeling in gelijke gevallen bijvoorbeeld vaker genoemd dan onder de andere opleidingstypes.

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

HEBT U ZICH WEL EENS ACTIEF INGEZET VOOR UW EIGEN VRIJHEID OF DE VRIJHEID VAN ANDEREN? – NAAR OPLEIDING

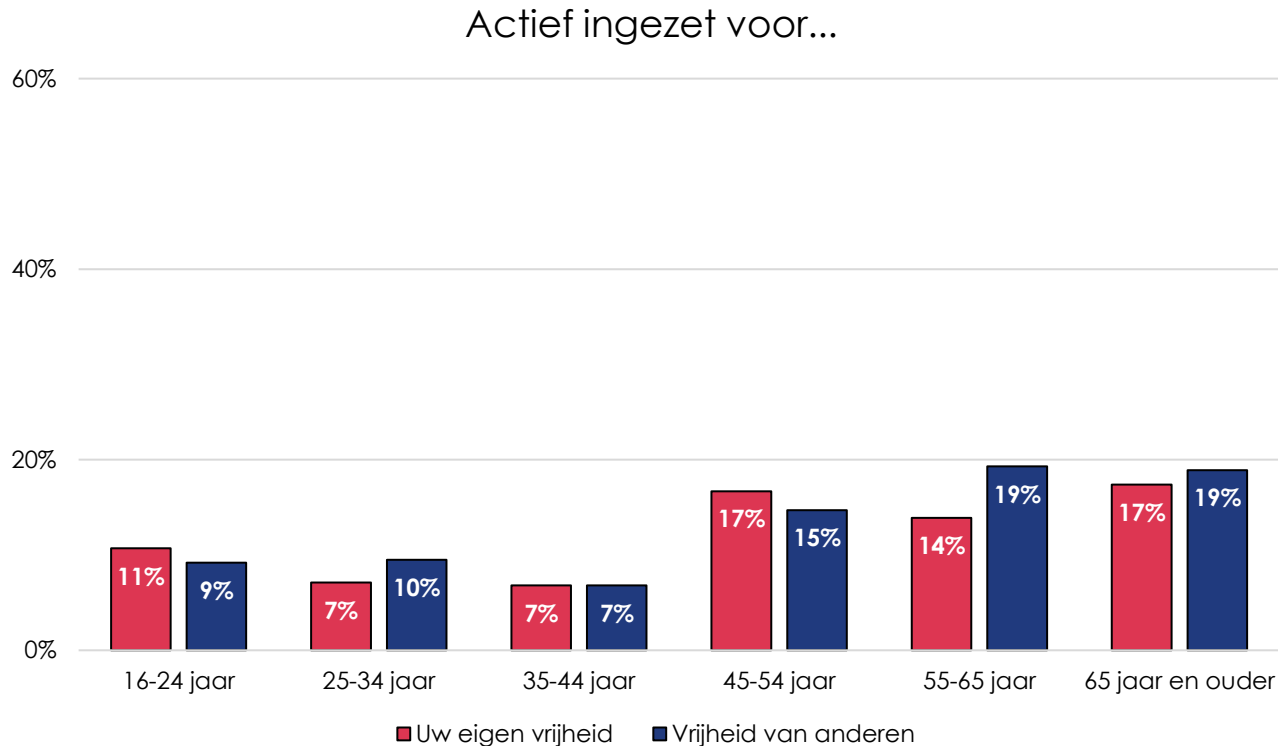

BRON: ALLE RESPONDENTEN

We zien dat mensen met een **vmbo**-opleiding zich minder vaak inzetten voor hun eigen vrijheid (7%) dan mensen met een **wo**-opleiding (19%). Dezelfde trend is ook zichtbaar bij de vraag of men zich inzet voor de vrijheid van anderen: daar gaat het om 8% van de mensen met een **vmbo**-opleiding en 24% van de mensen met een **wo**-opleiding.

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

HEBT U ZICH WEL EENS ACTIEF INGEZET VOOR UW EIGEN VRIJHEID OF DE VRIJHEID VAN ANDEREN? – NAAR LEEFTIJD

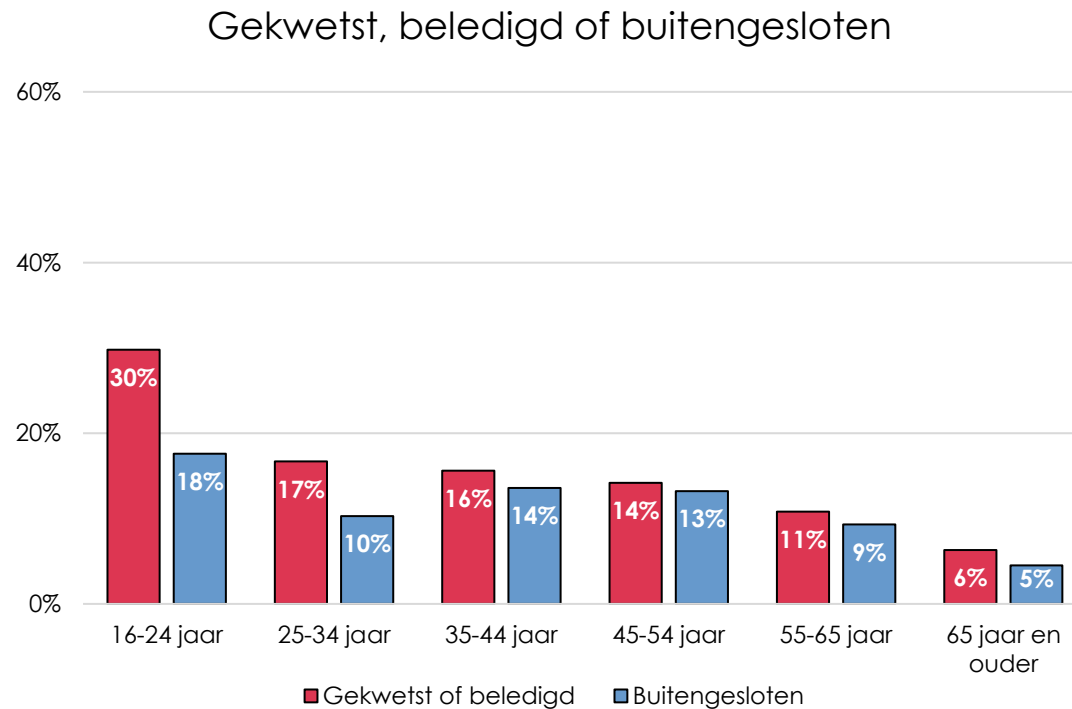

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Tussen leeftijdsgroepen zien we ook verschillen in de mate waarin men zich heeft ingezet voor de eigen vrijheid of de vrijheid van anderen. Vooral de oudere leeftijdsgroepen hebben zich gemiddeld vaker ingezet voor de vrijheid van zichzelf en anderen. Mensen van **35-44 jaar** lijken zich het minst in te hebben gezet voor hun eigen vrijheid of die van anderen. **Vanaf 45 jaar** zien we de grootste inzet voor de vrijheid van de persoon zelf of voor de vrijheid van anderen.

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

HEBT U ZICH VANWEGE UW ACHTERGROND WEL EENS GEKWETST OF BELEDIGD OF BUITENGESLOTEN GEVOELD? – NAAR LEEFTIJD

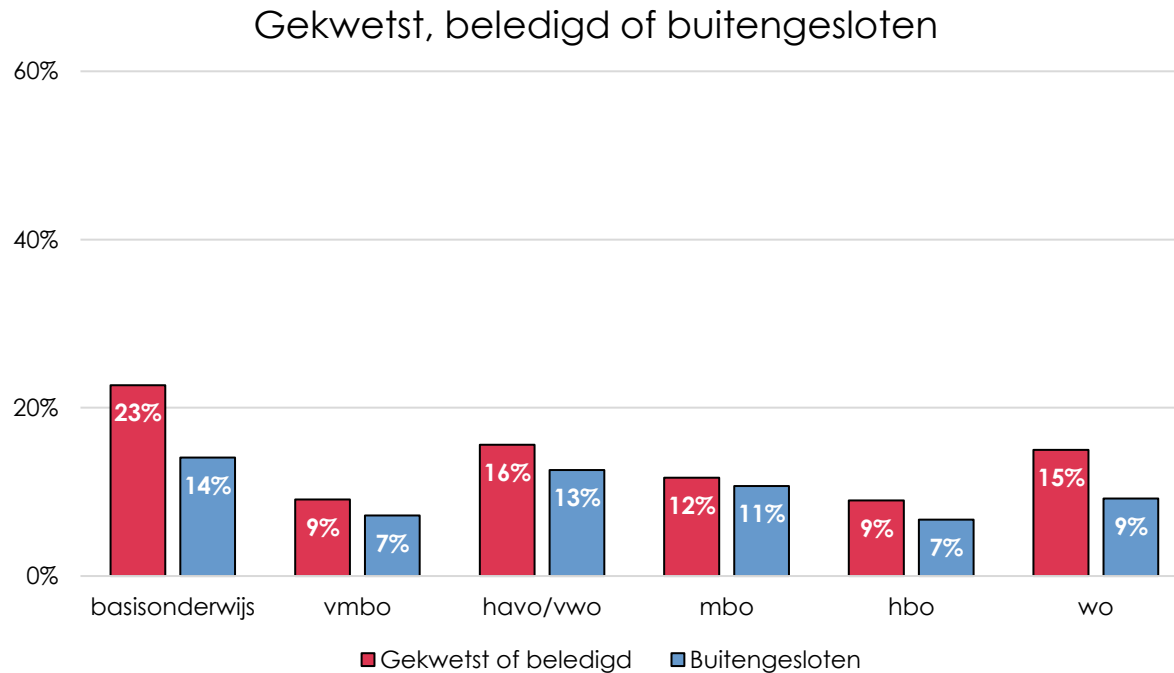

BRON: ALLE RESPONDENTEN

We zien dat **jongeren** (16-24 jaar) zich veruit het vaakst gekwetst of beledigd (30%) voelen vanwege hun achtergrond. Onder andere leeftijdsgroepen is dit 6 tot 17%. **65-plussers** voelden zich het minst vaak beledigd (6%).

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

HEBT U ZICH VANWEGE UW ACHTERGROND WEL EENS GEKWETST OF BELEDIGD OF BUITENGESELOTEN GEVOELD? – NAAR OPLEIDING

BRON: ALLE RESPONDENTEN

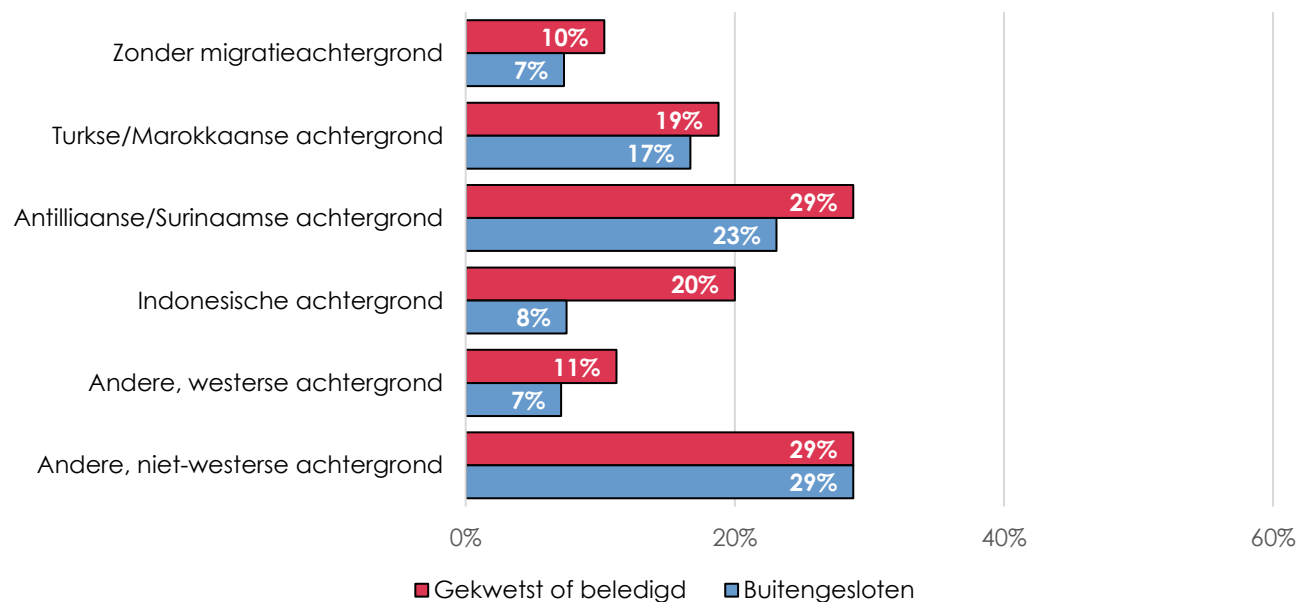
Ook tussen opleidingstypes zien we verschillen in het aandeel mensen dat zich gekwetst of buitengesloten voelde.

Zo voelden mensen met een **basisonderwijs**-opleiding zich het vaakst (23%) gekwetst of beledigd in de afgelopen twaalf maanden. Dit heeft te maken met de leeftijdsverdeling binnen deze groep (relatief veel jongeren).

5. VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

HEBT U ZICH VANWEGE UW ACHTERGROND WEL EENS GEKWETST OF BELEDIGD OF BUITENGESELOTEN GEVOELD? – NAAR HERKOMST

Gekwetst, beledigd of buitengesloten

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Tussen verschillende herkomstgroepen zien we ook grote verschillen. Mensen met een **andere, niet-westerse** achtergrond voelden zich het vaakst gekwetst of buitengesloten (29%). Ook mensen met een **Antilliaanse of Surinaamse** achtergrond voelden zich relatief het vaakst gekwetst of buitengesloten (29% en 23% respectievelijk). Mensen **zonder migratieachtergrond** of met een **andere, westerse** achtergrond voelden zich het minst vaak gekwetst of buitengesloten (10-11% en 7% respectievelijk).

6. ONDERZOEKSVANTWOORDING

STEEKPROEF

Voor deze studie is gebruik gemaakt van het LISS panel van Centerdata. Het LISS panel is een representatieve afspiegeling van de Nederlandse bevolking en bestaat uit circa 5.000 huishoudens en 7.000 individuele panelleden. Deze huishoudens krijgen maandelijks vragenlijsten voorgelegd over verschillende onderwerpen. De steekproef wordt getrokken door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS): het is niet mogelijk jezelf aan te melden voor het panel.

Van de panelleden die zijn uitgenodigd voor het Nationaal Vrijheidsonderzoek 2022 (n=1.671), hebben 1.359 leden de volledige vragenlijst ingevuld (81%). De deelnemers van de eerste en tweede meting uit 2020 en 2021 die nog steeds actief deelnemen aan het LISS panel zijn uitgenodigd voor het NVO 2022. Daarbij zijn er ook extra jongeren (16 en 17 jaar) en mensen met een migratieachtergrond geselecteerd.

RESPONS

De geselecteerde panelleden hadden van 7 tot en met 28 februari 2022 de tijd om de vragenlijst in te vullen. Naast de uitnodiging is er in deze maand twee keer een herinnering gestuurd aan de mensen die tot dan toe niet hadden geantwoord. Voor de deelname kregen respondenten een financiële vergoeding. Uiteindelijk heeft 81% de vragenlijst volledig ingevuld.

SAMENSTELLING NAAR LEEFTIJD

	Steekproef NVO 2022	Steekproef NVO 2021	Steekproef NVO 2020	Populatie (bron: CBS 2020)
16 - 24 jaar	10%	10%	10%	13%
25 - 34 jaar	10%	11%	13%	15%
35 - 44 jaar	11%	11%	12%	14%
45 - 54 jaar	15%	15%	16%	17%
55 - 64 jaar	19%	19%	19%	16%
65 jaar en ouder	36%	34%	30%	24%

6. ONDERZOEKSVANTWOORDING

SAMENSTELLING NAAR OPLEIDINGSTYPE

	Steekproef NVO 2022	Steekproef NVO 2021	Steekproef NVO 2020	Populatie (bron: CBS 2020)
Basisonderwijs	10%	10%	10%	10%
Vmbo, mbo1, avo onderbouw	19%	20%	20%	20%
Havo, vwo	10%	11%	10%	10%
Mbo 2, 3, 4	23%	22%	23%	28%
Hbo	26%	25%	25%	21%
Universiteit	13%	13%	12%	12%

SAMENSTELLING NAAR MIGRATIEACHTERGROND

	Steekproef NVO 2022	Steekproef NVO 2021	Steekproef NVO 2020	Populatie (bron: CBS 2019)
Zonder migratieachtergrond	76%	77%	78%	77%
Eerste generatie westerse migratieachtergrond	6%	5%	5%	5%
Eerste generatie van niet-westerse migratieachtergrond	7%	7%	7%	7%
Tweede generatie van westerse migratieachtergrond	5%	6%	5%	5%
Tweede generatie van niet-westerse migratieachtergrond	6%	5%	5%	6%

6. ONDERZOEKSVANTWOORDING

SAMENSTELLING NAAR GESLACHT

	Steekproef NVO 2022	Steekproef NVO 2021	Steekproef NVO 2020	Populatie (bron: CBS 2020)
Man	48%	48%	47%	49%
Vrouw	52%	52%	53%	51%

SAMENSTELLING NAAR PROVINCIE

	Steekproef NVO 2022	Steekproef NVO 2021	Steekproef NVO 2020	Populatie (bron: CBS 2019)
Groningen	5%	5%	5%	4%
Friesland	4%	4%	4%	4%
Drenthe	3%	2%	3%	3%
Overijssel	6%	6%	6%	6%
Flevoland	3%	2%	2%	2%
Gelderland	13%	14%	15%	12%
Utrecht	6%	7%	7%	8%
Noord-Holland	16%	16%	16%	17%
Zuid-Holland	20%	20%	20%	22%
Zeeland	2%	2%	2%	2%
Noord-Brabant	15%	15%	15%	15%
Limburg	8%	7%	7%	7%

RAPPORTAGE VAN DE RESULTATEN

Bij het maken van vergelijkingen tussen de metingen van 2020, 2021 en 2022 zijn alleen de deelnemers meegenomen die aan meerdere metingen hebben meegedaan. Dit geldt niet voor de afzonderlijke resultaten in de afbeeldingen: hierbij is steeds de volledige steekproef meegenomen.

Bij sommige vragen was het mogelijk te antwoorden met 'Ik weet het niet'. Als deze categorie buiten beschouwing is gelaten in een analyse staat dat vermeld in het rapport. In alle andere gevallen is de categorie wel meegenomen.

Voor de vragen over de deelname aan onderdelen van de Nationale Herdenking en Bevrijdingsdag, de vraag over wie men herdenkt tijdens 4 mei, de redenen waarom men wel of niet stilstaat bij 4 en 5 mei en de herdenkingen die men in 2021 heeft gevolgd geldt: men moest per item antwoorden met 'nee' of 'ja'. Voor deze methode is gekozen omdat een simpelere 'meer antwoorden mogelijk'-vraag bepaalde resultaten kan onderbelichten als mensen te snel door de vragen heen gaan.

VERSCHILLEN

Bij alle resultaten is gekeken of er verschillen zijn tussen leeftijdscategorieën, opleidingstype en herkomstgroep. Wanneer we spreken over 'zonder migratieachtergrond' betekent dit dat zowel de persoon zelf als beide ouders in Nederland zijn geboren. Van een bepaalde herkomstgroep is sprake als tenminste één van de ouders in het buitenland is geboren. Hierbij is gekozen voor een nieuwe indeling ten opzichte van vorig jaar. Dit jaar zijn de herkomstgroepen op verzoek van het Nationaal Comité 4 en 5 mei aangepast naar: zonder migratieachtergrond (n=1.015), Turkse/Marokkaanse achtergrond (n=51), Surinaamse/Antilliaanse achtergrond (n=53), Indonesische achtergrond (n=40), andere westerse achtergrond (n=98) en andere niet-westerse achtergrond (n=67).

6. ONDERZOEKSVANTWOORDING

Bij het lezen van de resultaten is het goed om rekening te houden met de verdeling binnen de categorieën onderling, zoals afgebeeld in de tabellen hieronder. Zo is het aandeel jongeren (16-24 jaar) binnen de categorie 'Basisonderwijs' bijvoorbeeld relatief groot (47%).

Leeftijd * opleiding						
	Basisonderwijs	Vmbo	Havo / vwo	Mbo	Hbo	Wo (universiteit)
16-24 jaar	47%	10%	24%	2%	0%	2%
25-34 jaar	1%	2%	5%	9%	13%	25%
35-44 jaar	5%	5%	5%	14%	15%	17%
45-54 jaar	6%	8%	13%	24%	15%	15%
55-64 jaar	14%	18%	18%	23%	21%	13%
65 jaar en ouder	27%	56%	35%	28%	35%	29%

Leeftijd * herkomstgroep						
	Zonder migratieachtergrond	Turks / Marokkaans	Antilliaans / Surinaams	Indonesisch	Anders westers	Anders niet-westers
16-24 jaar	10%	18%	13%	3%	8%	15%
25-34 jaar	8%	14%	8%	5%	8%	28%
35-44 jaar	9%	28%	19%	15%	12%	18%
45-54 jaar	15%	16%	17%	15%	16%	16%
55-64 jaar	20%	18%	23%	20%	14%	10%
65 jaar en ouder	38%	8%	21%	53%	41%	12%

6. ONDERZOEKSVANTWOORDING

Opleiding * herkomstgroep						
	Zonder migratieachtergrond	Turks / Marokkaans	Antilliaans / Surinaams	Indonesisch	Anders westers	Anders niet-westers
Basisonderwijs	9%	25%	13%	10%	6%	15%
Vmbo	21%	20%	23%	10%	19%	3%
Havo/vwo	10%	4%	11%	13%	15%	11%
Mbo	23%	20%	19%	21%	19%	21%
Hbo	27%	22%	21%	26%	22%	24%
Wo	11%	8%	13%	21%	20%	26%

Als in deze rapportage wordt gesproken van verschillen, betekent het dat het een significant resultaat betreft. Er is rekening gehouden met een p-waarde van 0.05. Dit betekent dat bij een significant resultaat, de kans dat het gevonden verschil op toeval berust, 5% of minder is. Waar categorische variabelen met elkaar zijn vergeleken is gebruik gemaakt van een Chi-Kwadraat-toets. Voor vergelijkingen tussen 2021 (of 2020) en de huidige meting is de McNemar-toets of Wilcoxon Signed Ranks-toets gebruikt, afhankelijk van het aantal categorieën.

Aangezien de samenstelling van de groepen varieert in leeftijd, opleidingstype en/of herkomst (migratieachtergrond) zijn, ter controle van de bivariate bevindingen die gerapporteerd zijn, aanvullende multivariate analyses uitgevoerd waarin tegelijk opleiding, leeftijd en herkomst zijn opgenomen. Slechts als ook hieruit significante verschillen kwamen zijn deze resultaten gerapporteerd.